

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE BİREY VE DEVLET

Hazırlayan
Ayşegül TAYYAR

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Birol ÇETİN

TOKAT – 2011

LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE BİREY VE DEVLET

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 14 / 04 / 2011

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Bülent ÇETİN

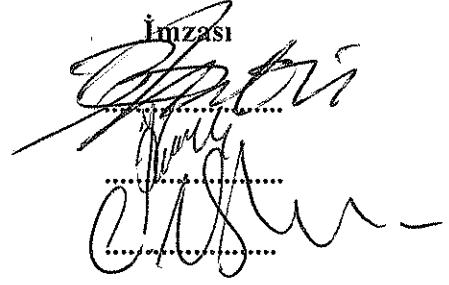
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Cemal USLU

Üye : .....

Üye : .....

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü:

Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Enstitü Müdürü

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(16.10/2011)

Aysegül TAYYAR

İmzası

ÖZET

“Liberal İktisadi Düşüncede Birey ve Devlet” başlıklı bu çalışmanın amacı; liberalizmin “birey” ve “devlet” anlayışını teorik düzeyde incelemektir. Çalışmada; devlet, birey ve özgürlük arasındaki ilişki ile bunların yapısal sınırları konu edilmiş ve çalışmada ana sorunsal olarak görülen devlet müdahalesi, sorgulanmaya ve irdelenmeye çalışılmıştır. Liberalizm özgürlükçü, birey merkezli bir doktrindir ve birey-devlet ilişkisini bireyi esas alarak kurgulamıştır.

Liberalizm kavramı, tam serbestliği savunan düşünceden, kısmi devlet müdahalesini gerekli gören düşünceye kadar uzanan geniş bir düşünce sistemini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi, liberalizmin tarihsel süreç içinde ortaya çıkan önemli ekonomik, sosyal ve siyasi olaylardan etkilenecek, değişim ve dönüşüme uğramasıdır. Dolayısıyla, liberalizmin tarihsel gelişimi incelendiğinde; değişmez, donuk ve dogmatik bir düşünce olarak kalmadığı, her dönem için kendini yenilediği görülür. Fakat bu durum, birbirinden farklı liberalizm türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Liberalizmin türleri, ya birbirinin devamı niteliğinde ya da birini yıkıp, diğerinin üzerine yenisini inşa eden nitelikte olmuştur. Liberalizm kavramına ilişkin farklılık ve çeşitlilik nedeniyle, liberalizmin birey ve devlet yaklaşımını; bütünlük içinde ve sistematik bir şekilde incelemek güçleşmektedir. Belirtilen güçlükler nedeniyle çalışmada liberalizm; tarihsel gelişim ve dönüşüm süreçleri dikkate alınarak, “klasik liberalizm”, “neo-liberalizm” ve “sosyal liberalizm” şeklinde sınıflandırılmış ve çalışmanın konusu, klasik liberalizmin ve neo-liberalizmin iktisadi boyutu ile sınırlı tutularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Bireycilik, Özgürlük, Devlet Müdahalesi, Piyasa Ekonomisi.

ABSTRACT

The aim of this entitled “Individual and State in Liberal Economic Conception” is to analyze the individual and state understanding of liberalism in a theoretical manner. In the study; the relationship between state, individual and liberty and the structural boundaries of these are explained and state intervention which is seen as the main problem is tried to be analyzed and questioned. Liberalism is a libertarian, individual centered doctrine and it designs the individual-state relationship by grounding its theory on individual.

The concept of liberalism has a large range of ideas from the thought which advocates exact liberty, to the thought which claims the necessity of some state intervention. The most important cause of this situation is the change and transformation of liberalism under the effect of important economic, social and political events in historical process. Hence, when the historical development of liberalism is analyzed; it is seen that liberalism is not an unchangeable, constant and dogmatic ideology as it renews itself. However, this situation causes the existence of different kinds of liberalisms. Those different kinds of liberalisms are either a follow-up or constituted on each other while demolishing the other kind. Because of difference and variety of the term liberalism, it becomes difficult to analyze the individual and state perspective of liberalism systematically and in unity. Due to the difficulties that are mentioned, in this study liberalism is classified as classical liberalism, neo-liberalism and social liberalism according to the historical development and transformation processes and the scope of this study is narrowed down with the economical side of classical liberalism and neo-liberalism.

Keywords: Liberalism, Individualism, Liberty, State Intervention, Market Economy

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1. LİBERALİZM VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1. 1. LİBERALİZM: TANIM ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1. 2. LİBERALİZMİN TÜRLERİ.....	4
1. 2. 1. Klasik Liberalizm.....	7
1. 2. 2. Sosyal Liberalizm.....	9
1. 2. 3. Neo-Liberalizm.....	17
1. 3. LİBERALİZMİN TEMEL İLKELERİ.....	19
1. 3. 1. Bireycilik İlkesi.....	20
1. 3. 2. Özgürlük İlkesi.....	21
1. 3. 3. Piyasa Ekonomisi İlkesi.....	22
1. 3. 4. Sınırlı Devlet İlkesi.....	23
1. 4. LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	25
1. 4. 1. Rasyonalizm.....	25
1. 4. 2. Fizyokrazi (Doğal Kanunlar).....	27

1. 4. 3. Klasik İktisat Okulu.....	31
1. 4. 3. 1. <i>Klasik İktisadi Düşünce'nin Temel Teorileri</i>	33
1. 4. 3. 1. 1. <i>Doğal Düzen, Görünmez El ve Kişisel Çıkar Uyumu</i>	33
1. 4. 3. 1. 2. <i>Faydacılık</i>	34
1. 4. 3. 1. 3. <i>Tam Rekabet ve Tam İstihdam</i>	34
1. 4. 3. 1. 4. <i>Para ve Ekonomi</i>	37
1. 4. 3. 1. 5. <i>Servet ve Değerin Kaynağı</i>	37
1. 4. 3. 1. 6. <i>İşbölümü ve Uzmanlaşma</i>	38
1. 4. 3. 1. 7. <i>Üretim ve Bölüşüm</i>	40
1. 4. 3. 1. 8. <i>Serbest Ticaret</i>	41
1. 4. 3. 1. 9. <i>Devlet Müdahalesi</i>	43
1. 4. 4. Klasik İktisat Okulu'na Yönelik Eleştiriler.....	44
1. 4. 4. 1. <i>Sosyalistlerin Klasik İktisat Okulu'na Eleştirileri</i>	44
1. 4. 4. 2. <i>Neo-Klasik İktisat Kuramı'nın Eleştirileri</i>	45
1. 4. 4. 3. <i>Keynesyen İktisadın Eleştirileri</i>	49
1. 4. 5. Neo-Liberal İktisat Okulları.....	52
1. 4. 5. 1. <i>Chicago İktisat Okulu</i>	53
1. 4. 5. 1. 1. <i>Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı</i>	59
1. 4. 5. 1. 2. <i>Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı</i>	61
1. 4. 5. 2. <i>Avusturya İktisat Okulu</i>	62
1. 4. 5. 3. <i>Virginia İktisat Okulu, Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat</i>	67
1. 4. 5. 3. 1. <i>Kamu Tercih Teorisi'ne Göre Kamu Ekonomisinin</i> <i>Başarısızlıklarının Nedenleri</i>	70

1. 4. 5. 3. 1. 1. Rasyonel Seçmenlerin Bilgisizliği ve İlgisizliği.....	70
1. 4. 5. 3. 1. 2. Rant Kollama.....	71
1. 4. 5. 3. 1. 3. Oy Ticareti.....	73
1. 4. 5. 3. 1. 4. Politik Miyopluk.....	73
1. 4. 5. 3. 1. 5. Oy Birliği İlkesinin Gerçekleştirilememesi.....	74
1. 4. 5. 3. 1. 6. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Bir Bütün Halinde Arz Edilmesi.....	74
1. 4. 5. 3. 1. 7. Ortanca Seçmen Teorisi.....	74

II. BÖLÜM

2. LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE BİREY.....	76
2. 1. BİREYCİLİK: TANIM ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	76
2. 2. BİREYCİLİĞİN TÜRLERİ.....	79
2. 2. 1. Atomik ve Moleküler Bireycilik.....	79
2. 2. 2. Siyasi Bireycilik.....	80
2. 2. 3. Sosyal Bireycilik.....	83
2. 2. 4. İktisadi Bireycilik.....	84
2. 3. BİREYCİLİĞİN TARİHİ KÖKENLERİ.....	88
2. 4. BİREYCİLİK, ÖZGÜRLÜK, SINIRLI DEVLET ve PİYASA EKONOMİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	90
2. 4. 1. Bireycilik ile Özgürlük Arasındaki İlişki.....	91
2. 4. 2. Bireycilik ve Sınırlı Devlet Arasındaki İlişki.....	96
2. 4. 3. Piyasa Ekonomisi ve Bireycilik Arasındaki İlişki.....	98
2. 4. 3. 1. Özel Mülkiyet.....	101

2. 4. 3. 2. <i>Tercih ve Girişim Özgürlüğü</i>	102
2. 4. 3. 3. <i>Rekabet</i>	103
2. 4. 3. 4. <i>Sınırlı Devlet</i>	105
2. 4. 3. 5. <i>Serbest Ticaret ve Sözleşme Özgürlüğü</i>	106
2. 5. LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE BİREY	108
2. 5. 1. <i>Fizyokratik İktisadi Düşüncede Birey</i>	108
2. 5. 2. <i>Klasik İktisadi Düşüncede Birey</i>	109
2. 5. 3. <i>Neoliberal İktisadi Düşüncede Birey</i>	115
2. 5. 3. 1. <i>Chicago İktisat Okulu'nun Bireycilik Anlayışı</i>	116
2. 5. 3. 2. <i>Avusturya İktisat Okulu'nun Bireycilik Anlayışı</i>	118
2. 5. 3. 3. <i>Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Okulu'nun Bireycilik Anlayışı</i>	123
2. 6. BİREYCİLİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER	124

III. BÖLÜM

3. LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE DEVLET	130
3. 1. DEVLET KAVRAMI, KÖKENLERİ ve KURAMSAL BİR ÇERÇEVE	130
3. 2. EKONOMİDEKİ ROLÜ BAKIMINDAN DEVLET MODELLERİ	132
3. 2. 1. <i>Klasik Liberal Devlet</i>	133
3. 2. 2. <i>Sosyalist Devlet</i>	134
3. 2. 3. <i>Refah Devleti / Sosyal Devlet</i>	136
3. 2. 4. <i>Neo-Liberal Devlet</i>	139
3. 3. LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE DEVLETİN AMACI VE FONKSİYONLARI	140
3. 3. 1. <i>Fizyokratik İktisadi Düşüncede Devlet</i>	141

3. 3. 2. Klasik İktisadi Düşüncede Devlet.....	143
3. 3. 3. Neo-Liberal İktisadi Düşüncede Devlet.....	149
3. 3. 3. 1. <i>Chicago İktisat Okulu'nun Devlet Yaklaşımı</i>	152
3. 3. 3. 2. <i>Avusturya İktisat Okulu'nun Devlet Yaklaşımı</i>	159
3. 3. 3. 3. <i>Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Okulu'nun Devlet Yaklaşımı</i>	163
3. 3. 3. 3. 1. <i>Kamu Tercih Teorisi'ne Göre Devletin Büyümesinin</i> <i>Sonuçları</i>	165
3. 3. 3. 3. 1. 1. <i>Ekonomik Yozlaşma</i>	165
3. 3. 3. 3. 1. 1. 1. <i>Enflasyon ve Bütçe Açıkları</i>	167
3. 3. 3. 3. 1. 1. 2. <i>Dışlama</i>	168
3. 3. 3. 3. 1. 1. 3. <i>Savurganlık</i>	169
3. 3. 3. 3. 1. 2. <i>Politik Yozlaşma</i>	171
3. 3. 3. 3. 1. 2. 1. <i>Rüşvet</i>	172
3. 3. 3. 3. 1. 2. 2. <i>Nepotizm ve Kronizm (Adam Kayırmacılık)</i>	172
3. 3. 3. 3. 1. 2. 3. <i>Hizmet Kayırmacılığı</i>	173
3. 3. 3. 3. 1. 2. 4. <i>Politik Yandaşlık (Partizanlık)</i>	173
3. 3. 3. 3. 1. 2. 5. <i>Lobicilik ve Rant Kollama</i>	173
3. 4. KLASİK ve NEO-LİBERALİZMİN TARAFSIZ/JANDARMA DEVLET ANLAYIŞINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER	174
3. 4. 1. <i>Sosyalist Devlet ve Planlı Ekonomi</i>	174
3. 4. 2. <i>Neo-Klasik İktisat ve Piyasa Başarısızlığı Teorisi</i>	179
3. 4. 2. 1. <i>Tam Kamusal ve Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler</i>	180
3. 4. 2. 2. <i>Dışsallıklar</i>	181

3. 4. 2. 3. <i>Tam Rekabet Modelinin Gerçekleştirilememesi</i>	182
3. 4. 2. 4. <i>Risk ve Belirsizlikler ve Asimetrik Bilgi</i>	183
3. 4. 3. <i>Keynesyen İktisat ve Fonksiyonel Sosyal Refah Devleti Anlayışı</i>	184
4. SONUÇ	187
KAYNAKLAR	193
ÖZGEÇMİŞ	199

KISALTMALAR LİSTESİ

LM.....	55
FGD.....	56
GSMH.....	56

GİRİŞ

Liberalizm, devlet ve birey arasındaki ilişkinin sınırını çizmeye yönelik bir düşünce akımıdır. Devlet-birey ilişkisinin ölçütlerinin ve sınırlarının belirlenmesi konusu ile devletin ekonomideki rolünün ve müdahalesinin büyüklüğü konusu geçmişte tartışılmış, günümüzde tartışılan ve muhtemelen gelecekte de tartışılacak konular arasında yer almaktadır. Çalışmada, bu iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır; liberalizmin bireye ve devlete bakış açısı nasıldır? Devletin ve bireyin özgürlüğünün yapısal sınırları var mıdır? Bireycilik, özgürlük, serbest piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet arasında nasıl bir ilişki vardır? Devletin amacı nedir? Devlet hangi tür görevleri üstlenmelidir? Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu bir toplumda devlet ekonomik faaliyetlerde bulunmalı mıdır? Devletin büyümesi ve devlet müdahalesi ne gibi sonuçlar doğurur?

Çalışmanın birinci bölümünde; liberalizmin tanımı yapılmış, literatürde yer alan liberalizm türlerine değinilmiş, tarihsel gelişim ve dönüşüm süreçlerine göre liberalizm; “klasik liberalizm”, “neo-liberalizm” ve “sosyal liberalizm” (refah liberalizmi) olarak sınıflandırılmış ve teorik kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmada; “sosyal liberalizm” (refah liberalizmi), klasik liberalizme eleştiri perspektifinde ele alınmış, böylece her iki liberalizm türü arasındaki benzerlikler ve farklılıklar teorik düzeyde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlara ilaveten bu bölümde, liberalizmin temel ilkelerine değinilmiş, klasik ve neo-liberal iktisadi düşüncenin tarihsel gelişimine yer verilmiş, temel teorileri ve görüşleri incelenmiş, klasik iktisat okuluna yönelik eleştiriler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; bireycilik kavramı ve kapsamı, klasik ve neo-liberal iktisat okullarının teorik yaklaşımları doğrultusunda irdelenmeye çalışılmış, bu

okullara mensup liberal düşünürlerin bireycilik ile ilgili görüşlerine değinilmiştir. Bu bölümde, bireyciliğin tarihsel kökenlerine değinilmiş ve liberalizmin tarihsel gelişimine ve dönüşümüne paralel olarak ortaya çıkan liberal bireycilik türlerine değinilmiştir. Çünkü bireycilik kavramı da liberalizm kavramı gibi saf halde kalmamış, zaman içinde yeni anlamlar kazanmıştır. Liberal bireycilik türlerinden, çalışmanın konusuyla yakın ilişki içinde olan ya da karıştırılma ihtimali yüksek olanlarına yer verilmiş, bu türler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu bölümde; bireycilik ilkesi ile liberalizmin diğer ilkeleri (özgürlük, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisi) arasındaki ilişki analiz edilmiş ve aralarında mantıksal bir bağ olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde, liberal bireycilik anlayışının karşısında yer alan totaliter rejimlere de kısmen değinilmiştir. Bu bölümde son olarak, liberal bireycilik anlayışına yönelik eleştirilere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, devlet kavramı üzerinde durulmuş ve ekonomideki rolü bakımından devlet modelleri; temel ve ayırt edici özellikleri bakımından incelenmiştir. Daha sonra bu bölümde; devletin amacı, görev ve fonksiyonları klasik ve neo-liberal iktisat okullarının teorik yaklaşımları çerçevesinde analiz edilmiş, bu çerçevede devletin görev alanının sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Sınırlı devlet anlayışı irdelenmiş, devletin sınırlandırılmasının gerekçeleri tartışılmıştır. Ayrıca bu bölümde, devletin büyümesinin ve ekonomiye müdahalesinin sonuçları, Kamu Tercih Teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Son olarak bu bölümde, klasik ve neo-liberal iktisadi düşüncenin “tarafsız devlet”, “gece bekçisi devlet”, “minimal devlet” anlayışına yönelik eleştirilere yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

1. LIBERALİZM VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1. 1. LIBERALİZM: TANIM ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Liberalizm, Yunanca “hürriyet” anlamına gelen “Eleutheria” kelimesine dayanmaktadır. Liberalizm kavramı Fransızca’da “Libre” kelimesinden türetilmiştir. “Libre” boş, serbest anlamına gelmektedir. İngilizce’de ise “Liberty” kelimesi özgürlük, serbestlik anlamlarında kullanılmaktadır (Aktan, 1994(a): 13).

Liberalizm yaygın anlamıyla, özellikle devlete karşı bireyi savunmak anlamında bireysel özgürlüklerin maksimizasyonunu amaçlayan siyasi ve iktisadi bir doktrin olarak ifade edilebilir. Şaylan'a göre liberalizm, hem bir ekonomik kuram ya da düşünce sistemini hem de genel bir felsefi bakış ya da düşünme türünü ifade etmektedir (Şaylan, 2003: 86).

Constant liberalizmi; her yerde, her şeyde bireyciliğin hâkim olması ve bireyin kimseden izin almadan ve kimseye hesap vermeden yaşaması, “devletin zorunun ve müdahalesinin olmadığı, yasaklanmayan her şeyin serbest olduğu bir toplumsal düzen” olarak tanımlamıştır (Çetin, 2001: 221). Erdoğan’a göre, liberalizm, kısaca “özgürlük taraftarlığı demektir” (Erdoğan, 1998: 45). Aktan liberalizmi, bireylerin ekonomik, siyasi ve sivil alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisini ve devletin ekonomiye müdahalesinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrin olarak tanımlamıştır (Aktan, 1994(b): 1).

Liberal düşünce geleneğinin başlangıcını İngiltere’nin 1215 tarihli Manga Carta’sına veya daha eskiye, Yunan Şehir Devletleri’ne kadar uzatanlar vardır (Yayla, 1993: 144). Fakat genellikle kabul gören yaklaşım, liberalizmin siyasi bir teori olarak 17. yüzyılda John Locke’un eserleriyle doğma devresine girdiği, 18. ve 19. yüzyılda

gelişmesini tamamlayarak olgunlaştığıdır. Hayek'e göre Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde "liberal ihracat ve liberal ithalat sistemi" ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan kişi olmuştur (Yayla, 2000: 144).

Liberalizmin siyasi terminolojiyi girmesi ise, ilk defa 19. yüzyılın başlarında olmuştur. Yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru kavram "laissez faire laissez passer" ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve serbest ticareti savunanların ifade edilmesinde kullanılır hale gelmiştir. Fakat liberalizm kavramı, yeknesak bir düşünce olarak kalmamış, doğumundan itibaren zaman içinde yoğun bir evrim geçirmiş, gelişmiş bir ölçüde de değişmiş, "tıpkı sosyalist öğretisi gibi kendi içinde büyük bir canlılık ve çeşitlilik göstermiştir" (Yayla, 1992: 13-16). Bu nedenle liberalizm kavramı, "Laissez faire-laissez passer" bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler şeklinde tam serbestliği savunan düşünceden, kısmi devlet müdahalesine izin veren ya da gerekli gören düşünceye kadar uzanan çok çeşitli görüşleri ifade etmektedir (Yayla, 1992: 25). Özetle, tek bir liberalizm yoktur. Liberal iktisadi düşünce; birbirinden tamamen farklı olmayan, fakat aynı da olmayan, birbirine paralel düşünce akımlarından meydana gelmiştir (Caniklioğlu, 1996: 7). Dolayısıyla liberalizm, kavramsal olarak geniş bir literatüre sahiptir denilebilir. Bu durum; liberalizm kavramı ile ilgili zihinsel bir bulanıklık ve esneklik yaratmanın dışında, herkes tarafından kabul gören bir tanımının yapılmasını da güçleştirmektedir. Liberalizme ilişkin kavramsal çerçevenin oluşturulabilmesi için liberalizmin türlerine değinmek gerekmektedir.

1. 2. LIBERALİZMİN TÜRLERİ

Sallan Gül'e göre; 17. yüzyılda ortaya çıkan, ülke örneklerinde farklı tecrübeleri ifade eden, değişen bir siyasi ve ekonomik teori, öğretisi olan liberalizmin değişim ve

dönüşüm anları, ekonomik yapıda ortaya çıkan bunalım evrelerine karşılık gelir. Özünde özel mülkiyet ve piyasa ekonomisine dayanan liberalizm; ekonomik durumdaki değişmelere göre kendini ekonomik yapıya uyarlayacak öğelere sahiptir. Kapitalizmin yayılma sürecinde pek çok büyük kriz yaşamış ve kendi işleyişine uygun nitelikteki kurum ve değerleri sayesinde kendini aşarak yeni durumlara uyarlamıştır. Dolayısıyla, liberal bir toplum modelinin ekonomik modeli olarak kabul edilen kapitalizmin krizleri, liberalizmin krizleri olarak görülmüş ve liberalizmde piyasa-devlet ilişkilerinin tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Bu durum ise liberalizmin her defasında, içine düştüğü krizden diğer öğreti ve ideolojilerle eklemlenme başarısına ve her defasında bir yenisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sallan Gül, 2006: 22).

Liberalizm, birçok düşünür tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Liberalizmi tarihsel süreç içindeki değişim ve dönüşümüne göre sınıflandıranlar olduğu gibi, ülke tecrübelerine göre; İngiliz liberalizmi, Fransız liberalizmi, Amerikan liberalizmi ve Alman liberalizmi şeklinde sınıflandıranlar da olmuştur (Sallan Gül, 2006: 17).

Maurice Cranston, liberalizmi Locke'cu liberalizm ve etatist liberalizm olarak ikiye ayırmıştır. Locke'cu liberalizm ve etatist liberalizm olarak sınıflandıranlara göre; Locke'cu liberalizm, Locke'un doğal haklar teorisine dayanır. Locke'cu liberalizm birey merkezlidir ve bireyi ön plana çıkarır, özgürlüğü devletten özgürlük olarak tanımlar ve bireyin özgürlüğünün, devlete karşı korunmasını amaç edinir. Jean Jacques Rousseau'nun kurucusu olduğu etatist liberalizm ise, birey yerine devleti ön plana çıkarır ve özgürlüğün ancak devlet aracılığıyla gerçekleşebileceğini savunur. Dolayısıyla, Locke'cu liberalizm, negatif özgürlük anlayışına dayanırken, etatist liberalizm pozitif özgürlük anlayışına dayanır. Bazı yazarlara göre bir diğer liberalizm türü de haklara dayalı liberalizm ve komüniteryen

liberalizmdir. Haklara dayalı liberalizm; eşitlikçi liberalizm ve komüniteryen liberalizm şeklinde ikiye ayrılır. Eşitlikçi liberaller, refah devletini destekler ve sivil haklarla birlikte, eğitim, sağlık v.s sosyal ve ekonomik hakları da savunurlar. Komüniteryen liberallizm ise, bireyi toplumdaki tamamen bağımsız bir varlık olarak görmez. Bireyleri moral değer olarak görür ve hem ekonomik kuruluşlarda hem de bürokratik devlette gücün odaklaşmasından kaygı duyarlar. Ayrıca, çeşitli zamanlarda, kamu hayatının önemli yönlerini muhafaza eden ara toplulukların ortadan kalmasını da istemezler. Liberteryen liberaller ise, piyasa ekonomisini, özel mülkiyeti savunur ve devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerine, bireylerin özgürlüklerini engelleyeceği, haklarını ihlal edeceği düşüncesiyle karşı çıkarlar (Yayla, 1992: 19-22).

Bu sınıflandırmalar dışında başka sınıflandırmalar da söz konusudur. Fakat liberal yazarlar genel olarak liberalizmi; "klasik liberalizm" ve "sosyal liberalizm" şeklinde sınıflandırmışlardır (Yayla, 1992: 22-23). Yılmaz'a göre, liberalizmin gelişmesinde iki ana eğilim görülür. Birincisi, devleti anayasa ile sınırlandırmayı öngören sınırlı devlet anlayışını, serbest piyasa ekonomisini savunan, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkan, "laissez faire"ci, negatif özgürlükçü ve bireyci "klasik liberal anlayıştır. İkincisi ise, bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle gerçekleşebileceğini öngören ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizlikleri sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin ekonomiye dolayısıyla piyasaya müdahalesinin gerekli olduğunu savunan, pozitif özgürlükçü ve devletçi; "modern", "eşitlikçi", "sosyal", "refah" liberalizmi gibi farklı isimlerle adlandırılan liberal anlayıştır (Yılmaz, 2001: 32). Bu çalışmada liberalizm; tarihsel gelişim ve dönüşüm süreci göz önüne alınarak; "klasik liberalizm", "sosyal liberalizm" ve klasik liberalizmin devamı niteliğinde olan "neo-liberalizm" şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tarihsel olarak, 17. yüzyılda ortaya çıkan ve 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden dönem, “klasik liberalizm” olarak adlandırılmaktadır (Sallan Gül, 2006: 23). Klasik liberalizm başlangıçta, John Locke'nin eserleriyle siyasi liberalizm şeklinde ortaya çıkmış, Adam Smith ve ondan sonra gelen liberal düşünürlerin katkıları ile ekonomik liberalizm hüviyetini kazanmıştır (Erdoğan, 1998: 4). Sosyal liberalizm ise, klasik liberalizme bir tepki olarak doğmuş ve klasik liberalizmi geliştirmek ve ona sosyal bir içerik kazandırmak iddiasıyla günümüze kadar gelmiştir (Yayla, 1993: 159). Klasik liberalizmin 20. yüzyıldaki takipçileri arasında yer alan ve klasik liberalizmin devamı niteliğinde olan neo-liberalizm ise, klasik liberalizmin temel ilkelerini kabul etmiş ve aynı çizgi üzerinde genişletmiş olmakla birlikte, bazı yönlerden de ondan ayrılmıştır. Fakat neo-liberalizm, klasik liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilen; bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisi konularında klasik liberalizmle aynı görüşleri paylaşmış, klasik liberalizme bağlılığını sürdürmüştür (Canikoğlu, 1996: 18).

1. 2. 1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm, liberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Liberalizm; John Locke ile siyasi bir düşünce akımı olarak doğmuş; A. Smith ve ondan sonraki liberal düşünürlerin katkıları ile iktisadi bir sistematik oluşturmuştur. Bu açıdan Locke siyasi liberalizmin, Smith de iktisadi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilebilir. Bu dönem ise, genel olarak “klasik liberalizm” olarak adlandırılmaktadır.

Özgüven'in ifadesiyle, klasik liberalizme, “bireycilik (ferdiyetçilik)” de denir (Özgüven, 1991: 69). Klasik liberalizmin siyasi ve ekonomik olmak üzere iki boyutu vardır. Klasik liberalizmin birinci boyutu; tabii hukuk ve insan hakları teorisiyle, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmaktadır (Canikoğlu, 1996: 13). Klasik

liberalizm; siyasi liberalizm boyutunda; sınırlı devlet, kanun hâkimiyeti ve güçler ayrılığı, dinsel hoşgörü gibi öğelere sahiptir (Sallan Gül, 2006: 23) ve bugün de ilgilendiği temel konu, sivil ve siyasi özgürlüklerdir. Buna “devlet baskısından vatandaşı kurtarmak için özgürlük” de denilebilir (Canikoğlu, 1996: 13). Dolayısıyla klasik liberalizmin siyasi yönü, liberal demokrasiyi ifade etmektedir. Liberal demokrasi ise; tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğu ve fırsat eşitliğine sahip olduğu bir düzeni ifade etmektedir. Özetle klasik liberalizmin siyasi cephesi birey-devlet ilişkilerinde; bireyi ön planda ve devletten üstün tutmakta, bireyin devlet karşısında korunmasını amaçlamaktadır. Bu görüşün temelinde ise, bireycilik anlayışı yatmaktadır. Bu nedenle, devletin güç ve yetkilerinin kanunlarla sınırlandırılması gerektiği görüşü savunulur (Erdoğan, 1998: 4).

İktisadi anlamda klasik liberalizmin kurucusu Adam Smith'dir. Klasik liberalizmin iktisadi boyutu ise; “Laissez Faire, Laissez Passer” (bırakınız yapsınlar) piyasa ekonomisini ve sözleşme özgürlüğünü (Sallan Gül, 2006: 23), devletin ekonomiye müdahale etmemesini, bu alanda bireyi ve bireysel teşebbüsleri serbest bırakmasını ifade etmektedir. Kısacası, bireyin ekonomik özgürlüğü amaçlanmaktadır. Ekonomik özgürlükten kastedilen şey, serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunmak ve bir başka ifadeyle ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır. Ekonomik özgürlüğün olması demek, serbest piyasa ekonomisinin olması demektir ve serbest piyasa ekonomisinin olmadığı bir ortamda ekonomik özgürlükten de bahsedilemez.

Serbest piyasa ekonomisinin temel ilkelerini ise; özel mülkiyet, rekabet, miras, serbest girişim, fiyat mekanizması ile ekonomik hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması oluşturmaktadır (Aktan, 1994(b): 16). Serbest piyasa ekonomisinin temelinde, bireycilik anlayışı yatmaktadır. İktisadi liberalizme göre; rasyonel birey kendisi için en iyi

seçimi yapabilen kişidir. Kendi çıkarlarını en iyi kendisi bildiği için kendisi ile ilgili kararları da yine en iyi kendisi verir. Dolayısıyla serbest piyasada birey serbest bırakıldığında, kendisi için yanlış tercihte bulunmayacaktır. Ayrıca rasyonel ve akılcı olduğu kabul edilen birey; özel girişimciliğin ve rekabetin hâkim olduğu, herkesin aynı kanunlara tabi tutulduğu bir piyasada, serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunduğu takdirde, adil bir gelir dağılımı kendiliğinden sağlanacak ve toplumsal refah düzeyi yükselecektir. Piyasa düzeninde çıkarlarını maksimize etme amacıyla olan üretici ve tüketici aktörler, farkında olmadan ve amaçlamadıkları halde toplumsal refahın artmasına da hizmet etmiş olmaktadır. Fakat bu durumun söz konusu olabilmesi için piyasaya ve dolayısıyla ekonomiye devletin müdahale etmemesi gerekir. Çalışmanın kapsamı da bu çerçevede liberalizmi konu edinmiştir.

Sosyal liberalizm ile klasik liberalizm arasındaki en belirgin farklılık, devletin sisteme müdahale edip etmemesinde ortaya çıkmaktadır. “Minimal devlet”, “tarafsız devlet”, “jandarma devlet” gibi farklı isimlerle adlandırılan devlet anlayışını benimseyen klasik liberalizme karşılık sosyal liberalizm; piyasanın başarısız ya da yetersiz olduğu durumlarda ve toplumsal refah düzeyinin yükseltilmesi amacıyla devlet müdahalesinin gerekliliğini kabul etmiştir. Çalışmada liberalizmin bireye ve devlete bakış açısı; minimal ya da bir başka ifadeyle jandarma devlet anlayışını benimseyen klasik ve neo-liberal iktisadi düşünce ile sınırlı tutulmuştur. Sosyal liberalizm birey-devlet konularında incelemenin kapsamı dışında tutulmakla birlikte, klasik liberalizm ve neo-liberalizm ile benzerlik ve farklılıkları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. 2. 2. Sosyal Liberalizm

Sosyal liberalizmin genel bir tanımı yapılacak olursa; pozitif özgürlük anlayışına

dayanan, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda toplumsal refahın ve sosyal eşitliğin sağlanması açısından devlete aktif görevler yükleyen, devletin asli görevlerinin yanında, düzenleyici ve denetleyici olarak ekonomiye gerektiğinde müdahalesini öngören bir anlayışı ifade etmektedir.

Sallan Gül'e göre; sosyal liberalizmin kökenleri 1870'lere dayanmakla birlikte; 1917 Sovyet Devrimi ve sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde uygulanmaya başlaması, 1. ve 2. Dünya Savaşları ve bunların sonucunda gelişen toplumsal hareketler; "modern", "eşitlikçi", "sosyal" ya da "refah" liberalizmi gibi farklı isimlerle dile getirilen liberalizm biçiminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Sallan Gül, 2006: 23).

Klasik iktisadi düşünce, görünmez el düşüncesine dayanarak, ekonomide oluşan dengesizliklerin devlet ekonomiyeye müdahale etmedikçe, piyasa mekanizması tarafından zamanla ve kendiliğinden giderileceğini savunmuştur. Dolayısıyla piyasa ekonomisi onlara göre tek başına optimum sosyal refahı sağlayabilmektedir. Fakat 18. yüzyılın son çeyreğinde, Sanayi Devrimi olarak adlandırılan dönemde makineleşmenin ortaya çıkmasına paralel olarak, üretim miktarının sürekli artırılma çabaları sonucunda, hayat şartları ve çalışma koşulları zorlaşmıştır. Çocuk ve kadın işçilerin çalıştırılması, sağlık problemlerinin ön plana çıkması, çalışanların özellikle de işçilerin sosyo-ekonomik bakımdan korunmaları sorununu gündeme getirmiştir (Savaş, 1997: 514). Sosyal yapıda ortaya çıkan önemli değişiklikler ve sorunlara ilaveten, 1870'lerde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte, devletin ekonomideki rolünü mümkün olduğunca sınırlandırmayı amaçlayan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ve piyasa-devlet ilişkisi neo-klasik iktisatçılar tarafından sorgulanmaya başlamıştır (Sallan Gül, 2006: 22).

Neo-klasikler veya marjinalistler, klasiklere karşı çıkan bir fikir akımının

temsilcileridir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başını kapsayan neo-klasik okul; Lozan okulu (L. Walras, V. Pareto), Avusturya okulu (W. Stanley Jevons, Carl Menger) ve Keynes'in de içinden çıktığı Cambridge (Alfred Marshall, J. B. Clark, A. C. Pigou) okulundan oluşmaktadır. Fizyokratlar ve klasik iktisatçılar piyasa ekonomisinin sosyal refahın sağlanması için yeterli olduğunu ve kamu ekonomisine sınırlı bazı fonksiyonlar dışında gerek olmadığını savunmuşlardır. Klasik iktisadi düşünceye önemli bir katkı olarak kabul edilen neo-klasik iktisadi düşünce ise, piyasa ekonomisinin tek başına optimumu sağlamaktan uzak olduğunu, bu nedenle kamu ekonomisine ihtiyaç olduğunu iddia etmiştir. 1920'li yıllardan itibaren geliştirilmeye başlanan "Refah İktisadi Teorisi" kapsamında neo-klasik iktisatçılar "Piyasa Başarısızlığı Teorisi"ni geliştirerek, devletin ekonomiye bazı durumlarda müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlardır. "Piyasa Başarısızlığı Teoremi"ne göre, piyasa ekonomisi kendi doğal halinde işlerken bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır ve bu durum devletin piyasaya müdahalesini gerekli kılmaktadır. Özetle, piyasa ekonomisi tek başına tam rekabeti sağlayamamaktadır. Piyasaya giriş-çıkışların düzenlenmesi ve rekabet koşullarının sağlanabilmesi için kamu ekonomisine de ihtiyaç vardır. Bir başka ifadeyle Neo-klasik iktisat, aksak rekabet piyasalarının oluşması halinde, bu piyasaların devlet tarafından düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, pozitif ve negatif olmak üzere içsellikler ve dışsallıklar olduğunu belirtmiş; devletin düzenleyici vergiler ile bunlardan kaynaklanan olumsuzlukları en aza indirmesi gerektiğini; pozitif içsel ya da ölçek ekonomisi söz konusu olduğunda üretim faaliyetlerinin bizzat kamu iktisadi teşebbüsleri vasıtasıyla devlet tarafından üstlenilmesi gerektiğini; tam kamusal mallar dışında, yarı kamusal mallar, doğal tekel malları ile merit ve demerit malların da kısmen devlet tarafından sunulmasını önermiştir. Neo-klasik iktisatçılar, matematiksel çalışmalara ağırlık

vererek, teorik bir çerçeveye çizmişler ve devletin belli koşullarda ekonomiye müdahalesinin zorunlu olduğunu, fakat bu müdahalenin de bir sınırının olması gerektiğini iddia etmişlerdir (Yereli, 2003: 64-65).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte, devletin tarafsız olması gerektiğini ve ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan Klasik iktisadi düşünce, temelden sarsılmış ve yerini devletin ekonomiye müdahalesini gerekli ve yararlı bulan Keynesyen iktisadi düşünceye bırakmıştır (Öztürk, 2005: 205-215). Keynesyen iktisadın etkisiyle, devletin ekonomiye müdahalesi artmaya başlamış ve devlet; adalet, savunma, güvenlik ve diplomasi gibi asli görevlerinin yanında sosyal refah devleti olarak da toplumsal ekonomik sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştır (Türk, 2004: 1-15). 1929 Büyük Buhranı'nın ardından, liberalizmin yeni bir türü olan "sosyal liberalizm" ortaya çıkmıştır. Politik liberalizm anlamında sosyal liberalizm; sınırlı hükümet, demokratik katılım, çoğulculuk ve bireyin kendini geliştirmesi temelinde devlete pozitif görevler yüklemiştir (Sallan Gül, 2006: 23). Sosyal liberalizm ekonomik anlamda ise; devletin piyasanın işleyişini düzenleme, denetleme, piyasaya müdahale etme, sosyal adaleti sağlama gibi konularda aktif görevler üstlenmesini ifade etmektedir (Yayla, 1993: 22-23). Ayrıca sosyal liberaller; tam istihdamın sağlanması, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında devletin rol almasını ve müdahalesini (Özdemir, 2007: 54) ve piyasanın yarattığına inandıkları gelir eşitsizliğinin, adaletsizliğin devletin müdahalesiyle giderilmesini benimsemişlerdir.

Keynes; klasik ve neo-liberal iktisatçılardan, liberal ideolojiye bağlı bir iktisatçı olmakla birlikte, ekonomide devlete aktif görevler yüklemesi bakımından ayrılmıştır. Keynes, konjonktürel duruma göre devletin mali araçları kullanarak ekonomiye müdahale etmesinin, kapitalizmin ruhuna aykırı olmadığını, bizzat "kapitalizmin ömrünü uzattığını"

savunmuştur. Keynes'e göre; maliye politikası araçları, para politikası araçlarından daha etkilidir ve depresyon dönemlerinde maliye politikası uygulanmalıdır (Kazgan, 1997: 270-281).

Keynes ekonomide, klasik liberalizmin mülkiyet ve miras gibi hukuki, fiyat mekanizması gibi iktisadi görüşlerini kabul etmekle birlikte, devletin bir takım sebepler dolayısıyla, iktisadi ve mali tedbirler almasını ve bazı sosyal müesseselere müdahalesini gerekli ve meşru görmüştür (Nadaroğlu,1985: 99). Keynes, çağdaş ekonomik düşüncenin temelini atmış, klasiklerin ekonomideki tarafsızlık politikalarını eleştirmiş ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes ekonomide devamlı ve yaygın işsizliğin önemli bir sorun olduğunu ve tam istihdamı sağlayacak önlemlerin alınması gerektiğini savunmuştur. Keynes'e göre, her devletin kendi ekonomik koşullarına göre bilimsel bir temele oturtulmuş bir ekonomik politikası olması gerekir ve devlet piyasanın herhangi bir nedenle yapmadığı işleri yapmalıdır (Şener, 1998: 3).

Keynesyen politikalar, 2. Dünya Savaşı'nın sonundan 1970'lerin ortalarına kadar pek çok ülkede uygulanmış ve kamu harcamaları artırılmış, buna paralel bir refah dönemi yaşanmıştır. "Sosyal devlet", "refah devleti" anlayışı da Keynes'in politika ve görüşlerinin bir ürünü olarak yaygınlık kazanmış ve uygulanmıştır denilebilir. Sosyal veya refah devleti anlayışı, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra batı dünyasında hâkim ideoloji ve pratik haline gelmeye başlamıştır. Bu ideoloji ise, Keynesyen sosyal adaletçi refah devleti politikalarının yaygın bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır. Böylece, klasik liberalizm iyice gözden düşmüş, "kollektivizmin ilkeleri ile beslenen ve devlet müdahalesine meşruiyet kazandıran, toplumsal vurgusu ağır basan düşünceler liberal teori içine serpiştirilmiştir" (Canikoğlu, 1996: 15-16).

Amerikan liberalizmine mahsus sosyal refah devleti anlayışı, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında çok daha ileri düzeyde, Avrupa devletlerinde görülmüştür. Bu dönemde; devletin sınırları ve müdahaleleri sürekli bir biçimde genişlemiş, klasik liberalizmin sınırlı ve hakem devleti yerini, müdahaleci, refah devletine bırakmıştır. Refah devleti anlayışı, serbest piyasa ekonomisine karşı değildir. Sosyal liberaller genel olarak sol çizgide sayılmalarına rağmen, piyasaya veya bireyselliğe düşman değildirler. Piyasa mekanizmasının yarattığını düşündükleri eşitsizlik ve adaletsizliklerin, “hayırsever bir devlet tarafından sürekli müdahalelerle düzeltilmesini talep ederler ve bunun özgürlüğün daha iyi korunmasını sağlayacağına inanırlar” (Özdemir, 2007: 53-54).

Almanya’da Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi olarak adlandırılan düşünce akımı ise; 1930’lu ve 1940’lu yıllarda Walter Eucken ve Franz Böhm öncülüğünde bir grup iktisatçı tarafından serbest piyasa ekonomisi içerisinde tam rekabet kurumunun bir ordro-naturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, bir ordro-social (sosyal düzen) olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal, kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuştur (Aktan 1994(a): 18).

Freiburg Okulu’nun literatüre en büyük katkısı, A. Müler Armack tarafından ortaya atılan “Sosyal Piyasa Ekonomisi” kavramıdır. Freiburg okulunun temel görüşünü “mümkün olduğu kadar piyasa, gerektiği kadar devlet” olarak özetlenebilir. Fakat devlete yüklenen görev daha çok, rekabetin etkin bir şekilde işleyebilmesi, sürdürülebilmesi ve korunabilmesidir (Öztürk, 2007: 272). Piyasada tekelleşmeyle mücadele edilmesi gerektiğini savunan Freiburg İktisat Okulu, piyasada rekabetin etkin bir şekilde çalışmasına imkân sağlayacak kurumsal çerçevenin belirlenmesi ve bu konuda devletin özel görevler yüklenmesinin zorunlu ve gerekli olduğunu savunmuştur (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 45).

Freiburg Okulu, sosyalist ekonomiler ile piyasa ekonomileri arasında yer almıştır. Klasik liberalizmin doğal düzen ve görünmez el ilkesinin, piyasa ekonomisinin bir takım haksız uygulamalarını önleyemediğini iddia etmiş ve bu nedenle serbest piyasa ekonomisi yerine sosyal piyasa ekonomisini savunmuştur.

Freiburg Okulu'nun görüşleri kısaca şu şekilde özetlenebilir (Aktan, 1994(a): 8):

1. Freiburg Okulu, merkezi planlamanın yanı sıra laissez faire ilkesini de reddetmiştir. Bu okulun mensupları, mübadelenin erdemlerini kabul etmekle birlikte, serbest piyasanın sosyolojik, ekonomik ve ahlaki bakımdan kendi kendine işler olmadığını iddia etmişlerdir.

2. "Serbest Piyasa Ekonomisi" kavramı yerine " Sosyal Piyasa Ekonomisi" kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Freiburg okuluna göre, devlet piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırabilmek için düzenleyici kararlar almalı ve uygulamalıdır. Bu nedenle, klasik liberalizmin sınırlı devlet düşüncesi bu okulda yerini sınırlı ve fonksiyonel devlet düşüncesine bırakmıştır.

3. Ordo liberallerinin liberalizm anlayışı her ne kadar sosyal liberalizm olarak adlandırılrsa da Ordo liberalleri özgür bir toplumun kişisel görev ve sorumluluk duygusunu tahrip eden sosyal refah devleti anlayışına karşı hoşnutsuzdurlar.

4. Ordo liberalleri laissez faire ekonomisini eleştirmekle birlikte devletin ekonomideki görev ve fonksiyonlarını bir Ekonomik Düzen Politikası içerisinde belirlemek gerektiği düşüncesindedirler. Onlara göre, devlet özel mülkiyet, para sistemi, mali sistem ve bunları oluşturan kuralları ve benzeri diğer kuralları belirlemelidir. Böylece, piyasa ekonomisi fonksiyonel işlerliğe sahip olacak ve merkezi planlamaya ihtiyaç duyulmayacaktır.

Eucken'e göre, devlet bilinçli olarak bir ekonomik düzen politikası izleyerek, ekonomik düzeni yasal ve kurumsal bir çerçeve olarak yaratması ve düzenlemesi gerekmektedir. Çünkü toplumsal düzenin bir Ekonomik Düzen'e ihtiyacı vardır. Bu nedenle Freiburg Okulu, Fizyokratların "Doğal Düzen" teorisini reddetmiş, ekonomik düzenin kural ve kurumlarının bizzat insanlar tarafından oluşturulabileceğini iddia etmiş ve Ekonomik Düzen Teorisi'ni ve Ekonomik Düzen Politikası'nı geliştirmişlerdir. Eucken ifadesiyle; "serbest piyasa ekonomisinin var olabilmesi için tam rekabet, para istikrarı, açık piyasa, özel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü, bireysel karar vericilerin faaliyetlerinin sonucunda tam sorumlu olmaları ve iktisat politikalarının sürekliliği gerekmektedir " (Öztürk, 2007: 271-272). Ayrıca Eucken'e göre, aksak rekabetin önlenmesi için yasal düzenleme ve denetim, gelir dağılımının daha adaetli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak politika ve önlemler ve asgari ücret uygulamaları ile iş gücünün konjonktürel dalgalanmalardan korunması gerekmektedir (Erkan, 1987: 108-109; Akt: Öztürk, 2007: 272).

Sosyal açıdan bir eşitliğin sağlanması amaç ve arzu edilmekle birlikte, Ordo liberalleri aşırı müdahaleci devlet anlayışına karşı çıkmışlardır. Aşırı müdahaleci devlet anlayışı yerine, sınırlı fakat, aktif ve düzenleyici devlet anlayışını savunmuşlardır. Özetle; özgürlük, rekabet ve sosyallik bu okulun savunduğu temel ilkeler arasında yer almış, insan hak ve özgürlüklerinin korunduğu, sosyal eşitlik ilkelerinin gözetildiği serbest bir piyasa savunulmuştur. Freiburg Okuluna göre, tam rekabet bir ütopyadır ve bu nedenle rekabetin bizzat devlet tarafından teşvik edilmesi, işlerlik kazandırılması gerekmektedir. Bu nedenle klasik liberalizmin sınırlı devlet anlayışı, Ordo liberalizminde yerini sınırlı fakat fonksiyonel devlet anlayışına bırakmıştır. Devlet, aksak rekabetle mücadele etmek, rekabeti

geliştirmek ve kurumsallaştırmakla görevlidir. Ordo liberalizmi devlete, rekabetin etkin ve fonksiyonel bir şekilde işlemesi için, tamamlayıcılık görevi yüklemiştir. Ayrıca Ordo liberalizminde devletin sosyal sorumluluğu da ön plana çıkmıştır.

1. 2. 3. Neo-Liberalizm

Keynes'in fikirleri, 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da ortaya çıkan Refah iktisadı yaklaşımı ile birleşerek, devletin ekonomideki rolü daha fazla artmıştır. Genişletici maliye politikaları, sürekli artan kamu harcamaları, vergi yükünü artırmış, açıkların borçlanma ve para basma ile karşılanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu uygulamaların sonucunda ise, enflasyon, işsizlik, ödemler bilançosu gibi sorunlar ortaya çıkmış ve bu durum kronik bir hal almıştır. Fakat 1970'li yıllarda ortaya çıkan Stagflasyon adlı krize, Keynes'in talep yönlü politikaları ve söylemleri çözüm getirememiş ve Keynesyen iktisadi düşünceye olan güven sarsılmış, devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılması gerektiğini savunan Neo-liberal iktisadi düşünce ön plana çıkmıştır. Klasik iktisadın temel ilkelerine geri dönülmesi gerektiğini savunan Neo-liberal iktisadi düşünce ise, Keynesyen iktisadı şiddetle eleştirmiştir (Şen, 2009: 48-49).

Klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan; Frederick V. Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Chicago İktisat Okulu, James Buchanan'ın liderliğini yaptığı Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Okulu tarih sahnesine çıkmıştır. Neo-liberaller; devletin sınırlandırılması, piyasa devlet ilişkileri, bireyin seçim özgürlüğü ve sosyal adalet gibi konularda, sosyal liberallerden farklı, onlara alternatif bir tavır sergilemek amacıyla liberalizmi yeniden ele aldıklarını iddia etmişlerdir (Sallan Gül, 2006: 35-36).

Neo-liberalizm, birey, seçme özgürlüğü, serbest piyasa sistemi ve sınırlı devlet

ilkelerine dayanır. Neo-liberallere göre, devlete pozitif haklar tanıyan, toplumcu, sosyal adaleti gerçekleştirmeyi hedefleyen sosyal/refah liberalizmi ya da Hayek'in deyimiyle "sahte liberalizm", liberalizmi özünden koparmıştır. Neo-liberalizm, klasik liberalizmin bir devamı olduğunu ileri sürmüştür (Sallan Gül, 2006: 37). Serbest piyasa ekonomisinin değeri tekrar gündeme gelmiş ve liberal düşüncenin ilgisi, toplumdaki uzaklaşarak bireye odaklanmıştır. Erdoğan'a göre bu bağlamda neo-liberalizm; klasik liberal teorinin "bir restorasyonu veya bir aslına dönüş hareketini olarak ifade etmektedir (Erdoğan, 1998: 14-15). Bu nedenle çalışmada liberalizm kelimesi, klasik liberalizmi ve neo-liberalizmi ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Neo-liberal iktisadi düşünce; devletin ekonomiye dolayısıyla piyasalara müdahalesine karşı çıkmıştır. Neo-liberalizm, refah devletinin müdahaleci yapısına bir meydan okuma olarak tarih sahnesine çıkmış; siyasal, sosyal ve ekonomik liberalleşmeyi savunmuştur. Neo-liberal iktisadi düşüncenin teorik temeli, birey ve piyasa unsurlarına dayanmaktadır. Neo-liberalizmin temel amacı, devlet müdahalesinin minimum düzeyde olduğu, kendi kendine işleyen piyasa mekanizmasıdır. Neo-liberalizm, klasik liberalizmin temel ilkelerini kabul etmiş; bireysel özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisini, girişim ve sözleşme özgürlüğünü, özel mülkiyeti, uluslararası ticaretin serbestleşmesini savunmuştur. Neo-liberalizm, devletin piyasa ekonomisinin işleyişine müdahalesine ve özel sektör tarafından gerçekleştirilebilecek ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından üstlenilmesine karşı çıkmıştır. Neo-liberaller de klasik liberaller gibi, ekonomik ve siyasal özgürlükleri savunmuşlardır.

1990'lı yıllardan itibaren sosyalist sistemin çöküşü ise, neo-liberal iktisadi düşünceye olan güveni artırmıştır. Dolayısıyla; devletin küçültülmesi, kamu harcamalarının

ve sosyal harcamaların kısılması, özelleştirme ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi görüşü tekrar şiddetle savunulmaya başlanmış ve 19. yüzyıl klasik liberalizmine geri dönmüştür. Neo-liberalizmde klasik liberalizm gibi; negatif özgürlük anlayışına, bireyciliğe, rasyonalizme ve piyasa ekonomisine dayanmaktadır. Devletin sosyal adaleti ve sosyal refahı sağlamak amacıyla yeniden dağıtıcı bir rol üstlenmesine ve piyasaya müdahalesine karşı çıkmış, adaletin piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleşeceğini iddia etmiş ve sınırlı devlet anlayışını benimsemiştir.

1. 3. LİBERALİZMİN TEMEL İLKELERİ

Birey merkezli bir ideoloji olan liberalizm, ekonomik ve siyasi alanlarda, bireysel özgürlüklerin kamu otoritesi karşısında güvenceye kavuşturulması ve kamusal otoritenin bireysel alanlar lehinde daraltılması amacına yönelik ilkelerden oluşmaktadır. Klasik liberalizmin temel ilkeleri olarak ileri sürülen kavram ve kurumlar arasında; doğal hukuk, doğal haklar, barış, adalet, özgürlük, doğal düzen, piyasa ekonomisi, bireycilik, mülkiyet, devletin sınırlılığı, hoşgörü, seçme özgürlüğü, özel hayat ve gönüllü iş birliği sayılmaktadır (Yayla, 1992: 136). Literatürde, liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilen ilkeler; bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlettir (Canikoğlu, 1996: 23).

Liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilen; bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet ilkeleri arasında mantıksal bir bağ vardır. Biri eksik olduğunda, diğerleri tam anlamıyla gerçekleşmemektedir. Kısacası, bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet ilkeleri birbirlerinin alternatifi değil, birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Bireycilik ve özgürlük liberalizmin olmazsa olmaz iki temel ilkesidir. Piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet, ilkeleri ise bireycilik ve özgürlük ilkelerinin bir gereğidir. Çalışmanın ikinci bölümünde, liberalizmin temel ilkeleri (bireycilik, özgürlük,

piyasa ekonomisi, sınırlı devlet) arasındaki ilişki ayrıntılı olarak incelenecektir.

1. 3. 1. Bireycilik İlkesi

Liberalizm bireyci bir doktrindir ve bireyi sosyal, iktisadi ve siyasi düzenin merkezine yerleştirir. Bireycilik ilkesi özgürlük ilkesi ile birlikte liberalizmin özünü oluşturmaktadır. Liberalizmin bireycilik ilkesi özünde, liberalizmin bireye ve bireyin özgürlüğüne verdiği değere dayanmaktadır. Bireyciliğin kendi yaşam tarzını; hedeflerini ve amaçlarını kendisinin belirlemesi konusunda bireyin özgür olmasını, herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını ifade etmektedir.

Hayek bireyciliği "Ferde fert olarak saygı göstermek; kanaat ve zevklerinin, ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde, kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmek; ferdi kabiliyet ve temayülleri inkişaf ettirmelerinin arzuya şayan olduğuna inanmaktır" şeklinde tanımlamıştır (Yayla, 1993:149).

Liberalizm gerek metodolojik, gerekse ontolojik olarak bireyci yaklaşıma dayanmaktadır (Aktan, 1994(a):1-2). Metodolojik bireycilik, toplumun bireylerden meydana geldiği ve dolayısıyla toplumsal yapıların ancak onların davranışlarından hareketle açıklanabileceğini ifade etmektedir. Ontolojik bireycilik ise bireyin varlığının; sınıf, toplum, halk gibi kolektif bütünlerden daha gerçek olduğunu, bireyin hak ve özgürlüklerinin kolektif bütünlerin amaçları için feda edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Bireycilik anlayışına göre, toplum bireylerin toplamından ibaret olup, bireylere dışarıdan herhangi bir görüş veya davranış biçimi zorla kabul ettirilemez. Ayrıca bireylerin kazandıklarını elde tutma hakları vardır ve hiçbir dışsal otorite bu hakkı kısıtlayamaz (Savaş, 1998: 57). Liberalizmin temelinde, serbest piyasa ekonomisinde çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan özgür ve rasyonel birey anlayışı yer alır. Liberal düşünürler;

bireyin farklı yeteneklere sahip olduğunu ve bu yetenekleri diğerleriyle rekabet içinde geliştirmesine izin verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla liberalizmin bireycilik anlayışı, serbest piyasa ekonomisini zorunlu kılmaktadır ve iki kurumun gerekliliğine inanır: İktisadi özgürlük ve özel mülkiyet (Özel, 1994: 17).

1. 3. 2. Özgürlük İlkesi

Liberalizmin bireycilik gibi olmazsa olmaz temel ilkelerinden bir diğeri de özgürlük ilkesidir. Teoride ve pratikte özgürlük ve devletin sınırlarını çizmek çok zor, hatta imkânsız olmakla birlikte (Gray, 2000: 91), liberalizmin özgürlük anlayışı; bireyin baskı ve zorlama altında olmaksızın istediğini yapması ve istediği gibi davranabilmesini ifade eden negatif özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Negatif özgürlük anlayışına göre, birey başkalarına zarar vermeyecek her türlü eylem ve davranışta bulunabilmelidir (Aktan, 1998: 3). Negatif özgürlük anlayışı; başkalarına “kaçınma”, “müdahale etmeme” yükümlülüğü yükler. Negatif özgürlük anlayışına göre birey, hiç bir zorlamaya maruz kalmamalıdır. Zorlama siyasal iktidardan gelebileceği gibi, herhangi bir gruptan ya da başka bireylerden de gelebilir. Ancak bireye karşı zor kullanma gücüne sahip en büyük varlık ve hakların en büyük ihlal edicisi devlettir. Bu nedenle liberalizm, bireyin özgürlüğünün anayasa ve yasalarla güvence altına alınması ve bireysel özgürlükler için siyasal iktidarın sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur (Erdoğan, 1998: 47). Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı her ne kadar negatif özgürlük anlayışına dayansa da pozitif özgürlük kavramı da “modern liberalizm”, “sosyal liberalizm”, “refah liberalizmi” gibi isimlerle adlandırılan liberal gelenek içinde işlenmiş ve geliştirilmiş, hatta daha sonraları liberal olmayan düşünürler tarafından da sahip çıkılmış bir kavramdır. Pozitif özgürlük anlayışına göre, bireyin özgürlüğünü kullanabilmesi için gerekli koşulların ona sunulması gerekir.

Pozitif özgürlük anlayışı, aslında eşitlik idealinin bir sonucu olarak, devlet müdahalesi ya da bir tür toplumsal müdahale düşüncesine dayanır. Berlin'e göre, toplumun yoksul kesimlerine yönelik olarak adalet ve eşitlik ideallerini gerçekleştirmek amacıyla devletin ya da siyasi otoritesinin özgürlükleri kısıtlaması zorunlu hale gelebilir. "Oysa insan olmanın koşulu, özgürlükten, özellikle negatif özgürlükten, hiç ödün vermemektir" (Berlin, 1998: 100; Akt: Sallan Gül, 2006: 91).

Liberalizmin özgürlük anlayışının önemli bir parçası da ekonomik özgürlüktür. Ekonomik özgürlükten kastedilen, bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmeleri veya girişimcilik hakkına sahip olmalarıdır. Bu da piyasa ekonomisini gerekli kılmaktadır. Piyasa, ekonomik özgürlüğü, bireylerin gönüllü olarak ve her iki tarafın da yararına olacak şekilde, birbirleri ile mübadele ve işbirliği yoluna girmeleri ile sağlamaktadır (Yay, 2001: 137; Akt: Öztürk: 2007: 67). Fakat liberalizme göre, piyasa ekonomisinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için devletin piyasanın işleyişine müdahale etmemesi gerekmektedir. Devletin piyasaya müdahalesinin, bireysel özgürlükleri sınırlandıracağı görüşü hâkimdir. Bu nedenle devletin gücünün, görev ve fonksiyonlarının yasalarla sınırlandırılması gerektiği savunulur. Ayrıca liberalizmde, ekonomik özgürlüklerin yanı sıra; seçme ve seçilme özgürlüğü, inanç özgürlüğü, sözlü ve yazılı ifade özgürlüğü, dernek kurma, gösteri yapma v.s sivil ve siyasi özgürlüklerde, bireysel özgürlük alanının bir kısmını oluşturmaktadır.

1. 3. 3. Piyasa Ekonomisi İlkesi

Liberalizmin savunduğu ekonomik sistem piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi, "rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en

az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir” (Aktan, 1994(a): 15). Piyasa mekanizması, bir kaynak tahsis mekanizması olup, hangi malların, nasıl, ne kadar ve kimin için üstlenileceği sorularına yanıt aramaktadır (Akalin, 2002: 20; Akt: Öztürk, 2007: 114).

Piyasa ekonomisinde bireyler kendi ihtiyaçlarını gidermek için çalışırken, diğer bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesine de hizmet etmiş olurlar. Bu işbirliği zorlamaya tâbi değildir. Piyasa ekonomisinde gönüllü insan ilişkileri söz konusudur. Bireyler kendi zevk ve tercihlerine göre hareket etmekte serbesttirler. Devletin görevi piyasaya müdahale etmek değil, bireylerin can, mal ve mülklerini koruyup muhafaza etmek, güvenliklerini sağlamak, bireylerin piyasanın işleyişine yönelik zararlı faaliyet ve eylemlerini önlemektir (Yayla, 1992: 177-178). Piyasa ekonomisinin itici gücü fiyat mekanizmasıdır. Alan ve satan tatminkâr bir seviyede uzlaşır ve denge sağlanır. Fiyatlar, üreticilere hangi malı, ne miktarda ve ne kalitede üreteceklerini, tüketicilere ise, hangi malı ne miktarda tüketeceklerini gösterir (Yayla, 1992: 180). Liberal iktisadi düşünürler, devletin ekonomiye müdahale etmediği takdirde serbest piyasa ekonomisinin fiyat mekanizması aracılığıyla kaynakları merkezi bir planlamaya gerek kalmadan en etkin bir şekilde dağıtacağını iddia etmişlerdir. Özetle klasik liberalizmin devlet karşısındaki tutumu, bütün ekonomik ve toplumsal sorunların piyasa içinde çözülebileceği ve adaletin piyasanın doğal düzeninin işleyişi içinde gerçekleşebileceği anlayışını ifade etmektedir (Canikoğlu, 1996: 14).

1. 3. 4. Sınırlı Devlet İlkesi

Erdoğan'a göre, klasik liberalizmin sınırlı devlet ilkesi; devletin güvenlik, savunma, adalet, kamu düzenini sağlama gibi hukuk ve düzenin sağlanması ile sınırlı olmasını, devletin iktisadi faaliyetlere girişmemesini ve müdahale etmemesini, sosyal adaleti veya refahı sağlamak amacıyla geliri ve serveti yeniden dağıtıcı faaliyetlerde bulunmamasını

ifade etmektedir. Dolayısıyla, “sınırlı devlet terimi; görev alanı daraltılmış, sınırlandırılmış devleti ifade etmektedir (Erdoğan, 2002: 9). Sınırlı devlet ise; "minimal devlet", "jandarma devlet", "gece bekçisi devlet", "hakem devlet", "koruyucu devlet" gibi terimleri ifade etmektedir. Klasik liberaller, zorunlu bir fena olarak gördükleri devletin iktisadi alandaki faaliyetlerinin alabildiğince sınırlandırılmasını savunmuşlardır (Canikoğlu, 1996: 14). Klasik liberalizmin hem siyasi boyutu hem de ekonomik boyutu, devletin görev ve yetkilerinin kapsamının daraltılmasını ifade eden sınırlı devlet anlayışına dayanmaktadır.

Sınırlı devlet ilkesi, devletin gerekliliği ve gereksizliği tartışmasında “bir orta yol”u ifade etmektedir. İki aşırı uçtan biri olan totaliter rejimlerde (sosyalist ve faşist sistemler) her şey devletin kontrolündedir ve yetkileri sınırsız ejderha devlet anlayışı hâkimdir. Diğer bir aşırı uçta ise, devleti tüm kötülüklerin kaynağı olarak gören, devletin gücünün ve merkezileşmesinin zulme ve adaletsizliklere yol açacağını iddia eden liberteryen, anarko-kapitalist anlayış yer almaktadır. Bu iki uç görüş arasında bir orta yol olarak yer alan sınırlı devlet anlayışı ise, devletin gerekliliğini inkâr etmemekle birlikte, gücü ve fonksiyonları yasalarla sınırlandırılmış devlet anlayışını ifade etmektedir (Yereli, 2003: 69; Akt: Acar, 2010: 4).

Sınırlı devlet yaklaşımı, müdahaleci devlet anlayışına karşıdır. Ayrıca bu yaklaşım, devletin yeniden dağıtıcı politikalar uygulamasına da karşıdır (Aktan, 1994(a): 15-16). Liberalizme göre, devletin sosyal adaleti sağlamak amacıyla bir takım iktisat politikaları araçlarıyla müdahalesi, fakirliği ve gelir dağılımındaki adaletsizliği ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Dozu ve sınırları iyi tespit edilmemiş devlet müdahaleleri ve sosyal önlemler, sorunları çözmek yerine, bazı sorunların bizzat kaynağı olabilmektedir. Üstelik bu süreç, özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olmaktadır (Aktan, 2002: 1). Dolayısıyla

devletin ekonomik alandan uzak tutulduğu kadar, sosyal alandan da uzak tutulması istenir. Klasik liberaller, devletin sosyal adaleti ya da toplumsal refahı sağlamak amacıyla piyasaya müdahale etmesine, doğal düzenin ve dolayısıyla piyasanın işleyişini, etkinliğini bozacağı; aynı zamanda, bireysel özgürlükleri ortadan kaldıracacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar.

1. 4. LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Özgüven'e göre, liberal iktisadi doktrinin doğuşu ve gelişimi başlıca dört aşamada ele alınabilir. Rasyonalizm (akılcılık), Fizyokrazi (doğal kanunlar), klasik liberalizm ve neo-liberalizm (Özgüven, 1991: 61).

Bu bölümde, liberal iktisadi düşüncenin gelişip kurumsallaşmasında katkısı olan liberal iktisat okullarının temel varsayımlarına değinilmiş ve teorik kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

1. 4. 1. Rasyonalizm

16. yüzyılın sonuna kadar, Avrupa toplumunda dini inançlar ve dogmalar hâkimdi ve insanların özgür düşünceleri engellenmişti. Rasyonalizm ve akılcılık; Rönesans dönemine kadar, Batı Avrupa toplumunda hâkim olan dini inançlar ve dogmalara karşı ortaya çıkmış bir devrimdir ve dolayısıyla liberalizm, akıl ve mantığın daha iyi kullanılabilmesi için her türlü baskı ve zorlamaya karşı çıkan bir hareket olarak doğmuştur denilebilir (Özgüven, 1991: 61). Akıl ve mantığı amaç edinen bu dönemde, aklın üstünlüğüne ve aklın her şeyden önce geldiğine inanan Montesquieu, 15. Louis'in krallığı boyunca ortaya çıkan kargaşa ve kötü yönetim biçimleri karşısında, en iyi hükümet şekillerini araştırmıştır. Montesquieu, Descartes gibi aklın üstünlüğüne ve her şeyin önünde geldiğine inanmıştır. Ama ona göre, mutlak eşitlik de söz konusu değildir (Özgüven, 1991: 61-62). Rönesans hareketinin sonuçları doğrudan iktisadi faaliyetleri etkilememekle

birlikte, insan aklına önem veren bir iktisadi birim tipinin zaman içinde ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Reform hareketleri sonucunda, Avrupa'da din birliği bozulmuş, kilise ve papa gücünü kaybetmiştir. Ayrıca burjuvazinin önündeki din engeli de ortadan kalkmış, kapitalizmin ruhu olan girişimciliği artırmıştır (Çetin, 2002: 86). Reform hareketleri sonucunda, bireycilik, bireysel özgürlük gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramlar, ticaret ve serbest mübadele fikirlerine destek vermiş, iktisadi faaliyetler saygınlık kazanmıştır. Bu dönemde, Montesquieu'nun serbest ticaret ile ilgili görüşleri ülkelerin serbest ticarete yönelmelerinde etkili olmuştur. Ona göre, dış ticaret ülkeleri birbirine yakınlaştırır, servet yaratır ve servet artışına yol açar. Servet artışı ise, lükse yol açar ve bankalar gelişir. Montesquieu para ile ilgili olarak, paranın reel ve nominal değeri kavramını ortaya koymuştur. Ayrıca para miktarının mal ve hizmet miktarından fazla artırılmamasını, bunun fiyatları yükselteceğini ileri sürmüştür. Montesquieu'nun ticaret ile ilgili görüşleri, doğal kanunlar teorisinin doğmasında etkili olmuştur. İktisadi liberalizmi savunan iktisatçılar, Montesquieu'nun sosyal ve doğal kanunlar anlayışını iktisada uygulayarak, iktisat biliminin kurucuları arasına girmişlerdir. Doğal kanunlar, iktisadi olayların, kendiliğinden meydana geleceğini ve gelişeceğini savunan fikirlerin temelini oluşturur. Bu kanunlara göre, devlet iktisadi faaliyetlere yön veremez ve insanlar kanun yapamaz. Çünkü en iyi kanunları Tanrı yapar. "Üretim araçları kendiliğinden en avantajlı yerlere yönelir ve ekonomik denge kendiliğinden sağlanır". Ona göre serbest ticaret, doğal kanunun bir sonucudur. Doğal kanunlar ya da doğal düzen, akılı inkâr etmez. Çünkü akıl burada müdahaleyi yasaklayan bir faktördür. Akıl burada adeta doğal sistemi bozmayı ve sosyal sisteme de müdahale etmeyi yasaklar (Özgüven, 1991: 63-64)

1. 4. 2. Fizyokrasi (Doğal Kanunlar)

Fizyokrasi, Yunanca kökenli bir kelime olup, "Doğanın Egemenliği" anlamına gelmektedir ve ekonomik düzenin doğal kanunlarla işlediğini savunmaktadır. (Aktan, 1994(b): 22). Liberal iktisadi düşüncenin ilk adımı Fizyokratların "Doğal Kanun Teorisi" ile atılmıştır ve doğal kanunlar teorisini savunanlar, iktisadi olayların kendiliğinden meydana geleceğini ve gelişeceğini, devletin iktisadi faaliyetlere müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Özgüven, 1991: 63). En önemli temsilcileri Quesnay ve Turgottur. Bunun dışındaki temsilcileri; Viktor Riquieti de Mirebeau, Merciere de la Riviere, Dupont de Nemours ve Gournay'dır (Aktan, 1994(a): 7). Özgüven'e göre, onlar iktisadi doktrinler tarihinin ilk liberalleridir. Fakat bu liberalizm anlayışı tam rekabet mekanizmasından çok, "Doğal Düzen" anlayışına dayanmaktadır (Özgüven, 1991: 71-72).

Kazgan'a göre, Fizyokrasi, girişimci sınıfı ortaya çıkaran Fransız reformcularının iktisadi düşüncesidir. Bu okul, soyutlama bir yönteme dayalı olarak geliştirmiş oldukları "doğal düzen" anlayışı ile hem liberal hem de Marksist okula birçok açıdan ilham kaynağı olmuştur (Kazgan, 1997: 50-60).

Fizyokrasi, Fransa'da 18.Yüzyılın ikinci yarısına kadar uygulanan merkantilist politikaya bir tepki olarak doğmuştur. Avrupa'da, Ortaçağın Feodal düzeninin yıkılmasıyla birlikte, merkezi krallıkların gücü artmış ve ulusal devletler tarih sahnesine çıkmıştır. Ulusal devletlerin düşünce sisteminde köklü değişikliklere neden olduğu söylenebilir. Ulusal ekonominin güçlendirilmesi ve bu amaçla çeşitli ekonomi politikalarının uygulanması gibi Ortaçağ'da bilinmeyen amaçlar ve araçlar bu dönemde kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde ulusal devletler, iç ve dış pazarlarda tüccarların çıkarlarını koruyucu politikalar izlemişlerdir (Heaton, 1985: 201). Dolayısıyla tüccarlar

ülke yönteminde söz sahibi olmaya başlamıştır ve bu süreç Merkantilizmi doğurmuştur. Merkantilizm, 16. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın ortalarına kadar bütün Avrupa ülkelerinin benimsemiş olduğu ilk ekonomik sistemdir ve ticari kapitalizmi, sermaye birikimini ifade eden korumacı ve himayeci bir görüştür. Temel fikri altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olmaktır. Merkantilizmde ülkeden değerli maden çıkışını önlemek ve girişini teşvik etmek için gümrüklerin devlet eliyle işletilmesi, ekonominin devlet tarafından korunup, himaye edilmesi ve bir ülkenin zenginleşmesi, diğerinin fakirleşmesi ile mümkün olacağı görüşü hâkimdir. Bu nedenle ihracatın ithalattan büyük olması, dış ticaret bilançosunun fazla vermesi temel hedeftir (Yereli, 2003: 39-43).

Merkantilist devlet, milliyetçi unsurlar taşımaktadır ve devletin ekonomideki rolü çok büyüktür. Merkantilist dönemin yaşandığı 17. yüzyılda, ulus devlet anlayışının yaygınlaşmasına paralel olarak, hem ulusal boyutta hem de devletlerarasında yoğun bir rekabet söz konusu olmuştur ve bu nedenle güçlü bir donanmaya, orduya ve ticaret filosuna ihtiyaç duyulmuştur. İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya arasında yaşanan savaşlarda, genellikle İngiltere galip gelmiştir. Bu ülkeler, dış ticaretin, sanayinin gelişmesine önem vermişler ve zenginliğin kaynağı olarak kabul edilen kıymetli madenleri ülkelere çekmek için yarışmışlardır (Savaş, 1997: 140-150). Bununla birlikte Merkantilizm, ülkeden ülkeye farklı şekillerde uygulanmıştır. Örneğin İspanya'da değerli madenlerin saklanması, biriktirilmesini ifade eden "külçeci merkantilizm" şeklinde, Fransa'da ulusal sanayinin geliştirilmesi ve bu yolla değerli madenlerin ülkeye sokulmasını ifade eden "sınai merkantilizm" şeklinde, İngiltere'de ise, zenginliğin kaynağını dış ticaret olarak gören, "ticari merkantilizm" şeklinde uygulanmıştır. İngiliz ticari merkantilizmi serbest piyasa ekonomisinin doğuşuna ve A. Smith'in fikirlerine zemin hazırlamıştır (Yıldırım, 2002: 14).

Merkantilist dönemde Fransa'da sanayi kesimine ağırlık verilmiş ve tarım kesimi ihmal edildiği için, toplumdaki denge bozulmuş, köylü sınıf sefaletе düşmüştür. Fransa'da buğday fiyatları, sanayi Merkantilizmi yüzünden, ihracatı artırabilmek için diğer Avrupa ülkelerine göre düşük tutulmuştur (Özgüven, 1991: 65-66). Ayrıca, Fransız ticaret filosu 1756 yılında başlayan yedi yıl savaşları sonucunda önemli ölçüde güç kaybederek, sömürgelerini kaybetmeye başlamıştır (Yereli, 2003: 59). Dolayısıyla Fransa'da; iktisadi, siyasi ve hukuki yapıda büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştır. İşte böyle bir ortamda doğan Fizyokratik doktrin, tarımın yeniden saygınlık kazanması, ticaretin serbest bırakılması, tarım ürünlerinin değerlendirilerek, köylünün refah düzeyinin yükseltilmesi ve fiyatlarda istikrarın sağlanması hedeflerine yönelik bir doktrin olarak doğmuştur (Özgüven, 1991: 67).

Fizyokratların iktisadi felsefelerinin esasını, "doğal düzen" fikri oluşturmaktadır (Nadaroğlu, 1985: 93). Fizyokratlar, Montesquieu'nun serbest ticaret ve doğal kanunlar anlayışından oldukça etkilenmişler ve bu düşünceden hareketle; "doğal düzen" ilkesini benimsemişlerdir. Fizyokratlara göre, hem iç ticaret hem de dış ticaret serbestçe yapılmalıdır (Özgüven, 1991: 74). Böylece Merkantilizmin himayeci ve korumacı düşüncesi yerini, Fizyokrasi'nin Laisser-faire ideolojisine bırakmıştır.

Fizyokratların üç temel teorisi vardır: "Üretici Teorisi", "Gelir Bölüşümü Teorisi" ve "Tek Vergi Teorisi". Fizyokratların "Üretici Teorisi"ne göre, zenginliğin kaynağı Merkantilistlerin ileri sürdüğü gibi para değil, tarımdır. Tarım dışındaki sanayi ve ticaret gibi üretim faaliyetleri ve meslekler toplum için faydalı uğraşlar olarak kabul edilseler bile, tarım gibi verimli ve faydalı olmadıklarından net bir fazlalık ortaya koyamazlar. Ticaret ve sanayi kısır ve verimsiz alanlardır. Bu mesleklerle uğraşanlar da ekonomiye bir fazlalık

katmamaktadırlar.

Fizyokratların, “Gelir Bölüşümü Teorisi”ne göre; toplumda üç sınıf vardır. Çiftçiler (verimli sınıf), toprak sahipleri ve kısır sınıf (sanayiciler ve ticaretle uğraşanlar). Fizyokratlar, "Tablo Ekonomik" ile bu üç sınıf arasında gelirin nasıl dağıldığını açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin üretici olan verimli sınıf 5 milyar değerinde bir ürün kazansın, bunun 2 milyarını kendi tüketimi için ve gelecek yıl tohum olarak kullanmak için ayırsın. Geri kalan 3 milyar net hâsıladır ve bunun 2 milyarı toprak sahiplerine, 1 milyarı da kısır sınıfa sanayi malları için verilsin. Toprak sahipleri bu 2 milyarın 1 milyarını besin maddeleri için tekrar üretken sınıfa 1 milyarını da sanayici kesime aktarmaktadırlar. Sanayici sınıf ise, hem üretken sınıftan aldığı 1 milyarı hem de toprak sahiplerinden aldığı 1 milyarı hammadde ve besin maddesi için kullanacaktır. Böylece 5 milyar bu üç sınıf arasında el değiştirmektedir. Fizyokratlar tarım ürünlerinin ihracatının sanayi ürünlerinin ihracatından daha kârlı olduğunu, tarım ürünleri yerine sanayi ürünlerinin ithal edilebileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca Fizyokratlara göre bir tabi bir de cari ücret vardır. Tabî ücret işçinin kendisi ve ailesini geçindirebileceği düzeydeki ücret seviyesidir. Cari ücret ise, tâbi ücret etrafında, rekabetten dolayı dalgalanan ücret seviyesidir (Özgüven, 1991: 75-77).

Fizyokratların “Tek Vergi Teorisi”ne göre, tek üretken faaliyet alanı tarımdır ve vergiler de sadece tarımdan alınmalıdır. Dolayısıyla vergiler tek olmalı ve toprak mülkiyetini elinde bulunduranlardan alınmalıdır. Özetle Fizyokratlar, tarımı ekonomik hayatın merkezine yerleştirmişlerdir. Tüccarların elde ettikleri gelir, Fizyokratlara göre, “parazit gelir” olup, net üretimin azalmasına neden olmaktadır. Fizyokratlara göre, bu gelirin önemli bir kısmı devlet tarafından mali yardımlarla desteklenmekte ve lüks tüketim

mallarına gitmekte, bu nedenle ulusal ekonomiye verdiği zarar artmaktadır (Savaş, 1997: 225).

1. 4. 3. Klasik İktisat Okulu

18. yüzyılın sonlarına ve 19. yüzyılın başlarına doğru Merkantilizme karşı bir anti tez olarak, “Klasik okul” isminde yeni bir okul kurulmuştur. Bu okulun kurucuları, ekonomik olayların sebeplerini ve kanunlarını arayan bilim adamlarıdır. İktisat biliminin bu konularla doğduğu söylenir. Klasik okul, müdahaleciliğe karşı, bireyciliği savunmuştur. Klasik okul, İngiltere’de 18. yüzyılın sonunda A. Smith ile kurulurken, Fransa’da 19. yüzyılın başlarında Say ile kurulmuştur. Klasik dönemde, ekonomik hayat değişmeye başlamıştır (Özgüven, 1991: 69). İngiliz Klasik okulu başlıca dört iktisatçıdan; A. Smith, Thomas Malthus, Davit Ricardo ve J. Stuart Mill’den oluşmaktadır. Fransız Klasik okulu ise Say ve Frederic Bastiat gibi iktisatçılardan oluşmaktadır (Özgüven, 1991: 82).

Klasik iktisadi düşünce, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde ilk şeklini almış, daha sonraki iktisatçılar tarafından da teorisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Klasik iktisat okulu ile birlikte, iktisadi liberalizm metafizik temellerinden arınmış ve bilimsel bir temel üzerine oturtulmuştur. Klasikler teorilerini oluştururken, ekonomik liberalizmin akılcı, tümdengelimci ve soyutlayıcı yöntemini izlemişlerdir (Göze, 1977: 15). Klasik okul, kişisel özgürlük, özel mülkiyet ve bireysel girişime dayalı iktisadi liberalizmi savunmuştur. Liberal iktisadi düşüncenin kurumsallaşıp gelişmesinde şüphesiz en büyük pay klasik iktisatçılara aittir (Kazgan, 1997: 49).

Merkantilist dönemde İngiltere’de tarımdan fedakârlık yapılarak sanayiye önem ve ağırlık verilmiştir. İngiltere’nin hammadde kaynaklarının çok sınırlı olması ve aşırı nüfusun da etkisiyle, İngiltere sanayi ürünleri karşılığında ham madde ithali yoluna gitmiştir.

Dolayısıyla İngiltere'de serbest ticaret yoluna gidilmiş ve liberal doktrinin temeli atılmıştır. İngiltere'de serbest ticaret ve rekabet sonucunda ülkeye daha ucuza mal girmiş, bu durum maliyetleri düşürüp, ihracatı artırmış ve sanayi geliştirmiştir. Özgüven'e göre İngiltere'nin liberal doktrini benimsemesinin en önemli sebebi de budur (Özgüven, 1991: 81). Dolayısıyla, İngiliz ticari merkantilizmi serbest piyasa ekonomisinin doğuşuna ve A. Smith'in fikirlerine zemin hazırlamıştır denilebilir (Yıldırım, 2002: 14).

İngiltere'de, "Sanayi Devrimi" olarak adlandırılan dönemde makineleşmenin ortaya çıkmasına paralel olarak, önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde üretim artmış ve uluslararası ticarete büyük bir gelişme görülmüştür. 1776'da Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eserini yazdığı yıllarda, İngiltere dünyanın en üretken ve güçlü ülkesi konumundadır. Ayrıca bu dönemde, İngiliz girişimcileri devletin yardımı olmaksızın ve herhangi bir korumacılığa ihtiyaç duymaksızın kendi kendilerine dış pazarlarda rahatlıkla hareket edebilecek duruma gelmişlerdir (Demir, 1996: 9-10).

Klasik iktisadi düşüncenin temel ilkeleri, rekabet ve fiyat mekanizması, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü, fayda ve kar maksimizasyonu, ücret ve fiyat esnekliği, küçük ve denk bütçe anlayışından oluşmaktadır. Kişisel çıkar ve ekonomik özgürlük, klasik iktisadi düşüncede ekonomik faaliyetleri düzenleyen temel unsurdur. Klasik iktisat teorisi arz ağırlıklı bir teori olup; onlara göre, tam rekabet, ücret ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdama gelecek, üretilen her mal satılacak ve piyasa görünmez el vasıtasıyla işlemeye devam edecektir. Klasik iktisadi düşüncede; fiyat mekanizması, mal ve faktör piyasalarında dengenin oluşmasını (Blaug, 1992: 60-61; Akt: Demir, 1996: 11), kaynak dağılımını, üretimi, tüketimi ve gelir dağılımını sağlamaktadır (Yıldırım, 2002: 32). Ayrıca, Say Kanuna göre, ekonomide

üretilen her mal satılmakta, stokta mal kalmamaktadır. Dolayısıyla, ekonomide daima tam istihdam dengesi sağlanmaktadır. Bu nedenle klasiklere göre, devletin ekonomiye dolayısıyla piyasaya müdahale etmesine gerek yoktur. Devlet, güvenliği sağlamalı ve kişilerin yapamayacağı kamu hizmetlerini ele almalı ve sistemin koruyucusu olmalıdır (Özgüven, 1991: 69).

1. 4. 3. 1. Klasik İktisadi Düşünce'nin Temel Teorileri

1. 4. 3. 1. 1. Doğal Düzen, Görünmez El ve Kişisel Çıkar Uyumu

Fizyokratlar gibi klasik iktisatçılar da doğal düzenin varlığını kabul etmişlerdir. Doğal düzenin temeli ise, kişisel çikara dayanmaktadır. Herkes kendi çıkarı peşinde koşunca, görünmez bir el, genel çıkarın korunmasını sağlayacak ve ekonomi doğal olarak kendiliğinden dengeye yönelecektir (Blaug, 1992: 60-61; Akt: Demir, 1996: 11). Ancak Smith, Fizyokratlar gibi doğal düzenin varlığını kabul etmekle birlikte doğal düzenin Fizyokratların savunduğu gibi tanrısal güce dayalı olduğunu kabul etmemiştir. Smith'e göre doğal düzen bireylerin kişisel teşebbüs gücüne dayalı olarak işlemektedir ve doğal düzeni sağlayanda bireyin kişisel çıkarıdır (Aktan, 1994(a): 8). Smith'e göre kişisel çıkar, insanları en az gayretle en çok tatmini elde etmeye sevk eden prensiptir (Nadaroğlu, 1985: 94).

Klasik iktisadi düşünceye göre, görünmez el ekonomik faaliyetlerde doğal düzenin kendiliğinden işlemlerini sağlayan güçtür. Tüketiciler faydalarını, üreticiler de karlarını maksimize etmeye çalışırken ya da bir başka ifadeyle kişisel çıkarları peşinde koşarken, farkında olmadan ve hiç amaçlanmadığı halde görünmez bir el tarafından toplumsal fayda da maksimize edilmiş olmaktadır. Görünmez elin toplumun faydasını maksimize edebilmesi için iktisadi faaliyetlerin serbestlik içinde yürütülmesi gerekmektedir.

1. 4. 3. 1. 2. Faydacılık

Liberalizmin temelinde faydacılık görüşü yatmaktadır ve en önemli temsilcisi Bentham'dır. Faydacı görüşün diğer önemli temsilcileri James Mill ve John Stuart Mill (1806-1879)'dir. İngiliz liberalizminin önemli temsilcilerinden biri olan Jeremy Bentham (1748-1832) ile liberalizmin önemli ilkelerinden biri olan "özel çıkar maksimizasyonu" düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bentham'a göre, "insan doğası gereği kendisine haz veren, fayda (sağlayan) şeyleri ister ve yapar, buna karşılık kendisine acı veren, (maliyet yükleyen) şeylerden kaçınır" (Aktan, 1994(a): 6).

Fransız Klasik Okulu mensubu Frederic Bastiat'a göre, mübadelelere konu olan hizmetlerden sağlanan faydalar birbirine eşit olmak eğilimindedir ve faydanın itici gücü, kişisel çıkarıdır. Sosyal düzenin itici gücü ise, tam rekabettir. Dolayısıyla kişisel çıkar ile sosyal çıkar arasında bir ahenk, bir ilişki vardır. Bu nedenle Bastiat, dış ticarete himayeciliğe, ekonomik hayata devletin müdahalesine ve sosyalistlere şiddetle karşı çıkmıştır. Bastiat, özel mülkiyete büyük bir önem vermiştir. Miras yolu ile mülkiyetin intikalini, bir kimsenin topluma yaptığı hizmet olarak kabul etmiştir. Ayrıca Bastiat'a göre bir malın değeri, faydasından ve nadirliğinden ileri gelir. Bu nedenle Bastiat, değerlerin kaynağı olarak emek yerine malın faydasını göz önünde tutmuştur (Özgülven, 1991: 112-113).

1. 4. 3. 1. 3. Tam Rekabet ve Tam İstihdam

Klasik iktisadi düşüncede; fiyatların, ücretlerin ve faizlerin esnek olduğu kabul edilir ve klasik iktisatçılar, mal ve faktör piyasalarında fiyat mekanizmasının düzgün işlemesi durumunda ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşacağını iddia etmişlerdir (Demir, 1996: 12).

Klasik iktisatçılara göre, piyasanın rekabetçi güçleri, ücret ve fiyat artışlarını tam istihdam dengesini sağlayacak şekilde yönlendirir. Örneğin üretim seviyesi tam istihdam hâsıla düzeyinin altında gerçekleşmiş ise, ücret ve fiyatlar aşağı doğru düşer. Düşen ücretler nedeniyle, ortaya çıkan istek dışı işsizlik sonucunda, emek arzı emek talebini aşacağından ücretler ve dolayısıyla fiyatlar düşer. Düşen fiyatlar, para balanslarının, tasarruf hesaplarının ve kamusal borçlanma senetlerinin reel değerinde artışa yol açar. Sonuç olarak ortaya çıkan servet etkisi nedeniyle, mal ve hizmet talebi ve bunlara yönelik harcamalar yükseleceğinden tam istihdam düzeyine ulaşmayı sağlayan mekanizmalar yeniden işlerlik kazanır (Ragan and Thomas, 1990: 414; Akt: Orhan ve Erdoğan, 2003: 124).

Klasik İktisadi düşünceye göre, ekonomide gayri iradi işsizlik söz konusu olmamakta, zaman zaman friksiyonel işsizlik sorunu yaşansa bile, bu sorun geçicidir. Uzun dönemde işsizlik doğal işsizlik düzeyine geri dönmektedir. Klasik iktisatçılara göre, ücret haddi emek arz ve talebine bağlıdır ve esnektir. Emek arzı arttığı zaman, ücretler düşmekte, emek arzı azaldığı zaman ücretler yükselmektedir. Benzer şekilde, emek talebi arttığı zaman ücret haddi düşmekte, emek talebi azaldığı zaman ücret haddi yükselmektedir. Dolayısıyla, ekonomideki bir dengesizlik durumunda, ekonomiye müdahale edilmediği takdirde, ekonomi tekrar tam istihdam seviyesine geri dönmektedir.

Klasik iktisatçılardan Jean Baptiste Say (1767-1832)'ın "ekonomide her arz kendi talebini yaratır" şeklinde ifade ettiği "Mahreçler Kanunu"na göre, her arz kendi talebini yaratacağından ekonomide tam istihdam dengesi kendiliğinden sağlanmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2003: 123-126). Say, ekonomide üretilen bir ürünün piyasada kendi değerine eş değerde başka ürünler için bir piyasa yaratacağını, bu nedenle ekonominin işleyişinin temelinde üretim olduğunu, insanların ancak ürettikleri ölçüde zenginleşebileceğini,

ekonomide aşırı üretimin söz konusu olmayacağını, üretilen her malın kendine bir piyasa bulacağını iddia etmiştir. Say'ın Mahreçler Kanunu'na göre, fiyatlar maliyetlere, maliyetler gelirlere eşit olmalıdır ve bütün gelirler harcanmalıdır. Başka bir ifade ile her arz kendi talebini yaratmış olacaktır. Bu durumda şu şekilde formüle etmiştir: "Toplam üretim = toplam arz = toplam talep = toplam tüketim, moneter (nakdi) yönden ise, Toplam maliyetler = toplam gelirler = toplam harcamalar" (Özgüven, 1991: 106-108). "Say kanunu" ile tüm dikkatler, ekonominin arz yönüne çekilmiş ve ekonomik kalkınmanın, toplum refahının üretim artışıyla sağlanacağı vurgulanmış ve toplam talep kavramı ikinci plana itilmiştir. Bu durum ise, klasik teorinin ulaştığı sonuçlarda ciddi anlamda etkili olmuştur" (Savaş, 2000: 182).

"Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" şeklinde bir ekonomik serbestliği öngören klasik iktisadi düşüncede; piyasa şekli, çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu tam rekabet piyasasıdır. Tam rekabet piyasasının varlığı halinde fiyat mekanizması etkin bir şekilde işlemekte ve piyasanın görünmez eli tarafından bireylerin çıkarları dengelenmektedir. Çok sayıda üretici ve tüketicinin varlığı halinde, üreticiler karlarını, tüketiciler de faydalarını maksimize etmeye çalıştıklarından, piyasada fiyat yükseltmeye çalışan bir üretici derhal tüm müşterilerini kaybetmektedir. Aynı şekilde bazı mallarda kıtlık olduğunda ise, bu kez bu malların fiyatları yükselmekte ve kaynaklar daha karlı olan bu alana aktarılmakta ve böylece serbest piyasa ekonomisi en yüksek karlar ile en yüksek faydayı sağlama işlevini yerine getirmiş olmasının yanında, kaynak dağılımını da sağlamaktadır (Yıldırım, 2002: 31-32). Klasik iktisadi düşünceye göre, tam rekabet fiyatların oluşmasında en etkili yoldur. Tam rekabet kanunu klasiklere göre doğal bir kanun olup, tüketiciler arasında ucuza mal ve hizmet sağlarken, üreticiler arasında teknik gelişmeyi uyarır, eşitlik ve adalet sağlar. Ancak

bunun için rekabetin sınırlandırılmaması gerekmektedir (Özgüven, 1991: 117). Klasiklerin “Tam Rekabet Kanunu”nun temelinde, “doğal düzen”, “görünmez el” ve “kişisel çıkar” anlayışı yatmaktadır.

1. 4. 3. 1. 4. Para ve Ekonomi

Klasik iktisatçılar, paranın içerdiği değerli madenden ayrı bir değeri olmadığını, diğer mal ve hizmetlerle aynı kanunlara tabi olduğunu ve dolayısıyla, miktarı arttıkça değerinin azaldığını iddia etmişlerdir. Klasik miktar kuramına göre, para arzı ile fiyatlar genel düzeyi arasında doğru yönlü ve oransal bir ilişki söz konusudur. Para miktarındaki değişimler, istihdam ve üretim düzeyini değil, fiyatlar genel düzeyini etkilemektedir. Klasikler, Merkantilistler gibi, değerli maden biriktirme taraftarı değildirler ve devletin paraya müdahalesine karşı çıkmaktadırlar. Dolaşımdaki para miktarının kendiliğinden piyasaya uyacağını, devletin paraya müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Kazgan, 1997: 91-92). Çünkü klasiklere göre, ekonomide parasal değişkenler; reel gelir, istihdam, yatırım ve tasarruf gibi reel değişkenleri etkilememektedir (Orhan ve Erdoğan, 2003: 123-126).

Say'e göre, para mübadelelerde bir araçtır, gerçeği saklayan bir örtüdür. Çünkü Say'e göre gerçek para, mallardır. Bu nedenle, mallar mallarla mübadele edilir. Satışların iyi gitmemesi, paranın yetersizliğinden değil, başka malların az bulunmasından kaynaklanmaktadır (Özgüven, 1991: 108).

1. 4. 3. 1. 5. Servet ve Değerin Kaynağı

Adam Smith'e göre, para servet değil, bir değişim aracıdır ve bir ulusun zenginliği, ne Merkantilistlerin savunduğu gibi kıymetli madenlere, ne de Fیزیokratların savunduğu gibi net hâsılaya bağlıdır. Ona göre bir ulusun zenginliği o ulusun ürettiği malların

miktarına bağlıdır. Dolayısıyla servetin kaynağı da emektir. Emek hem değerın kaynağı, hem de ölçüsüdür (Smith, 1979: 133, Akt: Demir, 1996: 13). Dolayısıyla malın fiyatı, o malın üretiminde kullanılan emek miktarına eşittir.

Smith; Hobbes, Locke ve Berkeley gibi filozofların emek görüşlerinden etkilenererek, emeğe büyük önem vermiştir. Smith'e göre, emek ülkelerin zenginliğini artıran temel faktördür ve milletlerin serveti topraktan çok insan emeği ile yaratıldığından değerın kaynağı da emektir. Emek özellikle iş bölümünde büyük rol oynar ve ücretler de piyasa da arz ve talebe göre belirlenir (Özgüven, 1991: 84-85).

Özetle klasik iktisadi düşünceye göre bir malın değeri, o malı üretmek için harcanan emeğe, o malın faydasına ve kıtlığına bağlıdır (Özgüven, 1991: 91). A. Smith, bir malın kullanım değeri ve değişim değeri şeklinde iki tür değer ayrımı yapmıştır. Kullanım değeri, o malın kullanımından elde edilen değeri, değişim değeri ise malın diğer mallar karşındaki değerini ifade etmektedir. Smith değişim değerini belirleyen üç faktör olduğunu belirtir. Bunlar; ücret, rant ve kardır ve üretim maliyeti de bunlardan oluşmaktadır. Ricardo ise, bir malın mübadele değerinin olabilmesi için kullanım değerinin de olması gerektiği görüşündedir. Mill'e göre değer, malın faydasına ve üretim maliyetine bağlıdır.

1. 4. 3. 1. 6. İşbölümü ve Uzmanlaşma

Smith' e göre, insanın her ihtiyacını kendisinin karşılaması mümkün değildir. İş bölümü ve mübadele sayesinde insanlar yüksek bir fayda elde etmekte ve refah düzeylerini yükseltebilmektedirler (Aktan, 1994(a): 8). Ayrıca milli yönden işbölümü; emekten tasarruf sağlar, daha az girdiyle daha çok çıktı elde edilir ve bunun sonucunda uzmanlaşma artar. Uluslararası bakımdan işbölümü, dünyayı geniş bir atölye haline getirir. Smith, üretimin artırılmasının emeğin verimi ile prodüktivitenin artırılmasının ise; işbölümü, tam rekabet,

ekonomik özgürlük, tasarruf ve sermaye birikimine ile mümkün olabileceğini savunmuştur (Özgüven, 1991: 86-87). Ayrıca Smith'e göre, büyük piyasalar daha fazla işgücünün uzmanlaşmasını mümkün kılar ve uzmanlaşmanın artması verimliliği artırır, verimlilik artışı ise gelirleri artırır. Malthus, Smith'in artan verimlilik ve daha yüksek gelir ilişkisini sorgulamıştır. Malthus, verimlilik artışının gelir artışına yol açacağını kabul etmekle birlikte, verimlilik artışının aynı miktar malı, daha verimli işgücünün daha az emekle üretmesi durumunda ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Dolayısıyla Malthus, işgücü sayısı ile mal ve hizmet talebi sabit kalmak üzere, verimlilik artışının daha az istihdamla sağlanacağını savunmuştur. Ayrıca Malthus, "tasarruf" ve "iddihar"ı birbirinden ayırmıştır. Malthus'a göre iddihar; "mal üretme gücünün çekmeceye kilitlemesi" demektir ve kınanması gereken bir davranıştır (Savaş, 1997: 352-354).

Malthus gibi karamsar iktisatçılardan biri olan Ricardo, Napolyon Savaşlarının, İngiltere ekonomisi üzerindeki etkilerini gözlemlemiştir. Ricardo'ya göre, Savaşlar, vergiler, zevk ve tercihlerdeki değişiklikler, ülke sanayisinin çeşitli alanlarındaki karlılık düzeyini hızlı bir şekilde etkileyebilir ve değiştirebilir. Böyle bir durumda, sermayenin ve uzmanlaşmış işgücünün yeni duruma adaptasyonu zorlaşabilir ve teknolojik işsizlik durumu ortaya çıkabilir. Ricardo, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir. Girişimcinin, iş gücü tasarruf eden makineleri tercih etmesi durumunda, ücret fonu ve işçi talebi azalır, reel ücretler veri olduğunda, işsizlik ortaya çıkar. Fakat Ricardo, bu durumun geçici olduğunu, uzun dönemde ortadan kalkacağını iddia etmiştir (Chambers, 1961: 207: Akt: Kazgan, 1997: 96).

1. 4. 3. 1. 7. Üretim ve Bölüşüm

Klasiklere göre, doğal kaynaklar Allah'ın insanlara bir lütfudur ve üretimde kullanılan tek üretim faktörü de emektir. Emek aynı zamanda girşimci olarak da kabul edilmiştir. Sermaye ise emeğin biriktirilerek makine ve techizata dönüştürülmüş şeklidir. İktisat literatüründe bu görüş, emek-değer teorisi olarak bilinmektedir (Bocutoğlu vd, 1998: 302). A. Smith ve diğerleri kapitalist ve müteşebbis arasında bir ayrım yapmamışlardır. Say'ın müteşebbis kavramını iktisat bilimine sokması ile kar da faizden ayrılmış ve parası olmayan kimse de müteşebbis sayılmıştır. Müteşebbisin milli gelirden aldığı paya kar denilmiş ve böylece üretim faktörlerinin milli gelirden aldığı paylar da kesin olarak birbirinden ayrılmıştır. Paylar ise, arz ve talep kanunlarına göre belirlenmektedir. Müteşebbis, önce hizmetler piyasasında alıcı, sonra mal ve hizmetler piyasasında satıcı rolüne girmektedir. Bu şekilde bir kar elde etmeye çalışsan müteşebbis, üretim faktörleri ile tüketici arasında bir köprü vazifesi görmektedir (Özgüven, 1991: 106).

Klasik liberaller devletin vergileme yoluyla yeniden dağıtıcı rolüne soyunmaktan uzak durmasını istemişlerdir. Klasikler, arzın artırılmasına yönelik teoriler üretmişler ve üretim faaliyetlerinin piyasa mekanizmasıyla düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Fakat bölüşüm ve gelir dağılımı konularında fazla bir yorum yapmamışlar, bu konuları doğal düzene bırakmışlardır (Yereli, 2003: 61).

Klasik iktisadi düşüncenin kurucusu ve ekonomik liberalizmin babası kabul edilen Adam Smith; Fizyokratların "doğal kanun" teorisinden önemli ölçüde etkilenmiş ve doğal kanunların piyasaya olan yansımalarını anlatarak, bu kanunlara uyulduğunda toplumun kendiliğinden optimal biçimde işleyeceğini, milli servetin artacağını ve bu servetin fertler arasında en iyi dağılımının sağlanacağını savunmuştur (Kazgan, 1997: 49). D. Ricardo ise,

milli gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığını ve faktör paylarını belirleyen kanunların neler olduğunu incelemiş, iktisadi düşüncüyü sosyal tarafa doğru yöneltmiştir. Böylece gelir dağılımını etkileyen kanunları bulmak da iktisat biliminin en önemli konularından biri olmuştur (Özgüven, 1991: 95).

Mill'e göre, üretim kanunları ile milli gelirin dağılımı kanunları, birbirinden farklıdır. Üretim kanunları doğal kanunlar gibidir, değiştirilemez. Fakat milli gelirin dağılımı konuları, sosyal kanunlardır, değiştirilebilir (Özgüven, 1991: 115-116). Bu nedenle, üretim kooperatiflerinin geliştirilmesi, toprak rantının vergi yolu ile devlete aktarılması, özel mülkiyetin tabii bir hak olmayıp, kanunlarla düzenlenmesi ve sınırlandırılması gibi sosyal fikirler ve sosyal reformlar ileri sürmüştür. Mill, miras kurumunu, sosyal adaletsizliğin bir sebebi olarak görmüştür (Özgüven, 1991: 121). Dolayısıyla Mill'in hem liberal hem de müdahaleci yönü vardır ve hayatının ilk yarısında liberal, diğer yarısında ise müdahaleci hatta sosyalist görüşleri benimsediği söylenir.

1. 4. 3. 1. 8. Serbest Ticaret

Klasiklerin dış ticaret teorilerine göre; iki ülke ve iki mal vardır ve her iki ülke de her iki malı üretmektedir, mallar kendi içinde standart ve homojendir. Dış ticarete para kullanılmamakta, ticaret takas ekonomisi şeklinde yapılmaktadır ve dolayısıyla fiyatlar da reeldir (Bocutoğlu vd.1998: 302).

Smith; iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde, serbest dış ticarete katılan her ülkenin kazançlı çıkacağını savunmuştur. Bu nedenle, devletlerin malların ülkeler arasında serbestçe dolaşımına müdahale etmemeleri gerekmektedir. Smith'e göre, sanayi tarım kadar verimlidir ve serbest ticaret diğer ülkelerin emeğinden yararlanma imkânı verir. Dış ticarete "mutlak üstünlükler teorisi"ni geliştirmiştir. Üretim faktörleri ile ilgili olarak ise,

nadirlik rantından söz etmiştir (Özgüven, 1991: 91). Adam Smith'e göre, her ülke mutlak üstünlüğe sahip olduğu (daha ucuza ürettiği) malda uzmanlaşmalı ve bu malı diğer ülkeye ihraç etmeli, mutlak üstünlüğe sahip olmadığı (daha pahalıya ürettiği) malı ise diğer ülkeden ithal etmelidir. Böylece, ticarete katılan her ülke kazançlı çıkacak ve ithalat ihracat dengesi sağlanacaktır. Ricardo ise "mukayeseli üstünlükler teorisi"ni geliştirmiştir. Ricardo'ya göre; bir ülke herhangi bir malda mukayeseli üstünlüğe sahiptir veya değildir. Şayet bu malda mukayeseli üstünlüğe sahipse, bu malın üretiminde uzmanlaşır, bu malı üretir ve ihraç eder. Mukayeseli üstünlüğe sahip değil ise, bu malı üretmez ve ithal eder. Bir ülkenin kaynaklarını, mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanlarda kullanması üretimde etkinliği artırırken, mukayeseli üstünlüğe sahip olmadığı alanlarda kullanması üretimde etkinliği, kaynak dağılımını engelleyecektir (Balyemez, 2003: 2).

Say'ın liberalizm anlayışı, "Laisser-faire, Laisses passer" dir. Bunun anlamı, serbest piyasa ortamı yaratmak ve üretimi sınırlayan her türlü engelleri yıkmak; "laisses passer" yani mal ve hizmetlerin serbest olarak el değiştirmesini sağlamak ve özellikle gümrükleri kaldırmaktır. Say, tekel ortamına neden olması ve fiyatları yükseltmesi nedeniyle gümrüklerin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, devletin bazı ürünlerin ithalini yasaklaması, ülke içinde bu çeşit ürünleri üretenleri tüketenlerin aleyhine, aynı cins ürünü üretenlerin lehine monopol bir ortam hazırlamaktadır. Ayrıca gümrük rejimi, aynı malları satanlara fiyatları yükseltmek, avantajı da sağlamaktadır (Özgüven, 1991: 106-107).

Milliyetçi akımlar, klasik liberalizmin dış ticaret teorilerini şiddetle eleştirmişlerdir. Onlara göre bir ülke ancak, dış ticarete koruma yoluyla zenginleşebilir ve refah düzeyi yükselebilir. Ülke sanayisinin korumacı politikalarla geliştirilmesi, güçlenmesi görüşü hâkimdir.

1. 4. 3. 1. 9. Devlet Müdahalesi

Klasik iktisadi düşüncede; fiyatların, ücretlerin ve faizlerin esnek olduğu kabul edilir. Tüm piyasalarda tam rekabet şartları geçerlidir ve devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Smith, ücretlere ve fiyatlara müdahalenin tabiata aykırı olduğunu savunmuştur. Smith'e göre, sermaye birikimi artarsa, ülkenin zenginliği ve refahı da artar. Devletin, üretimi artıran bir unsur olan sermayeye vergi koyması ise hem üretimi hem de devletin gelirini azaltacaktır (Özgüven, 1991: 82-84). Smith'e göre, devlet ekonomik hayata müdahale etmemelidir. Bu müdahale, hem iç ekonomide hem de uluslararası ekonomide söz konusudur. Devlet, gümrük vergileri ile bir malın ithalatını yasaklarsa, iç ekonomide aynı ürünü üreten bir tekel piyasası oluşur. Çünkü aynı ürün ithal edilen mal fiyatına satılacaktır. "Uluslararası iş bölümünden yararlanmak amacıyla, mallar ülkeler arasında serbestçe mübadele edilmelidir" (Özgüven, 1991: 82-91).

Klasik iktisadi düşüncede; bireysel çıkarların toplumun çıkarına hizmet edebilmesi, toplumsal refah düzeyini yükseltebilmesi için rasyonel olduğu kabul edilen bireylerin, ekonomik faaliyetleri devlet müdahalesi olmaksızın, serbestlik içinde gerçekleştirebilmeleri, girişimciliğin özendirilmesi ve ekonomik özgürlüklerin kısıtlanmaması gerektiği görüşü hâkimdir. Klasik iktisatçılar, ekonomik özgürlüğün toplumsal refah düzeyini yükselteceği görüşünü savunmuşlardır. Frederic Bastiat'a göre, ekonomik gelişme için özgürlük kaçınılmaz bir faktördür. Çünkü özgürlük, insan gücünün daha verimli çalışmasını sağlar. Say gibi Bastiat'da özgürlüğü beş biçimde sınıflandırmıştır: Meslek seçiminde özgürlük, üretimde özgürlük, ticarete özgürlük, tüketimde özgürlük, sözleşmelerde özgürlük (Özgüven, 1991: 112).

1. 4. 4. Klasik İktisat Okulu'na Yönelik Eleştiriler

1. 4. 4. 1. Sosyalistlerin Klasik İktisat Okulu'na Eleştirileri

Sanayi devrimi ile birlikte, üretim tekniklerinde yaşanan hızlı değişim, aile üretimi yerine büyük sanayi işletmelerinde yapılan üretimi ön plana çıkarmıştır. Belli bir bölge için yapılan üretim yerine, uluslararası piyasalara ve deniz aşırı ülkelere yönelik üretim yapılmıştır. Yayılmacı ve sömürgeci politikalar sonucunda piyasaların sınırları genişlemiş ve ekonomik sınırlara dayalı emperyalist zihniyet, siyasi sınırlara dayalı emperyalist zihniyetin yerini almıştır. Yeni hammadde kaynaklarına ve yeni tüketicilerin yaşadığı pazarlara daha çabuk ulaşma arzusu ile birlikte kıtalararası piyasaların entegrasyonu süreci başlamıştır. Avrupa kaynaklı bu gelişim, kıtada ekonomik yapıyı hızla değiştirirken, sosyal yapıda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Çalışma yaşamına yönelik hiç bir düzenlemenin olmadığı bu dönemde, özellikle çocuk yaşta işçilerin ve kadınların ağır şartlarda çalıştıkları bilinmektedir. “Sanayi devrimine iki kuşağını veren Avrupa'nın iktisadi düşünürleri üretimin nasıl artırılacağı üzerinde tartışırken, bölüşüm üzerinde fazla durmamışlardır”. Klasik iktisatçılar ekonominin arz yönü üzerinde dururken, bazı ekonomistler bu süreçten zarar gören kitleler ile ilgili olarak, daha çok bölüşüm ve talep konuları üzerinde odaklanmışlardır. Bu düşünürlerin ortaya koyduğu iktisadi akımın adına sosyalizm adı verilmiştir. Böylece sosyalizm, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında Sanayi Devriminin yol açtığı vahşi kapitalizme bir tepki olarak doğmuştur. Karl Marx, sosyalizmi, üretim ve dağıtım araçlarının millileştirilerek devletin mülkiyetinde ve işletiminde olduğu bir sistem olarak tanımlamıştır (Yereli, 2003: 61-62). Özgüven'e göre sosyalizm, kolektif veya sosyal mülkiyeti, özel mülkiyete tercih etmek isteyen fikir hareketleridir. “ Sosyalizm, sosyal açıdan haksızlıklara karşı bir tepki ve tarihsel bir aşama

olarak da kabul edilmektedir” (Özgüven, 1991: 134).

Klasik liberalizme en radikal eleştiriler ve tepkiler sosyalistlerden gelmiştir. Sosyalistler, klasik liberalizmin başta bireycilik olmak üzere tüm ilkelerini reddetmiş, özel mülkiyete karşı çıkmış ve üretim faktörlerinin devlete ait olması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca sosyalistlere göre, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolü, merkezden emredici planlara dayalı olarak yürütülmelidir. Sosyalist devlet içerisinde komuta ekonomisi anlayışı piyasa ekonomisi anlayışıyla tamamen zıttır (Aktan, 1994(b): 94). Üçüncü bölümde, klasik ve neo-liberal devlet anlayışına yönelik eleştiriler kısmında bu konuya yer verilmiştir.

Sosyalist düşünürler ayrıca, liberalizmin dış ticaretin ülkelerin refah düzeyini yükselteceği ve ülkeleri zenginleştireceği yolundaki görüşlerine de katılmamaktadırlar. Sosyalistler, dış ticaretin ülke refahını artırmayacağına inanmakta ve kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkeleri bu yolla sömüreceğini iddia etmektedirler.

1. 4. 4. 2. Neo-Klasik İktisat Kuramı'nın Eleştirileri

Klasik iktisat okuluna yönelik bir diğer eleştiri de neo-klasik iktisatçılardan gelmiştir. Neo-klasik iktisat kuramı, 1870'li yıllarda, Avrupa'da siyasi ve iktisadi bir bunalımın yaşandığı, oligopolistik ve tekelci yapıların ortaya çıktığı ve toplumsal düzeyde ciddi sorunların baş gösterdiği bir dönemde marjinalist bir devrim olarak ortaya çıkmıştır.

Klasikler, genel olarak bir ürünün değerini, maliyet fiyatlarıyla yani, o ürüne harcanan emekle açıklamışlardır. Ürüne ne kadar çok emek harcanırsa, değeri de o derece atmaktadır. Dolayısıyla klasiklere göre, değer objektif ölçülere dayanır. Neo-klasikler ise, objektif faktörlerle üretim mekanizmasının açıklanamayacağını, bu nedenle subjektif faktörlerin ekonomik olayları açıklamada daha etkili olduğunu iddia etmişlerdir (Özgüven,

1991: 189). Böylece neo-klasik iktisat, fayda-değer teorisi ile klasik iktisatın emek-değer teorisine bir alternatif oluşturmuştur.

Neo-klasiklerin iktisada katkıları; azalan verimler, toplam fayda, azalan marjinal fayda kavramlarını bulmalarıdır. Fayda, belirli bir mal ve hizmetin tüketilmesi sonucunda duyulan tatmindir. Toplam fayda, bir malın tüketilmesi sonucunda sağlanan toplam tatmindir. Tüketicinin toplam faydası ise, tüketim miktarı arttıkça, azalarak artar. Marjinal fayda, toplam tatminde ortaya çıkacak değişmedir. Tüketici sınırlı gelirini son liranın sağladığı fayda eşit olana kadar mallar arasında dağıtacaktır (Yıldırım, 2002: 38-39). Neo-klasik iktisatın "fırsat maliyeti" teorisi de tüketici tercihlerine dayanır. Örneğin bir kişi daha iyi bir eve sahip olmak istiyorsa, iyi bir otomobile sahip olmaktan vazgeçmelidir. Neo-klasikler, Tüketicilerin piyasadaki tüm fiyatları bildiklerini varsaymışlardır.

Neo-klasik okul, A. Marshall'ın görüşleri ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. En önemli eseri, "İktisatın İlkeleridir". Ona göre, iktisat insanların refahını artıracak yolları arayan bir ilimdir. Marshall, ekonomik olayların izahında, geometriye de yer vermiştir. Marshall, fayda eğrileri, toplam maliyet eğrileri, marjinal gelir eğrileri gibi çeşitli analiz aletlerini kullanmış ve klasik teorilerle, marjinalizm arasında önemli sonuçlara ulaşmıştır (Özgüven, 1991: 203). Marshall'a göre, klasikler malın değerini belirlemede sadece arza önem vermişler, neo-klasikler ise sadece talebi dikkate almışlardır. Marshall ise, değerini kısa dönemde talebe, uzun dönemde arza bağlı olduğunu iddia etmiştir. Marshall, talep esnekliği kavramını ilk kez ileri süren bir iktisatçıdır. Talep esnekliği, fiyat değişiklikleri karşısında talep değişimlerinin değerini ifade etmektedir. Ayrıca Marshall, "quasi-rant" (rant benzeri) kavramını öne sürmüştür. "Quasi rant", üretim faktörleri ve üretim miktarı sabitken, faktör talebi artınca, kısa dönemde üretim faktörlerinin artırılmamasından dolayı,

faktör fiyatlarının normal faktör fiyatlarından yüksek olması ile sonuçlanan (fiyat farkından doğan) rantı ifade etmektedir.

Son neo-klasiklerden olan Pigou ise, “Eksik İstihdam Teorisi” adlı eserinde, ücretler düştüğü zaman, firmaların yatırımlarını artıracaklarını ve böylece emek talebinin uyarılacağını ileri sürmüştür. Pigou, “servet ekonomisi” ile “refah ekonomisi”ni birbirinden ayırmıştır. Servet ekonomisi ülkenin mal ve hizmetlerini artırmakta, dengeli bir gelir dağılımı söz konusu olamamaktadır. Refah ekonomisi ise, kişisel faydanın veya tatminin maksimuma varışını ifade etmektedir. Özetle ona göre, kişilerin refahı milli gelire ve milli gelirin dağılım biçimine bağlıdır. “Refah artışı, başkasının refahının azalması pahasına olmaz. Refah deyince, herkesin refahı anlaşılmalıdır. Bir sınıfın veya grubun değil”. Pigou'ya göre, refah ekonomisi, faydanın maksimuma varışıdır ve faydanın maksimuma varışında, üç faktör etkilidir. Bunlar; üretim faktörlerinin en uygun şekilde dağılımını sağlamak ve üretimi artırmak, gelirleri daha adil bir şekilde dağıtmak ve böylece tüketimi artırmak. Zaman içinde ortaya çıkan fiyat dalgalanmalarında ise; işsizliği azaltıcı, milli geliri günün koşullarına göre düzenleyen politikalar uygulamak. Bu üç faktör ise ancak, iktisadi müdahale ve sosyal politikalar ile gerçekleştirilebilir (Özgüven, 1991: 206).

Klasik iktisadi düşünceye göre, piyasa mekanizması bir kaynak tahsis mekanizması olup, üreticiler kar maksimizasyonu, tüketicilerde fayda maksimizasyonu peşinde koşmaktadır. Tam rekabet koşullarının geçerli olması durumunda, merkezi bir yönlendirmeye gerek duyulmadan piyasa mekanizması toplumsal/sosyal yararı maksimuma ulaştıracak şekilde kaynakları tahsis etmektedir. Dolayısıyla, piyasada alıcı ve satıcılar için maksimum yarar sağlandığından, optimal sonuç elde edilmekte, üretim düzeyini ya da mal dağılımını değiştirerek, toplam yararı değiştirmek söz konusu olmamaktadır. Herhangi bir

kimsenin net yararını başka bir kimsenin refahını azaltmaksızın artırmak mümkün olmadığı için, piyasa mekanizması mal ve hizmetlerin Pareto optimum tahsisini sağlamaktadır. Ne var ki, böyle bir durum uygulamada her zaman gerçekleşmemektedir (Parasız, 1999: 314). Dolayısıyla, piyasa ekonomisi her zaman Pareto optimumu sağlayamamaktadır. Bu durum, piyasa başarısızlığı olarak adlandırılmaktadır.

Klasik iktisadi düşünceye önemli katkıları olduğu kabul edilen neo-klasik iktisadi düşünce, piyasa ekonomisinin sosyal refah optimizasyonunu sağlamada tek başına yeterli olmadığını, bir kamu ekonomisinin varlığına da ihtiyaç duyulduğunu, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini iddia etmiştir. Bu düşünceden hareketle, "Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi"ni üretmişlerdir (Aktan, 2003: 13).

Klasik iktisatçılar, rekabeti piyasayı meydana getiren ve kaynakların etkin kullanımını otomatik olarak sağlayan bir süreç olarak algılamakta bu anlayışın devamı niteliğinde olan neo-klasik iktisatçılar ise rekabeti piyasa yapısı olarak ele almışlardır. Fakat rekabetin piyasa yapısı olarak ele alınması, yalnızca fiyat rekabetinin ele alınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, ürün ve üretim süreçlerindeki teknolojik değişiklikler ve yenilikler rekabet sürecinden dışlanmış ve rekabet statik bir yapı olarak öngörülmüştür. Neo-klasiklere göre piyasada rekabeti belirleyen temel unsur firma sayısıdır. Tek bir firma olması durumunda piyasada rekabet bulunmamaktadır. "Herhangi bir firmanın tek başına piyasa üzerinde etkili olmaması koşuluyla piyasada çok sayıda firma varlığını sürdürebiliyor ise, ancak o zaman, tam rekabet mevcuttur" (Aktan ve Vural: 2004).

1. 4. 4. 3. Keynesyen İktisadın Eleştirileri

Neo-Klasik iktisatçıları takiben bu kez John M. Keynes, 1929 Büyük Depresyonunun sonuçlarından hareketle, klasik liberalizme eleştiriler yöneltmiştir (Aktan, 1994(b): 26).

Keynes'e göre, 19.yüzyıl klasik liberalizmi, zamanımızın ekonomik sorunlarına bazı bakımlardan cevap verememiştir. Keynes, çağdaş iktisadi sorunlara yeni teoriler üreterek, daha tatmin edici ve aydınlığa kavuşturucu bir şekilde incelemeye çalışmıştır. Özgüven'e göre, "Keynes'in eleştirilerini kuşkuyla karşılayanlar daha çok liberal ferdiyetçiliği ve liberal kapitalizmi savunanlar olmuştur". Liberallerin bu görüşlerine karşılık, o ana kadar klasik sayılan ve büyük itibar gören Keynes, farklı yollardan giderek teorisini kurmuş ve klasik düşünceyi temelinden sarsmıştır. Klasikleri özellikle işsizlik, efektif talep, istihdam, tüketim meyli gibi denge faktörleri bakımından eleştirmiştir (Özgüven, 1991: 217-218). Keynes "Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi" adlı eserinde; para miktarının faiz haddini, faiz haddinin yatırımları, yatırımların gelirleri, gelirlerin de istihdamı belirleyeceğini iddia etmiştir. Keynes, kitabında kriz için somut çözüm önerileri sunmuş ve kendinden önceki liberal iktisatçılara atıfta bulunmuştur. Fakat Keynes'in fikirleri ne klasik ne de neo-klasik iktisatçılar tarafından kabul görmüştür (Savaş, 1997: 753).

Keynes, klasik iktisatçıların piyasanın kendi kendine tam istihdam dengesini sağlayabileceği yönündeki teorilerini yetersiz görmüş, "dengesizlik" üzerine bazı tezler ortaya koymuştur (Ölmezogulları, 2003: 73-74). Keynes'e göre, piyasalar her zaman tam istihdam dengesini sağlayamaz ve kendiliğinden dengeye gelemez. Klasik iktisatçılara göre, faizler, fiyatlar ve ücretler esnek olduğundan, dengesizlikler uzun sürede kendi iç

dinamikleriyle ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla, dengesizlikler kısa sürelidir ve devlet ekonomiye müdahale etmediği takdirde, uzun dönemde denge kendiliğinden sağlanmaktadır. Keynes ücretlerin ve fiyatların esnek olduğunu ve ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşacağını iddia eden klasik teoriye eleştiriler yöneltmiştir. Keynes, üretim sürecine dahil edilmemiş, atıl bırakılmış üretim faktörleri bulunabileceğini ve devletin atıl bırakılan üretim faktörlerinin üretime katılmasını özendirmediği durumunda, faktör arzı artırılmadan veya teknolojik yenilik yapılmadan üretim miktarının ve dolayısıyla gelirin artırılabilirliğini iddia etmiştir. Çünkü Keynes'e göre, eksik istihdamın söz konusu olduğu bir ekonomide para miktarı artırıldığında, faiz haddi düşer ve yatırım hacmi genişler. Tüketim talebi ve yatırım hacminin genişlemesi ise efektif talebin artmasını mümkün kılar.

Keynes efektif talebi, toplam arz ile toplam talebin kesiştiği noktadaki değer olarak tanımlamıştır ve bu talep satın alma gücüyle desteklenmiş taleptir. Makroekonomik denge, toplam talep ile toplam arzın veya toplam tasarruf ile toplam yatırımların eşitlendiği noktada sağlanmaktadır ve bu denge sağlanamadığında "ekonomide enflasyonist" açık ya da "deflasyonist açık" ortaya çıkmaktadır. Keynes, devletin bu durumda efektif talebi yönlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Keynes, talep eksikliğini gidermek için devletin talebi uyarıcı politikalar uygulaması gerektiğini ileri sürmüştür. Kamu harcamalarındaki bir artış yatırımları artırmakta, yatırım harcamaları artışı ise, daha fazla üretim faktörü istihdam edilmesine olanak sağlamakta ve bu şekilde tam istihdama doğru yol alınabilmektedir. Özetle, 1 birimlik bir harcama ekonomide zincirleme bir şekilde kendisinden daha büyük bir artış sağlamaktadır (Yereli, 2003: 66).

Keynes'in klasiklerden ayrıldığı belli başlı konular şunlardır (Özgüven, 1991: 218-

221):

- 1929 Büyük Buhranı sonucunda ortaya çıkan işsizlik, klasiklerin ileri sürdüğü gibi friksiyonel ve iradi işsizlik olmayıp, gayri iradi işsizliktir. Keynes, "Genel Teori" adlı eserinde, Büyük Buhranın yol açtığı işsizliğin sebebinin fakirlerin davranışlarından kaynaklanmadığını, yeterli derecede harcama yapmayan ve tasarruflarını yatırıma yönlentmeyip, iddihar eden zenginlerin davranışlarından kaynaklandığını savunmuştur. Keynes'e göre, devletin yatırımlara müdahale etmesi gerekmektedir ve liberalizm yerini müdahaleciliğe bırakmalıdır. Keynes'in müdahalecilikten kastettiği şey, devletin ekonomik duruma göre yatırımlara yön vermesidir. Fakat Keynes, kapitalizme de karşı değildir.

- Keynes, klasiklerin efektif talep ilkesi ile Mahreçler Kanunu 'nu reddetmiştir. Ona göre, toplam talep her zaman toplam arza eşit olmayabilir. Keynes'e göre, klasiklerin iddia ettiklerinin aksine talebi yaratan arz değil, arzı yaratan taleptir. Fakat bu talep, "gelecekteki" taleptir ve denge, üretimin efektif talebe veya gerçekleşen hâsılanın ümit edilen hâsılaya eşit olması halinde kurulabilecektir. Keynes ayrıca, tam istihdamda değil, eksik istihdamda dengenin gerçekleşebileceğini savunmuştur.

- Klasikler mikro ünitelerden, Keynes ise makro ünitelerden yola çıkmıştır. Tekeller, oligopoller, sendikalar, toplu sözleşmeler, mikro ünitelerin yerini almıştır.

- Klasikler, devlet müdahalesi olmadan, otomatik mekanizma ile yatırımların artacağını ileri sürmüşlerdir. Keynes ise, istihdam denge noktasını sağlayacak yatırımların devlet tarafından yapılması gerektiğini, devletin düzenleyici, tamir edici, tamamlayıcı ve yönetici bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur.

- Klasiklerin arz-talep-fiyat üçlüsü Keynes'de, tasarruf-yatırım-gelir üçlüsü şeklinde yer almış ve fiyat mekanizması böylece gelir mekanizmasına dönüşmüştür.

- Klasiklere göre, para miktarı arttığında, faiz oranı yükselmektedir. Keynes tam tersine, likidite tercihi aynı kalmak üzere, para miktarı arttığında, faiz haddinin düşeceğini ileri sürmüştür. Ayrıca klasikler; tasarruf yatırım eşitliğini faizin sağladığını savunurken, Keynes gelirin sağladığını savunmuştur. Özetle, klasikler önce tasarruf, sonra yatırımın olacağını iddia etmişler ve dolayısıyla yatırımı tasarrufa bağlamışlardır. Keynes ise, yatırımların tasarrufu meydana getirdiğini, önce yatırım sonra tasarruf yapıldığını iddia etmiştir.

1. 4. 5. Neoliberal İktisat Okulları

1929 Büyük Bunalımı ile birlikte Keynes, klasik iktisadi düşüncenin tarafsız ve gece bekçisi devlet anlayışını eleştirmiş, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini, krizin devletin uygulayacağı ekonomi politikalarıyla giderileceğini savunmuştur. Keynes'e göre devlet; durgunluk ve işsizlik dönemlerinde, işsizliği azaltmak ve talebi yükseltmek amacıyla kamu harcamalarını artırmalı, vergi oranlarını düşürmeli; enflasyon dönemlerinde ise talebi ve fiyatlar genel düzeyini düşürmek amacıyla kamu harcamalarını azaltmalı, vergi oranlarını yükseltmelidir.

Keynesyen ekonomi politikaları sonucunda, devletin iktisadi hayattaki rolü, işlevi ve müdahaleleri de artmıştır. Keynes'in talep yönlü politikaları sonucunda, kamu ekonomisi genişlemiş, buna paralel olarak bütçe açıkları artmış, fiyatlar genel düzeyi yükselmiş ve kronik enflasyon sorunu ortaya çıkmış ve 1970'li yıllara gelindiğinde, stagflasyon krizi adı verilen, o güne kadar görülmemiş bir krizle karşılaşmıştır. Hem fiyatlar yükselmiş, hem de ekonomik durgunluk devam etmiş, işsizlik artmıştır. Keynesyen politika araçları bu krizi aşmada yeterli olamamıştır. Keynes'e göre, Phillips eğrisi analizinde, işsizlik ile enflasyon arasında istikrarlı ve ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Fakat

stagflasyon krizinde, hem enflasyon hem de işsizlik aynı anda yaşanmıştır (Öztürk, 2007: 44-45). Keynesyen makro ekonomik politikaların etkinliğine olan güvenin sarsılmasıyla birlikte, kapitalizmin yeniden yapılanması gerektiğini dile getiren ve piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini savunan neo-liberal yaklaşımlar gündeme gelmiştir (Shutt, 2004: 47; İnsel, 2004: 8-12; Akt: Öztürk, 2007: 46). Neo-liberal iktisadi düşünce; bireycilik, tercih özgürlüğü, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi, serbest ticaret ve sınırlı devlet anlayışına dayanmaktadır.

Neo-liberal iktisadi düşüncenin gelişmesinde; Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Chicago İktisat Okulu, Frederich Von Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, ve James M. Buchanan'ın öncülüğünü yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu'nun, önemli katkıları olmuştur (Aktan, 1994(a): 10). Neo-liberal iktisat okulları arasında bir takım farklılıklar olmakla birlikte, bu okullar temelde klasik liberal öğretilere sadık kalmışlar, birey ve serbest piyasayı odak noktası olarak almışlardır. Neo-liberal iktisat okullarının hedefleri arasında, özgür birey ve serbest piyasa, daha çok piyasa daha az devlet, kamulaştırma yerine özelleştirme, sosyal adalet ya da eşitlik yerine; etkinlik, verimlilik ve rasyonalite yer almaktadır. Bu okulların ortak noktası, devletin ekonomideki rolüne ilişkindir. Neo-liberallere göre, kamu kesiminin küçültülmesi ve devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması gerekmektedir.

1. 4. 5. 1. Chicago İktisat Okulu

Keynes'in görüşleri iktisatçılar ve politikacılar tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır. Ekonominin istenildiğinde büyütülebileceğine, istenildiğinde küçültülebileceğine inanılmıştır. Fakat 1970'lerde hem işsizlik hem de enflasyon artmıştır. Oysa Keynes'e göre enflasyon ile işsizliğin bir arada olması mümkün değildir. Enflasyon

bazı ülkelerde çift haneli rakamlara çıkmış, işsizlik o güne kadar görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Böylece Keynes'in görüşleri önemini yitirmiş ve 1976 Nobel ekonomi ödülü alan Milton Friedman'ın görüşleri önem kazanmaya başlamıştır (Yıldırım, 2002: 42-43). Friedman, Chicago Okulu'nun ve Monetarizmin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Keynesyen görüşe bir tepki olarak ortaya çıkan Monetaristler, stagflasyon krizinin aşılmasında, Keynesyen iktisat politikalarının yetersiz olduğunu, devletin ekonomiye hiç müdahale etmemesi halinde krizin kendiliğinden ortadan kalkacağını ileri sürmüşlerdir. Bu iktisatçılara Monetarist denilmesinin nedeni, stagflasyon krizinin aşılmasının sorumluluğunu, para arzına bağlamalarıdır (Öztürk, 2007: 58-59).

Keynesyen iktisat Friedman tarafından üç yönden eleştirilmiştir. Birincisi: İşsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkinin Phillips eğrisinin öngördüğü şekilde değil, her ikisinin de aynı anda artışı biçiminde bir durumun yani stagflasyonun görülmesidir. 1970'li yıllara gelindiğinde, ekonomide o zamana kadar görülmemiş bir durgunluk yaşanmış, hem fiyatlar yükselmiş, hem de işsizlik ve durgunluk devam etmiştir (Demir, 1996: 30). Friedman'a göre Phillips eğrisinin aksine işleyen bir yapı söz konusudur. Friedman, yüksek enflasyonun yüksek işsizliğe yol açacağını ileri sürerek, bu ilişkiye stagflasyon adını vermiştir. Dolayısıyla, enflasyonla işsizlik arasında negatif değil, pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Ulusoy, 2004: 224; Akt: Öztürk, 2007: 64). Çünkü, genişletici makroekonomik politikalar, başlangıçta üreticilerin artan talebe bağlı olarak üretimlerini artırma çabaları nedeniyle, işsizliği geçici olarak düşürmektedir. İşgücüne olan talep ise, parasal ücretleri artırmaktadır. Ancak işçiler belli bir süre ücret tekliflerinin yükseldiğini fark edememektedirler. Fakat bu durum geçicidir. İşçiler sonunda para hayaline kapılmayacaklar, enflasyonun etkisi belirdikçe, beklentilerini ona göre ayarlayacaklardır.

Bu durumda Monetaristlere göre, Phillips eğrisi analizi farklı bir şekilde yorumlanmakta, enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü ve istikrarlı bir ilişki bulunmamaktadır. Monetaristlere göre, kısa dönemde enflasyonla ilgili her bir beklentiye bağlı olarak birden fazla Phillips eğrisi bulunmaktadır. Uzun dönemde ise, doğal işsizlik oranına geri döndüğünden işsizlik ve enflasyon arasında bir ilişki bulunmamaktadır (Öztürk, 2007: 65-66). Keynesyen iktisada yöneltilen ikinci eleştiri, Keynesyen iktisadın makro ekonomi üzerinde durması ve mikro ekonomiyi ihmal etmesidir (Demir, 1996: 31). Üçüncü eleştiri ise, Keynesyen para ve maliye politikaları yolu ile devletin müdahalelerinin ekonomik krizleri çözmede yeterince başarılı olamamasıdır (Vercelli, 1991: 1; Akt: Demir, 1996: 31-32).

Friedman, Keynes'in para, tüketim ve tasarruf ile ilgili görüşlerine de karşı çıkmıştır. Friedman'a göre Keynes ve Neokeynescilerin iddia ettiklerinin aksine, tasarruf, para ve ekonomik aktiviteler arasında çok daha hacimli bir ilişki vardır. Tasarruf sahipleri paralarını bankalara yatırmakta ve bu paralar finansal piyasalar aracılığıyla, kredi alımı veya bireylerin yapmış oldukları harcamalar vb. şekilde tekrar ekonomiye girmektedir. Friedman, Keynes'in hane halkı ve işletmelerin ekonominin canlanma sürecinde etkisiz olduğu görüşünü de kabul etmez. Friedman'a göre gerek hane halkı gerekse işletmeler, davranışlarını, beklenen fiyatlara ve gelirlerine göre düzenlemekte, ayrıca hatalarını fark edip, öğrenmektedirler (Yıldırım, 2002: 43-44).

Monetaristler ve Keynesyenler arasındaki bir diğer tartışma konusu da paranın nötr olup olmamasıdır. Keynesyenler, paranın nötr olmadığını savunurken, Monetaristler, paranın kısa dönemde yansız olmadığını, fakat uzun dönemde yansız olduğunu savunmuşlardır. Keynesyenlere göre, para arzındaki bir artış LM (Likidite Tercihi)

eğrisinde bir kaymaya yol açmakta ve bu durumda faiz oranları düşmekte ve reel hâsıla artmaktadır. Monetaristler ise, kısa dönemde para arzındaki değişikliklerin üretimi artırmakla birlikte, uzun dönemde gerek düzey, gerekse oran bakımından reel üretimin para politikaları tarafından etkilenmediğini iddia etmektedirler. Uzun dönemde FGD'nin (Fiyatlar Genel Düzeyi) yükselmesi, para arzının reel etkilerini yok edecektir. Çünkü harcamalardaki bir artış, FGD'nin tekrar yükselmesine yol açacak ve reel para balansları tekrar azalacaktır. Bu süreç reel hâsıla orijinal seviyesine düşünceye kadar devam edecektir (Demir, 1996: 33).

Chicago Okulunun savunduğu görüşler arasında; serbest piyasa, özel mülkiyet, ekonomik özgürlükler, rekabet ve serbest ticaret yer almaktadır. Bu okul devlet müdahalelerine, tekellere ve monopollere karşıdır. Friedman her türlü baskı ve zorlamaya dayalı uygulamalara, devletin aşırı müdahalelerine ve komuta ekonomilerine karşı olduğunu ifade etmiştir. Friedman ve Chicago İktisat Okulu'nun metodolojik yaklaşımı Pozitivizme dayanmaktadır. Friedman'a göre, sadece görebildiğimiz ve gözlemleyebildiğimiz olgulardan geçerli ve anlamlı sonuçlar çıkararak "teori" ve "hipotezler" geliştirilebilir (Aktan, 1994(a): 14-15).

Monetarizmin savunduğu temel varsayımları şu şekilde özetleyebiliriz (Savaş, 1986: 139-140; Blaug, 1992: 690; Samuelson ve Nordhaus, 1992: 643-44; Akt: Demir, 1996: 34):

1. Enflasyonun temel nedeni, para arzının ölçüsüz artırılmasıdır. Dolayısıyla ekonomide paranın miktar kuramı geçerlidir. Buna göre, dışsal bir değişken olan para, kısa dönemde yansız değildir, fakat uzun dönemde tamamen yansızdır.

2. Nominal GSMH'nın (Gayri Safi Milli Hasıla) temel belirleyicisi para arzındaki büyümedir.

3. Monetaristlere göre, fiyatlar ve ücretler görece olarak esnektir.

4. Monetaristler, ekonomide özel sektörün görece olarak daha istikrarlı bir seyir izlediğini savunmuşlardır.

Monetaristler, iktisadi sorunların gerisindeki temel sorunu, para arzının aşırı miktarda artırılmasına bağlamışlardır. Monetaristlere göre, kısa vadede beş ile on yıl gibi bir zaman diliminde, parasal değişim reel değişmeye yol açabilir. Ancak on yılın üstünde bir zaman diliminde ise, parasal genişleme reel değişimi etkilemez, sadece fiyatlar düzeyini etkiler. Reel değişimi etkileyen girişimcilik, yatırımcılık ve çalışkanlık, ekonomik tasarruf kapasitesi, sanayi ve hükümet yapısı, diğer ülkelerle ilişkiler gibi reel faktörlerdir. Monetaristler, enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğunu belirtmektedirler. Enflasyon; para miktarındaki artış, hâsıla artışından daha büyük ve hızlı olduğu durumda ortaya çıkar. Kamusal harcamaların enflasyona yol açması, kullanılan politikalarla ilgilidir. Kamusal harcamaları, para basımı ya da mevduat genişlemesi şeklinde finanse edilirse, enflasyonist etkiler kuvvetlenir. Kamusal harcamalar, vergiler ya da borçlanma yöntemi ile finanse edilirse, devlet vergi mükelleflerinin harcayabilecekleri fonları kendisi harcamış olacaktır. Maliye politikasının önemi, söz konusu harcamaların yükünü kimlerin üstlendiğinin bilinmesi hususu ile ilgilidir (Friedman, 1970: 22-26; Akt: Orhan ve Erdoğan, 2003: 178-179). Bir başka ifadeyle Monetaristler; maliye politikasının ekonomi üzerindeki etkisini, kamu harcamalarının nasıl finanse edildiğine bağlamışlardır. Para arzı sabitken, kamu harcamaları artırıldığında; kamu harcamaları çarpanı yıl içinde belli bir dönem boyunca pozitif değer alacak, uzun dönemde ise, çarpanın değeri sıfır

olacaktır. Kamu harcamaları kişilerden ve firmalardan borçlanarak finanse edildiğinde, piyasada ödünç verilebilir fonlara olan talep artacak ve faiz oranları yükselecektir. Faiz oranlarının yükselmesi sonucunda özel yatırım harcamaları azalacak, "crowding out" (dışlama) etkisi ortaya çıkacaktır. Kamu harcamaları vergilerle finanse edildiğinde ise, kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisi sınırlı olacaktır. Kamu harcamalarındaki artışın tamamı Merkez Bankasından borçlanma yolu ile finanse edilmesi durumunda ise, faiz oranlarının düşmesi ve özel yatırımların artması sebebiyle kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisi en geniş düzeyde olacaktır. "Monetaristlere göre, maliye politikasının para miktarından bağımsız olarak uygulanmasının ekonomi üzerinde ya hiç etkisi olmamakta veya çok küçük ve sınırlı bir etkisi olmaktadır" (Ataç, 1999: 15; Akt: Öztürk, 2007: 62-63).

Monetaristlere göre, para politikası maliye politikasından daha etkilidir ve stagflasyon krizinin aşılmasında para arzının çok dikkatli bir şekilde artırılması gerekmektedir. Fakat hiçbir zaman para arzı mal ve hizmet arzından dolayısıyla GSMH'nin artış hızından daha fazla artırılmamalıdır. Monetaristler, maliye politikasının toplam harcamalar, toplam üretim, istihdam ve fiyatlar düzeyi üzerinde çok az etkisinin olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre uzun dönemde harcamalar ve fiyatlar düzeyinin düzenlenmesinde sadece para politikasına başvurulmalıdır (Presley, 1986: 193; Akt: Demir, 1996: 32).

Monetaristlere göre, ekonomideki istikrarsızlıkların temel nedeni yanlış iktisat politikalarından kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde ekonomik istikrarın sağlanması için optimum para miktarı kuralının gerçekleşmesi gerekmektedir. Para arzı cari ekonomik koşullar göz önüne alınarak, yıllık sabit bir oranda artırılır ise ekonomideki istikrarsızlık

büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Bu nedenle Monetaristlere göre, devlet ekonomik alanın dışında tutulmalı ve bu alan pazar mekanizmasına bırakılmalıdır (Öztürk 2007: 69).

Chicago okuluna mensup yaklaşımlar; Rasyonel Beklentiler ve Arz Yanlı İktisat Yaklaşımlarıdır. Her iki yaklaşım da Monetaristler gibi, devlet müdahalelerine ve devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmasına karşıdır.

1. 4. 5. 1. 1. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı

Monetarizmin versiyonlarından biri olarak kabul edilen arz yanlı iktisadın temsilcileri arasında, Arthur Laffer, Davit Stockman, Murray Weidenbaum ve Mizheal Boskin yer almaktadır. Bu ekol, devletin tüm ekonomik içerikli işlevlerinin tasfiye edilmesi gerektiğini savunmuştur (Öztürk, 2007: 49). Ayrıca Arz yanlı iktisatçılar, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasını, serbest piyasanın verimli olduğunu ve kontrolün kamu kurumları yerine, özel sektörün elinde olması gerektiğini savunmuşlardır (Öztürk, 2007: 55-56).

Arz yanlı iktisat, Keynesyen iktisadın toplam talebe ağırlık vermesine bir tepki olarak doğmuştur. Arz yanlı iktisadı, ekonomiye makro ekonomik uyarıcılar ve beşeri davranış gibi unsurları kazandırmış ve üretimin, Keynesyen görüşün aksine talep tarafından değil, görelî fiyatlar tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür. Keynesyenlere göre, maliye politikası kullanılabilir geliri veya toplam talebi değiştirerek ekonomide etkili olurken, arz yanlı iktisatçılar maliye politikasının görelî fiyatları değiştirerek ekonomiyi etkilediğini düşünmektedirler (Roberts, 1982: 121-170; Akt: Toprak, 1997: 124). Keynesyen modelin itici gücünü toplam talep oluştururken, Arz yanlı iktisadın itici gücünü toplam arz oluşturmaktadır. Arz yanlı iktisatçılara göre, devletin vergi ve harcama politikaları ile toplam arz arasında bir ilişki mevcuttur (Öztürk, 2007: 49). Keynesyen analiz, arz ile pek

fazla ilgilenmemekte, vergilerdeki değişimin toplam talebi değiştirerek, çalışmasına dayanmaktadır. Arz yanlı iktisatçılar ise, vergilerin arz kararları ve çıktı üzerindeki uyarıcı etkilerine değinmektedirler (Toprak, 1997: 123).

Arz yanlı iktisat yaklaşımının literatüre en önemli katkısı, vergi oranları ile devletin elde edeceği vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi yansıtan Laffer eğrisi kavramıdır. Arthur Laffer tarafından geliştirilmiş olan Laffer eğrisi, vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Arz yanlı iktisatçılara göre, optimal bir vergi oranı vardır. Vergi oranları bu oranın üzerine çıktığında, bireylerin çalışma isteği azaldığı için vergiler artmak yerine azalmaktadır. Her ne kadar grafiksel olarak Laffer eğrisi Arz yanlı iktisatçılara ait olsa da vergi oranlarının yükseltilmesinin vergi gelirlerini azalttığını, vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ilk dile getiren İbn-i Haldundur. İbn-i Haldun 14. yüzyılda, Mukaddime adlı eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir (Öztürk, 2007: 53):

Toplumun oluşumunun başlangıcında küçük matrahlar karşılığında yüksek vergi hâsılatı sağlanırken toplumun genişlemesi ile vergilerin büyük matrahlarına karşın düşük vergi hâsılatı sağlanmaktadır. Diğer bir ifade ile devlet vergi yükünü ne kadar artırır ise vergi gelirini o oranda azaltmış olur.

Özetle Arz Yanlı iktisatçılara göre, optimal bir vergi oranı vardır ve bu orana kadar vergi gelirleri yükselmekte, optimum vergi oranında vergi gelirleri maksimum düzeyine ulaşmakta ve optimal vergi düzeyinden sonraki artışlar vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır.

1. 4. 5. 1. 2. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

Chicago İktisat Okulu'nun bazı öğrencileri; Robert E. Lucas ve Thomas J. Sargent Rasyonel Beklentiler Teorisini geliştirmişlerdir. Bunlar, Monetaristler gibi serbest piyasa ekonomisini ve liberalizmi savunmuşlardır (Aktan, 1994(a): 14). Rasyonel Beklentiler yaklaşımına göre, bireyler rasyonel hareket eden varlıklardır ve devletin iktisat politikaları uygulamaları karşısında derhal aktif tavır alarak bu politikaları etkisiz hale getirebilmektedirler ve dolayısıyla bu politikalar kısa dönemde bile reel hâsıla ve istihdam düzeyi üzerinde etkili olamamaktadır.

Rasyonel Beklentiler yaklaşımının temel görüşleri “bireyler maksimize eder, piyasalar dengeye getirir, ekonomideki tüm fiyatlar ve ücretler esnektir, tüm piyasalar dengededir ve tüm beklentiler rasyoneldir” (Öztürk 2007: 72), şeklinde özetlenebilir. Bu ekol, hükümet tarafından uygulanan iktisat politikalarının enflasyonu ve işsizliği artırmaktan başka bir sonuç doğurmayacağını iddia etmiştir.

Rasyonel Beklentiler teorisyenleri Keynesci politikalara karşı çıkmışlardır. Onlara göre, Keynesci politikalar ne kısa vadede ne de uzun vadede başarılı olabilmektedir. Çünkü işverenler, işletmeler, tüketiciler ve yatırımcılar öğrenme yeteneğine sahiptirler ve politikalar değiştiğinde, davranışlarını değiştirerek adapte olmaktadırlar. Bireyler ancak kararlarında yanılırlarsa bu politikalar başarılı olabilmektedir (Yıldırım, 2002: 45).

Rasyonel Beklentiler yaklaşımının geliştirmiş olduğu Lucas arz fonksiyonuna göre, hükümetlerin genişletici iktisat politikaları reel hâsıla üzerinde etkili değildir. Örneğin para politikası uygulandığında yeni fiyat düzeyi ile beklenen fiyat düzeyi arasındaki fark sıfıra eşittir. Lucas arz fonksiyonuna göre, ekonomide sadece sürpriz fiyat değişiklikleri reel hâsıla düzeyini etkileyebilmektedir Çünkü çalışanların iktisat politikalarının sonuçlarını

kestirememeleri başka bir ifade ile aldatılmaları söz konusu olmadığından reel ücretlerde gerileme ortaya çıkmaz. Bu nedenle hâsıla ve istihdam düzeyi artmayacağı gibi, işsizlik oranı da aynı düzeyde kalmaktadır. Sonuç itibariyle, işsizlik oranlarında herhangi bir azalma ortaya çıkmaz, sadece enflasyon oranı artar (Orhan ve Erdoğan 2003; 203-204). Dolayısıyla, hükümetlerin toplam talepte değişiklik yapan politikaları kısa dönemde dahi reel üretimi, istihdam düzeyini değiştirememektedir. Toplam talepteki bir değişiklik sonucunda beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon aynı olmakta ve reel ücretler değişmemektedir. Çünkü parasal ücretler doğru tahmin edilen enflasyon oranında arttığı için reel ücretler ve istihdam düzeyi değişmemektedir ve aynı kalmaktadır. İstihdam her zaman doğal istihdam haddi düzeyinde bulunduğu ve beklentiler de rasyonel olduğundan dolayı, Phillips eğrisi dik bir doğru şeklinde olmaktadır (Tunca, 2002: 60; Akt: Öztürk 2007: 74).

Rasyonel Beklentiler yaklaşımına göre, ekonomik dalgalanmalar, bireylerin fiyat düzeyini öngörmedeki hatalarından kaynaklanmaktadır. Fakat bu hatalar tesadüfi olup, sistematik olarak sürdürülemez. Özetle bu ekole göre, uygulamaya konulan bütün iktisat politikaları bireylerin rasyonel davranışı nedeniyle etkisiz kılınmaktadır (Öztürk 2007: 76).

1. 4. 5. 2. Avusturya İktisat Okulu

Avusturya Okulunu'nun temsilcileri arasında Avusturya Okulu'nun birinci kuşak düşünürleri arasında yer alan; Carl Menger, Frederich Von Wieser, Eugen Von Böhm Bawerk ve ikinci kuşak temsilcilerinden Ludwing Von Mises ve üçüncü kuşak kabul edilen günümüzdeki temsilcileri arasında ise; Frederic August Von Hayek, Israel Kirzner, Ludwing M. Lanchman, Norman Barry Stephen Littlechild, Fritz Machlup ve Gottfried Haberler yer almaktadır. Bu okula en önemli katkısı, 1974 yılında Nobel Ekonomi ödülünü

alan Hayek yapmıştır. Hayek, büyük ölçüde David Hume ve Adam Smith'in hukuki, siyasi ve felsefi düşüncelerinden etkilenmiştir (Aktan, 1994(a): 10-11). Avusturya İktisat Okulu bireyciliği ve özneliği, kanun hâkimiyeti ve hukukun üstünlüğünü, ekonomik ve siyasal özgürlükleri, serbest piyasa ekonomisini, girişimciliği ve özel mülkiyeti savunmuş ve devlet müdahalesine karşı çıkmıştır.

Avusturya İktisat Okulu'na mensup yazarların ortak görüşleri şu şekilde özetlenebilir (Aktan ve Vural: 2004):

- Toplumsal olaylar ancak rasyonel oldukları varsayılan bireylerin davranışları ve onları harekete geçiren faktörler çerçevesinde anlaşılabilir. Bu okula göre, bireylerin kar elde etme güdüsü piyasayı yönlendiren en önemli amildir.

- Gerçek hayatta bilgi ve enformasyon tam değildir. Piyasada faaliyet gösteren aktörler tam ve eşit bilgiye sahip değillerse başkalarının ihmal edilen karlı fırsatları değerlendirebilme bilgi ve yeteneğine sahip olan girişimciler önemli bir role sahiptirler.

- Avusturya Okulu'na göre asıl rekabet, ürün farklılaştırmasına dayanan rekabettir. Teknolojik yenilik ve icatları takip eden ve bu yollarla ürünlerini farklılaştırabilen firmalar rekabet güçlerini artırabilirler. Ürün farklılaştırması sayesinde piyasa gücü yüksek olan tekelci yapılanmaların varlığı tehdit oluşturmaz.

- Kolektif faaliyetlere karşı çıkmışlar ve devletin her şeyi özel kesimden daha iyi bildiği fikrini eleştirmişlerdir. Devletin ekonomik faaliyetlere ve kamu kesiminin piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır.

Avusturya İktisat Okulu "Marjinalist İktisat" anlayışına dayanmaktadır. Bu okul; ekonomik pozitivizme ve deneyciliğe karşı alternatif bireyci metodolojik yaklaşımı ve tüm ekonomik, sosyal sorunların piyasa ekonomisi ilkeleri uygulanarak çözülebileceğini

savunmuştur (Kirzner, 2004: 191-206; Akt: Öztürk 2007: 77). Metodolojik bireycilik anlayışı; ekonomik olguların açıklanmasında bireylerin karar ve tercihlerinin, davranışlarının etkili olduğu yaklaşımına dayanmaktadır.

Neo-Avusturya Okulu'nun ve Hayek'in genel felsefesini Aktan kısaca şu şekilde özetlemektedir (Aktan, 1994(a): 11):

- Subjektivizm,
- Antirasyonalizm,
- Kural ve kurumların önemi ve kanun hâkimiyeti,
- Sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin yanlışlığı,
- Özel çıkar gruplarının baskısı altında demokratik toplumun çözülmesi ve yozlaşması,
- Devlet müdahalesinin olumsuz sonuçları.

Nobel Ekonomi ödülünü alan Hayek'in çalışmalarında ekonomik konular ağırlıklı olmakla birlikte; Hayek toplumsal sorunların açıklanmasında ve çözülmesinde, iktisadın tek başına yeterli olmadığını düşünmüştür. Avusturya iktisat okulu, fen bilimlerinin pozitif ve objektif olguları konu edindiğini; sosyal bilimlerin ise insan davranışlarını konu edinmesi nedeniyle, objektif değil subjektif değer yargılarına dayandığını savunmuştur. Hayek'e göre sosyal bilimlerle müspet bilimler birbirinden farklı olduğu için kullandıkları metotlar da farklıdır. Hayek'in ifadesiyle "sosyal bilimler eşyalar arasındaki ilişkileri değil, insanlarla eşyalar veya insanlarla insanlar arasındaki ilişkiyi inceler". Müspet bilimlerde pozitif-objektif olgular söz konusuysen, sosyal bilimlerde insanların ilgi, bilgi, beceri, zekâ seviyesi ve çevre koşulları vb. faktörlere göre değişen değer yargıları söz konusudur. Bu görüşe subjektivizm ya da subjektif değer teorisi denilmektedir (Aktan, 1994(a): 11).

Özetle subjektif değer teorisi; bireylerin ekonomik faaliyetleri ve kararları, bireylerin bilgisine, algısına, zevk ve tercihlerine, değer yargılarına göre değişebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle ekonomik olay ve olguları açıklamada objektif olgulardan çok, subjektif olgular önem kazanmaktadır.

Hayek “Dağıtıcı Adalet” yerine “Kural Adaletini” savunmuştur. Ona göre adalet, değerlerin dağıtılması ile değil, kuralların adil olması ile mümkündür. Bu durumu Kanun Hâkimiyeti teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Hayek’in Kanun Hâkimiyeti teorisine göre, ekonomik birimler devletin alacağı karar ve uygulamaları önceden öngörebilmelidirler. Yasalar genel, soyut, öngörülebilir ve tarafsız olmanın dışında keyfice ve sık sık değiştirilmemelidir. Hayek’e göre, bunlar gerçekleşmiş ise, oyunun kuralları yönünden adalet sağlanmış olmaktadır. Hayek toplumda gelir ve serveti yeniden dağıtıcı politikaların, demokrasiyi yozlaştırdığını (Aktan(a), 1994: 12-13), çıkar ve baskı gruplarının hükümetleri ve bürokrasiyi etkileyerek, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye sevk ettiğini iddia etmiştir. Hayek’in Anti-Rasyonalizm anlayışı; rasyonel varlıklar olan kişilerin davranışları ve kararları kendi doğal haline bırakılırsa, merkezi bir planlamaya tabi tutulmazsa, bireysel ve sonuçta toplumsal refahın artacağını ifade etmiştir (Aktan, 1994(a): 11).

Avusturya İktisat Ekolü’ne göre, devletin piyasaya zor durumda olanların koşullarını iyileştirmek için müdahale etmesi gereksizdir. Çünkü serbest piyasa devletten çok daha güvenilir bir yol olup, kısa dönemde olmasa bile uzun dönemde, piyasa bu tür sorunları kendiliğinden çözebilmektedir (Sallan Gül, 2006: 29). Hayek’e göre devlet, sosyal adaleti sağlamak amacıyla zenginliğe el koyarak ve bunu toplumun diğer kesimlerine aktararak, yoksulluk kültürünü daha da körüklemektedir. Devlet refah

dağılımını yeniden düzenlemeye kalkışır, bu durum genel refahın azalmasından başka bir sonuç doğurmayacaktır (Hayek, 1993: 126; Akt: Öztürk, 2007: 79). Bu nedenle Hayek, sosyalizme ve merkezi planlamaya şiddetle karşı çıkmıştır.

Hayek; devletin piyasanın işleyişine müdahale ederek piyasanın işleyişini bozmak yerine, ekonomik özgürlükleri garanti altına alması gerektiğini savunmuştur. Hayek liberalizmi ve demokrasiyi birbirinden ayırmıştır. Hayek liberalizmi, devletin amacı ve kapsamı, siyasal iktidarın sınırları hakkında bir teori, demokrasiyi ise, siyasal iktidarın kimin elinde olması gerektiği ile ilgili bir kavram olarak değerlendirmiştir (Yereli, 2003: 69).

Hayek, devletin vergi oranlarını artırmasına, üretimi azaltacağı gerekçesiyle, faiz oranlarını yükseltmesine, özel yatırımları dışlaması gerekçesiyle karşı çıkmış ve kamu harcamalarının açık ya da fazla vermeksizin, minimum düzeyde olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Hayeke göre, ekonomik kararların kamu kesimi tarafından alınması ve devletin piyasaya müdahalesi, enflasyonu artırmaktadır (Savaş, 1997: 1030).

Mises'e göre piyasa ekonomisini ortadan kaldırmaya yönelik çabalar yararsızdır. Çünkü ona göre, piyasa ekonomisi doğal bir süreçtir ve bu sistemi ortadan kaldırıp başka bir ekonomik sistem kurduklarını iddia edenler yanılmaktadırlar. "Aslında bütün yaptıkları piyasa sisteminin bazı yönlerini tahrip etmekten ibarettir. Oralarda eksik ve çarpık da olsa, yine bir piyasa ekonomisi sistemi vardır" (Yayla, 1992: 179-180). Piyasa ekonomisinin alternatifleri sosyalizm, komünizm veya plânlı ekonomidir. Mises'e göre, kısmen kapitalist, kısmen sosyalist olan karma bir ekonomi yaratmak söz konusu olamaz. Üretim araçlarının bir kısmı devlet bir kısmı da özel mülkiyette olsa bile, bu durum piyasa ekonomisinin karakteristik özelliklerini değiştirmez. Mises kamu işletmelerinin de piyasa da mal ve

hizmet arz ve talep ettiklerini, bu nedenle hem satıcı hem alıcı durumunda olduklarını fakat bunu yaparken özel işletmeler gibi kâr elde etmek en azından zarar etmekten kaçınmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Çünkü devlet zarar ettiği takdirde, vatandaşlardan vergi toplamak suretiyle zararını tazmin yoluna gidecek, bu durum ise, piyasayı etkilemektedir. Mises'e göre sonuç olarak, kamu işletmelerinin çalışmasını da hükümet değil, piyasa belirlemektedir (Yayla, 1992: 180-181).

1. 4. 5. 3. Virginia İktisat Okulu, Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat

1986 yılında Nobel Ekonomi ödülünü kazanan James M. Buchanan, Virginia Okulu'nun kurucusu kabul edilmektedir. Buchanan "Kamu Tercih Teorisi" ve "Anayasal İktisat" düşüncelerini geliştirmiştir ve kamu sektöründe karar alma sürecini analiz etmiştir. Virginia Ekolüne göre, devlet sürekli olarak büyümekte ve bu durum da vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle vatandaşların politik ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerinin korunması için devletin hem politik hem de ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekmektedir. Kamu tercihi iktisatçıları, Anayasal İktisat adını verdikleri bir yeni disiplin içerisinde politik kuralların ve kurumların "Sosyal Sözleşme Teorisi"ne dayalı olarak belirlenmesini savunmuşlardır. Sözleşmeli Anayasacılık anlayışına göre, devletin güç ve yetkilerinin sınırı ile görev ve sorumlulukları açık ve net bir şekilde anayasada yer almalıdır (Aktan, 1994(a): 15-16). Kamu tercihinin iktisat bilimine önemli katkılarından birisi de kamu sektörünün büyümesinin nedenlerini ve sonuçlarını çok iyi bir şekilde ortaya koymuş olmasıdır (Aktan, 1997: 26).

Kamu Tercih iktisatçılarına göre; devletin büyümesi savaşlar, nüfus artışları, krizler, enflasyon vs. klasik görüş ve hipotezler dışında iki ana nedene dayanmaktadır.

Birincisi; seçmenlerin, bürokratların ve politikacıların faydalarını ve çıkarlarını maksimize etme çabaları sonucunda kamu harcamalarının artması; ikincisi ise, Keynesyen ekonomi politikalarının etkisi ile devletin ekonomideki rolünün artması ve buna paralel olarak kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının büyümesidir.

Kamu Tercihi teorisyenlerine göre, kamu harcamalarının vergilerle değil, emisyon ve borçlanma ile finanse edilmesi Keynesyen iktisadın mirasıdır. Buchanan, vergilemeden harcama yapma imkânı tanıyan bu açık finansman politikasını şiddetle eleştirmiştir. Kamu Tercihi Teorisi, kamu ekonomisinde karar alma mekanizmasının analizini yaparken, başlıca şu varsayımlarda bulunmuştur (Yereli, 2003: 72):

1. Metodolojik Bireycilik.
2. Rasyonelite ve Maximand ilkesi.
3. Politik Mübadele İlkesi.

1. Metodolojik Bireycilik

Toplumdaki bütün ekonomik ve sosyal kararların birey tercihlerine göre belirlenmesini ifade etmektedir. Buchanan, kamu tercihi teorisinde siyasal karar alma mekanizmasını analiz ederken, esasen kararların birey tercihlerine dayalı olarak gerçekleştiğini ve kamu ekonomisinde alınan kararların piyasa ekonomisinde olduğu gibi tamamen birey tercihlerine dayalı olarak gerçekleştiğini iddia etmiştir (Yereli, 2003: 72-73).

2. Rasyonelite ve Maximand İlkesi

Kamu tercihi teorisine göre, bireyler rasyonel ve tutarlı tercihlere sahip varlıklardır. Bireyler kamu ekonomisinde karar alma sürecinde, piyasa ekonomisindeki davranış motivasyonuna benzer rasyonel davranışlar sergilerler. Piyasa ekonomisinde olduğu gibi

kamu ekonomisinde de “Homo Economicus” yani “özel çıkar maksimizasyonu” ilkesi geçerlidir. “Özel çıkar maksimizasyonu” ekonomide, tüketici açısından “fayda maksimizasyonu”, üretici açısından “kar maksimizasyonu” olarak değerlendirilmektedir. Kamu tercihi iktisatçılara göre, Özel çıkar maksimizasyonu ilkesine göre; piyasa ekonomisinde tüketici açısından fayda maksimizasyonu, üretici açısından kar maksimizasyonunu geçerliyen, kamuda seçmenlerin “fayda maksimizasyonu”, siyasal partilerin “oy maksimizasyonu”, bürokratların “bütçe maksimizasyonu” ve çıkar ve baskı gruplarının “rant maksimizasyonu” geçerlidir (Yereli, 2003: 73).

3. Politik Mübadele İlkesi

Kamu tercihi teorisine göre, piyasa ekonomisinde alıcı ve satıcıların arasındaki “piyasa mübadelesi”ne benzer bir mübadele, kamu ekonomisinde “politik mübadele” şeklinde ortaya çıkmıştır (Aktan, 1997: 20). Buchanan’a göre, politikacılar ile seçmenler arasındaki ilişki oy ticaretine dayanmaktadır. Bireyler politikada kolektif gereksinimlerini tatmin edecek mal ve hizmetler ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı payları arasında bir mübadelede bulunurlar (Yereli, 2003: 73-74). Buchanan’a göre, fındık piyasası gibi bir de politika piyasası vardır. Arz edenler politikacılar, talep edenler ise seçmenler ve kamu hizmeti talep edenlerdir. Politikacılar kendi fikirlerini seçmene satmak için rekabet ederken, kararlarının faydasını bir gruba, maliyetlerini ise çoğunluğa yüklemektedirler. Her çıkar grubu; devletin, politikacı ve bürokratların kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini istemektedir. Örneğin, çiftçiler tarım politikaları konusunda, turizmciler turizme ayrılan kaynaklar konusunda, aynı şekilde dış ticarete de sanayiciler kendi sektörlerinin korunması şeklinde devletten menfaat unumlamaktadırlar (Yıldırım, 2002: 47).

1. 4. 5. 3. 1. Kamu Tercih Teorisi'ne Göre Kamu Ekonomisinin Başarısızlıklarının Nedenleri

Teorik Refah iktisadı ya da neo-klasik iktisat, 1930 ve 1940'lı yıllarda, piyasa ekonomisinin her zaman ve tek başına yeterli olamayacağını ve optimumu sağlayamayacağını iddia etmiştir. Bu nedenle "Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı" teorisini geliştirmiş ve piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Kamu Tercih iktisatçıları ise, 1960'lı yıllardan itibaren kamu ekonomisinin de piyasa ekonomisi gibi kendi başına optimumu sağlamada yeterli olamayacağını açıklamışlar ve "Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı" teorisini geliştirmişlerdir (Aktan, 1994(a): 136). Kamu Tercih iktisatçılarına göre, kamu ekonomisinin başarısızlığı şu nedenlere dayanmaktadır (Yereli, 2003: 74):

- Rasyonel seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği
- Rant kollama
- Oy ticareti
- Politik miyopluk
- Oy birliği ilkesinin gerçekleştirilememesi
- Kamusal mal ve hizmetlerin bir bütün halinde arz edilmesi
- Ortanca seçmen teorisi.

1. 4. 5. 3. 1. 1. Rasyonel Seçmenlerin Bilgisizliği ve İlgisizliği

Toplumdaki bireylerin eğitim ve kültür düzeyleri heterojen özellikte olmamasından dolayı, seçmenler kamusal mal ve hizmetlerin tercihleri konusunda bilgisizdirler. Ayrıca radyo, televizyon, basın vs. iletişim araçlarının devlet tekelinde olduğu ülkelerde, siyasal iktidarın bu iletişim araçları üzerindeki baskıcı ve müdahaleci tutumu nedeniyle, seçmenler

gerçek ve doğru bilgiye ulaşamamaktadırlar. Gerçek ve doğru bilgiye sahip olamayan seçmenler ise yanlış kararlar verebilmektedirler. Bunun dışında, piyasa ekonomisinde menfaatleri peşinde koşan birey satın almak istediği mal ve hizmetler konusunda derinlemesine araştırma yapmak ihtiyacını hisseder. Fakat, kamu ekonomisinde bireylerin kamusal mal ve hizmetlere olan talebi ile kamusal mal ve hizmetlerin arzı arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Çünkü seçmen, kendi tercihlerinin kamusal mal ve hizmetlerin arzının belirlenmesinde pek önemli olmayacağı düşüncesindedir. Bu nedenle bireyler tercihlerini oylama mekanizması aracılığı ile açıklarken, ihmalkâr ve ilgisizdirler. Bu duruma Kamu tercihi literatüründe “Bedavacı” sorunu adı verilir. Yani seçmen oylamada bulunsa da bulunmasa da kendisine kamusal mal ve hizmet arz edileceğinin farkındadır. (Aktan, 1997: 23-24). Örneğin belediye çevreyi güzelleştirmek için çiçeklendirip ağaçlandırdığında bu hizmetten maliyetine katlanmadan herkes faydalanmaktadır. Oysa, bu kişilerden maliyetine katlanmaları istendiğinde; "bu hizmet olmasa da olur" diyerek, maliyetine katılmaktan kaçınabilmektedirler. Dolayısıyla, birçok kamu hizmeti içerdiği zorunlu dışsallık olgusu nedeniyle bedavacılığı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Kamu Tercihi Okulu teorisyenlerine göre, kamunun mal ve hizmet sunma anlayışı terk edilmeli, bu iş özel sektör tarafından serbest piyasada ve “rekabet” ve “müşteri” anlayışı içinde gerçekleştirilmelidir (Sallan Gül, 2006: 45). Çünkü onlara göre, bedavacılık sorunu kamu ekonomisinde optimum karar alınmasına engel olan bir durumdur.

1. 4. 5. 3. 1. 2. Rant Kollama

Baskı ve çıkar grupları sahip oldukları gücü kullanarak ve lobicilik yaparak, yasama, yürütme ve hatta yargı organlarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu durum kamu tercihi literatüründe, “rant kollama” olarak ifade

edilmektedir ve rant kollama faaliyetleri seçmen tercihlerini yansıtmayan sonuçlar doğurmaktadır (Yereli, 2003: 75).

Öztürk'e göre rant kollama, bireylerin, baskı ve çıkar gruplarının kendi çıkarlarını korumak amacıyla devletin uyguladığı politikaları değiştirmek için giriştikleri faaliyetleri içermektedir. Devletin ekonomideki ağırlığının ve rolünün artması durumunda; politika, vatandaşlara hizmet etmenin değil, bireysel çıkarları gözetmenin bir aracı olarak kullanılmaya başlar. Politikacılar kendilerini seçip, iktidara getiren baskı ve çıkar gruplarına seçimlerden sonra "krediler, kadro ihdası, vergi affı, teşvikler, izinler gibi pek çok kamusal kaynağı ve olanağı seferber ederken", bir yandan da gelecekteki çıkarları için yatırım yaparak rant kollamış olmaktadırlar. Bürokratlar ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu tekelinde olan kaynakları kişisel ilişkilerinin iyi olduğu firmalara ya da baskı ve çıkar gruplarına dağıtılması veya yönlendirilmesi konusunda siyasal iktidarı bir takım özel çıkarları karşılığında etkileyerek rantın dağıtılmasında rol almaktadırlar (Öztürk, 2007: 234-235).

Kamu kesiminin ekonomi içindeki payı büyüdükçe rant kollama faaliyetleri de artmaktadır. Devletin ekonomi içindeki ağırlığının artması ile devletin ekonomiye yaptığı doğrudan ve dolaylı müdahalelerin dozu da artmaktadır. Devletin büyümesi ile birlikte rant ekonomisi doğmuştur. Belli kimseler ya da gruplar, doğrudan verimli iktisadi faaliyetlerde bulunarak, kar elde etmek ve ekonomiye katkı sağlamak yerine, devletten karşılıksız transfer elde etme çabası içine girmişlerdir. Rant kollama, Aktan'a göre, aşırı devlet müdahalesinin bir sonucudur. İktisadi faaliyetlerde devlet müdahalesinin artması sonucunda rant türleri ve boyutları da artmıştır. Rant kollamanın sosyal maliyeti ise, israf, hırsızlık ve yağmacılıktır. Aktan'a göre, rant kollamanın ortadan kaldırılması için devletin

ekonomiye yapacağı müdahalelerin azaltılması gerekmektedir (Aktan, 2003: 1).

1. 4. 5. 3. 1. 3. Oy Ticareti

Oy ticareti, siyasal partiler ile seçmenler arasında topluma arz edilecek mal ve hizmetler listesi üzerinde yapılan bir tür alışverişi ifade etmektedir. Milletvekilleri, bir sonraki seçimi kazanabilmek için bütçe kaynaklarını kendi inisiyatifleri doğrultusunda kullanarak, kendi seçim bölgelerindeki seçmenleri memnun etmek adına bu bölgelere daha fazla kaynak ayırmakta, daha fazla yatırım yapmaktadırlar. Bu durum Kamu Tercih literatüründe “Hizmet Kayırmacılığı” olarak adlandırılmaktadır (Yereli, 2003: 75-76).

Kamu tercihi okuluna göre, Politikacılar kamu hizmeti arz edicisi, seçmenler ise kamu hizmeti talep edicisidirler. Arz edenler kar güdüsüyle hareket ederken, politikacılar oy kazancı güdüsüyle hareket etmektedirler. Kar üreticiler için ne kadar önemli ise, oy da politikacılar için o kadar önemlidir. Karı da oyu da kazanmanın yolu, her ikisini de talep edenlerin istediklerini vermek ya da veriyor görünmektir. Politikacılar sürekli olarak oy kaybı ve kazancını gözeterek davranışlarını ve uygulayacakları politikaları yönlendirmektedirler (Savaş, 1997: 64-65).

1. 4. 5. 3. 1. 4. Politik Miyopluk

Politikacıların oylarını maksimize etmek ve iktidarda kalabilmek amacıyla, uzun dönemde ekonomiye faydalı olabilecek politikaları yürürlüğe koymak yerine, kısa dönemde sonuç alınabilecek politikalar yürürlüğe koymayı tercih etmeleri durumuna “politik miyopluk” veya “miyop etkisi” adı verilmektedir. Kamu harcamalarını finansa edebilmek için vergi yerine emisyon ve borçlanma gibi kaynaklara başvurmaları örnek verilebilir. Oysa bu politikalar kısa dönemde üretimi ve istihdamı artırırken, uzun dönemde enflasyonun büyümesi, üretimin ve istihdamın azalması gibi olumsuz sonuçlar

doğurmaktadır (Aktan, 1997: 25). Bir başka deyişle miyopluk, çok kısa vadeli bakış açısını ifade etmektedir. Seçmenlerin ve politikacıların, uygulanan iktisat politikalarının sonuçlarını tam olarak öngörememeleri durumu, miyopluk olarak değerlendirilmektedir. Gerek seçmenler gerekse politikacılar daima kısa vadeli planlara göre hareket etme eğilimindedirler. Siyasal iktidarlar seçmen davranışlarının esas alan etkinlik ve verimlilikten uzak politika uygulamalarına yönelmektedirler. Siyasi partiler, halkın uzun vadeli ekonomik refahını sağlamayı amaçlamak yerine kendi kısa vadeli çıkarlarını gözeterek bencil davranışlar içine girmektedirler (Öztürk, 2007: 243-244).

1. 4. 5. 3. 1. 5. Oy Birliği İlkesinin Gerçekleştirilememesi

Gerçek yaşamda oy birliği ilkesinin gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Bir konuda herkesin düşünmesi veya aynı şeyi istemesi doğanın düzenine de aykırıdır. Çağdaş demokrasilerde basit çoğunluk ile alınan kararlar, çoğunluğun azınlık üzerine baskı kurması ile sonuçlanmaktadır.

1. 4. 5. 3. 1. 6. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Bir Bütün Halinde Arz Edilmesi

Kamusal mal ve hizmetler topluma bir bütün halinde arz edildiğinden, gerçek toplum tercihlerini yansıtmamaktadır.

1. 4. 5. 3. 1. 7. Ortanca Seçmen Teorisi

Devletin başarısızlığa uğramasında etkili olan bir diğer faktör de politikacıların oylarını maksimize etmek için, ortanca seçmenleri memnun edecek politikalar uygulamak zorunda kalmalarıdır (Aktan, 1997: 26). Ortanca Seçmen grubu, politikacıların önemli bir oy potansiyelini oluşturduğundan, siyasal iktidarlar daima ortanca seçmenleri memnun edecek politikaları uygulamaktadırlar (Yereli, 2003: 76). Bu durum ise, zamanında ve yerinde doğru kararlar alınıp, doğru politikaların uygulanmamasına neden olmaktadır.

Kamu Tercih iktisatçularına göre, politikacılar; ekonomik ve politik avantajlar elde etmek amacıyla ve tekrar seçilebilmek için ekonomiyi hile ile yönetmeye yönelmekte, kamu kaynaklarını savurgan bir şekilde kullanmakta, gereksiz yere ekonomide genişletici politikalar uygulamaktadırlar. "Seçim öncesi verilen yüksek oranlı zamlar, vergi indirimleri, kredi faiz oranlarının düşürülmesi, tarımsal destekleme alımlarının artırılması, gösteriş amaçlı yatırımlar bunun en önemli kanıtını oluşturmaktadır" (Öztürk, 2007: 246). Tüm bu politikalar, önemli bir oy potansiyelini temsil eden ortanca seçmeni memnun etmeye yönelik kısa vadeli rasyonellik ve verimlilikten uzak, popülist uygulamalardır. Bu durumda, "devletin veya toplumun kıt kaynakları, hesapsız, fırsatçı ve çıkarıcı" bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca; kamu çıkarı yerine bireysel çıkarları peşinde koşan politikacılar, verdikleri kamu ihaleleri, teşvikler ve rantlar ile kendi çıkar çevrelerini ihya etmektedirler. Politikacılar seçimleri kazanabilmek için seçmenlere aşırı vaatlerde bulunmakta, yalan, demogoji ve propaganda ile göz boyama yoluna gitmekte ve ekonomik kararların alınmasında siyasal tercihlerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2007: 247).

II. BÖLÜM

2. LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE BİREY

2. 1. BİREYCİLİK: TANIM ve KAVRAMSALÇERÇEVE

Birey, toplumsal düzeni oluşturan zincirin ilk ve en önemli halkasıdır. Bireycilik ise; bireysel insan varlıklarına metodolojik, ontolojik ve mantıksal olarak öncelik veren ve bireyin somut gerçekliğini vurgulayan bir yaklaşımdır. Bireycilik terimi genel olarak, bireyin önemini ve çıkarlarını vurgulayan fikir, felsefe ve öğretileri karşılamak üzere kullanılmaktadır. Bu nedenle bireycilik, bireysel özgürlük ile bireyin tercihine atfedilen değeri vurgulayan bir anlayışı ifade etmektedir (Marshall, 1999: 73).

Kelimenin kaynağı bakımından incelendiğinde Hayek'e göre bireycilik, sosyalizm terimi gibi Saint-Simoncular ve modern sosyalizmin kurucuları tarafından yaratılmıştır. Onlar bu terimi karşı oldukları rekabetçi toplumu ifade etmek için kullanmışlardır. Kendi savundukları merkezden planlamalı toplumu ifade etmek için ise, sosyalizm terimini kullanmışlardır. Dolayısıyla, sosyalizm ile bireyciliğin karşıt tezler olduğu ve bugün de geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır (Yayla, 1992: 138). Liberalizm bireyci bir toplum sistemidir. Dolayısıyla liberalizm, bireyi temel sivil hakların, sosyal düzenin, iktisadi ve siyasi hayatın temel birimi olarak kabul etmekte, toplum-devlet ilişkisini bireyi esas olarak kurgulamaktadır (Çaha, 1999: 47). Erdoğan, liberalizmin, ahlâki olarak bireysel özgürlüğü temel değer olarak almayan, onu ikinci plana iten her türlü "altrüist, kollektivist, cemaatçi ve egaliteryen" görüşe karşı olduğunu belirtmiştir (Erdoğan, 1998: 43-45).

Locke, bireyin her türlü otorite ve baskıdan kurtularak özgür bırakılmasını ve kendi hayatını kendi istekleri doğrultusunda kendisinin kurması gerektiğini belirterek "herkes kendinin yargıcidir" ifadesiyle, Kant ise "kendi yasanı kendin yap" şeklinde bireyciliği

özetlemiştir (Çetin, 2001: 221). Yayla'ya göre, Klasik liberalizmin birey anlayışını en yetkin bir şekilde ortaya koyan Kant'tır. "Kant'a göre, birey kendi başına bir son, bir amaçtır; asla ve kesinlikle bir araç olarak görülemez". İnsan akıl sahibi bir varlık olması nedeniyle bu niteliği kazanmıştır. İnsan akıl sahibi yegâne varlık olması nedeniyle, diğer varlıklardan ayrılmaktadır. Kant'a göre, akıl sahibi varlıklara "kişi", akıl sahibi olmayan görelî bir değeri olan varlıklara da "şey" denir (Yayla, 1992: 139-140).

Liberalizmin bireyciliği hem ontolojik hem de metodolojik bireyciliktir. Ontolojik bireycilik anlayışına göre, toplum bireylerin toplamından ibarettir ve gerçek olan bireydir. Bu nedenle bireyin varlığı ikinci planda düşünülemez ve birey, toplum, millet, sınıf gibi kolektif bütünlerin amaçları için araç olarak kullanılamaz, onların amaçları için feda edilemez. Ontolojik bireyciliğin doğal sonucu ise metodolojik bireyciliktir. Metodolojik bireycilik bütün ekonomik ve sosyal kararların birey tercihlerine göre belirlenmesini ifade etmektedir. İnsan davranışlarını ihmal ederek bilimsel çalışmaya kolektif bütünlerden başlamak ise, yanlış ve yararsızdır. "Ayn Rand'ın dediği gibi, bu, bireysel yıldızlarla ilgilenmeden astronomi çalışmaya benzer beyhude bir çabadır" (Yayla, 1992: 138-142). Metodolojik bireyciliğe göre, sosyal olayları anlamamanın yolu, bireysel eylemleri anlamaktan geçer (Yayla, 2000: 97).

Klasik liberalizmin bireyi temel ontolojik varlık olarak kabul etmesi, toplumun varlığını bireye nispetle ikinci planda düşürmektedir. Bu nedenle birey, ondan daha gerçek ve yüksek bir varlık olduğu düşünülen toplum, millet, sınıf gibi kolektif varlıkların amaçları için araç olarak kullanılamaz. Klasik liberal yazarlar; ne kadar yüce, kutsal veya rasyonel olduğuna inanılırsa inanılsın, bireyin, kendi amaçları dışındaki varlıkların amaçları için araç olarak kullanılmasına karşı çıkmışlardır (Yayla, 1992: 141). Bu anlayış ekonomik

hayata da yansımıştır.

Hayek'e göre, iki tür bireycilik vardır. Birincisi gerçek bireycilik, diğeri sahte bireyciliktir. Hayek'in içinde yer aldığı gerçek bireycilik, John Locke, Bernard Mandaville, David Hume ile başlamış, Josiah Tucker, Adam Ferguson, Adam Smith ve Edmund Burke ile gelişmiş ve 19. yüzyılda Alexis de Tocqueville ve Lord Action ile üst seviyeye ulaşmıştır. Ansiklopedistler, Rosseau ve Fizyokratların temsil ettiği ve gerçek bireycilikten oldukça farklı olan sahte bireycilik ise, esas olarak Kıta Avrupa'sında ortaya çıkmış olup, Fransız yazarlar tarafından temsil edilmiş ve kartezyen rasyonalizmi de bu geleneği önemli ölçüde etkilemiştir. Kartezyen rasyonalizmine göre, bütün düzenlilikler bilinçli düzenleme ürünüdürler. Hayek'e göre gerçek bireycilik; bir toplum teorisi, insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsüdür. İkinci olarak bireycilik, bu toplum görüşünden kaynaklanmış siyasal düsturlar setidir. Hayek'e göre liberalizmin vurguladığı gerçek bireycilik şudur: Birey ontolojik olarak temel varlık olup, bütün sosyal bütünler bireylerden oluşmaktadır. Sosyal bütünlerin varlığı ancak, bireylerin eylemleri ile anlaşılabilir. Hiçbir sosyal bütün, bireylerden bağımsız kendi başına hareket edemez. Hayek'in de belirttiği üzere, toplum, birlik vs. şeyler fiili birer "varlık" değil, "bireylerarası" ilişkilidir (Yayla, 2000: 97-100). Hayek sahte bireyciliğe "rasyonalist bireycilik" adını vermiştir ve bu gelenek, liberalizme ters istikamette ilerlemiş, sosyalizme ve kolektivizme doğru yol almış, sosyalist teorinin kaynağı olmuştur (Yayla, 2000: 102). Pratik bakımdan kolektivizme vücut veren "rasyonalist sahte bireycilik" ise Hayek'in metodolojik bireyciliğiyle uyumsuz (Yayla, 1992: 144).

Özetle, bireycilik en genel tanımıyla; insanın iktisadi, siyasi ve sosyal yaşamda hedeflerini, amaçlarını ve değerlerini kendisinin belirlemesini ve bu amaçları

gerçekleştirebilecek eylemleri serbestçe yapabilmesini, her hangi bir kişi ya da otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını ifade etmektedir. Liberalizmde birey kutsaldır ve devletin amaçları için birey araç olarak kullanılamaz. Liberalizme göre birey ve devlet arasındaki ilişki şu şekilde olmalıdır: Birey, hangi değer ve inançları benimseyeceğine kendisi karar verebilmelidir. Birey, kendisi için tercihlerde ve seçimlerde bulunurken, devlet ya da siyasi otorite ya da toplum tarafından engellenmemeli ve hayatına müdahale edilmemeli, belirli bir hayat biçimi bireye empoze edilmemelidir. Bireyin, biricikliği, özgürlüğü, özgünlüğü ve devlet tarafından korunmalıdır.

2. 2. BİREYCİLİĞİN TÜRLERİ

Bütün klasik liberal yazarların ve 20. yüzyıl liberal yazarların eserlerinde birey sosyal teorinin odak noktasını teşkil etmektedir. Bireycilik çok değişik anlamları olan bir kavramdır. Bazen salt ekonomik bir kavram olarak laisses faire anlamında, bazen de kişisel sorumluluğu ifade eden bir deyim olarak kullanılmaktadır (Yayla, 1992: 137-138). Bireyi merkezine alarak sistematüğını kuran her disiplin, bireyciliğın bir türünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, tek bir liberalizm kavramı olmadığı gibi, tek bir “liberal bireycilik” kavramı da yoktur. Bu nedenle liberal bireycilik türlerine göz atmak, çalışmanın konusu oluşturan bireycilik türünün değerlendirilmesi açısından faydalı olacaktır. Burada sözü edilen bireycilik türlerinin artırılması mümkündür. Fakat biz, konumuzla daha yakın ilişkisi olan ya da karıştırılma ihtimali daha fazla olanlarına yer vermeyi, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymayı tercih ettik.

2. 2. 1. Atomik ve Moleküler Bireycilik

Kukathas'ın bireycilik sınıflandırmasına göre, iki tür bireycilik vardır. Bunlar: “Atomik bireycilik” ve “moleküler” bireycilik olarak adlandırılmaktadır. Atomik bireycilik,

bireylerin tecrit edilmiş varlıklar olduğunu ve bu varlıkların toplumu ve siyaseti oluşturmak için birleştikleri görüşündedir. Bu bireycilik türüne göre, bireyin diğer bireylerle gönüllü iş birliğine katılıma dayanan bir anlaşmaya girmesi gerekmektedir ve sosyal düzenlemeler ancak ve ancak bireyler arasındaki ilişkileri yöneten sosyal sözleşmeye katılan kişilerin gönüllü olarak kabul ettikleri prensiplerle ve tutarlı oldukları takdirde "haklılaşabilirler". Buradaki birey tipi, şüphesiz; rasyonel ve kendi çıkarları ile ilgili moral bir varlıktır. Dolayısıyla atomik bireycilik, klasik liberalizmin öngördüğü rasyonel, kişisel çıkarını düşünen "homo-economicus" bireyi ifade etmektedir (Yayla, 2000: 101-102). Moleküler bireycilik anlayışına göre ise, bireylerin özgürlük ve güvenliğinin muhafaza edilmesi için hangi hakların ve yükümlülüklerin bulunması gerektiği araştırılmalı ve bu konu üzerinde durulmalıdır. Moleküler bireyciler; bireyi toplumun sosyal özelliklerini kaybetmeksizin fark edilebilen en küçük varlıklar olarak düşünmektedirler. Burada sözü edilen birey, sosyal bir varlık olarak algılanmaktadır.

2. 2. 2. Siyasi Bireycilik

Siyasi bireycilik, uygulamada en çok ses getiren bireycilik türüdür ve siyasi otoritenin bireysel özgürlükleri tehdit etmemesi için, sınırlandırılmasını, devletin gücünün ve işlevinin de minimum düzeye indirilmesi ifade etmektedir. Özetle bireycilik siyasi alanda; bireyin özgürlüğünün, temel haklarının devlet otoritesi karşısında korunmasını ve devletin gücünün sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Klasik liberalizm siyasi alanda; bireyin seçme ve seçilme, siyasi yönetime katılma hak ve özgürlüklerini dolayısıyla, demokrasiyi savunmuştur. Aktan'a göre, siyasi anlamda bireycilik bir sivil toplum düzenini gerektirmektedir. Sivil özgürlükler; barışçı, medeni ve özgür bir sivil toplumun temelini oluşturan özgürlüklerdir. Erdoğan; sivil özgürlüklerin bireyi siyasi otorite karşısında

koruyan, güvence altına alan, bireyin kendini gerçekleştirmesine zemin hazırlayan özgürlükler olduğunu ve sivil hak ve özgürlüklerin olmadığı bir yerde hukuk devletinden ve demokrasiden söz edilemeyeceğini iddia etmiştir (Erdoğan, 2001: 78-79). Dolayısıyla liberalizmde, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin hukuken güvence altına alındığı bir siyasal kurumsallaşma amaçlanmaktadır.

Klasik liberal yazarlar, toplumun çıkarı, kamu çıkarı, toplumun iyiliği, ortak iyi gibi kolektif bütünlere adedilen kavramların ne olduğu belirsiz, muğlak kavramlar olduğunu, iyiliğin bireylerin iyiliği olduğunu iddia etmişlerdir. Bireylerin, bireysel çıkarlarının dışında ve onların üstünde bir takım ortak çıkarları olabileceği fikrini benimsemezler. Bir bireyi toplumun ya da başka bir bütünün iyiliği için kullanmak demek, ona nesne gibi davranmak, onu “şey” yapmak, başkalarına feda etmek demektir. Bir kolektif bütünün çıkarı ise olsa olsa üyelerinin bireysel çıkarlarının toplamı olabilir. Bir ortak çıkar cisimlendirmek için ekleme çıkarma yapmak teorik olarak mümkün olsa bile fiilen uygulanabilir değildir. Çünkü bir konuda herkesin hemfikir olması nadiren mümkündür ve ancak bu durumlarda belli bir ortak çıkarın varlığından söz edilebilir. Örneğin Spencer’ın belirttiği üzere, milli savunma konusu herkesin kabul edebileceği ender konulardandır ve burada bir ortak çıkar olduğunu söylebiliriz. Buna benzer birkaç istisna durum dışında ortak çıkardan söz etmek pek mümkün değildir (Yayla, 1992: 141-142). Liberal bireycilik anlayışı, bireysel çıkar yerine ortak çıkara önem veren; toplum veya sınıf gibi kolektif bütünlere bireyden daha yüksek bir değer atfeden totaliter rejimlerin karşısında yer almıştır. Liberalizme göre, birey devletten veya toplumdaki daha önce var olduğu için bireyin hakları ne kadar ulvi, asil ya da rasyonel kabul edilirse edilsin, devlet, toplum ya da ulusun amaçları için feda edilemez. Totaliter rejimlerde (Sosyalist ve faşist yönetimler); bireysel hak ve özgürlükler, sivil

toplum gibi değerler yerine; "ortak iyi", "toplumun iyiliği", "kamunun iyiliği", "ulusun menfaati" gibi değerler önem kazanmıştır. "Her şey devlet içindir" mantalitesiyle bireylerin özgürlükleri ve hakları ihlal edilmektedir. Birey, her şeyden üstün olduğuna inanılan devlete itaat etmek zorundadır. Bu nedenle, totaliter rejimlerde bireyin ifade, din, inanç, basın yayın, vs. özgürlükleri ya önemli ölçüde sınırlandırılmış ya da tamamen yok edilmiştir. Liberalizm ise, iktidarın herhangi bir biçimde yoğunlaşmasının bireysel özgürlükleri yok edeceği anlayışını savunmuştur.

Liberal iktisadi düşünceinin savunduğu ideal toplum düzeni; ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklerin güvence altına alınmış olduğu, devletin güç, yetki, görev ve fonksiyonlarının anayasa veya yasalarla sınırlandırıldığı bir sivil toplum düzenidir (Aktan, 1998: 9). Sivil toplum düzeninde özgür bireyler, şiddete başvurmadıkları sürece; duygu, düşünce ve fikirlerini serbestçe ve baskı altında kalmadan, hiç bir şekilde cezalandırılmadan ifade edebilme özgürlüğüne ve hakkına sahiptirler ve basın yayın organları ve diğer kitle iletişim araçları da faaliyetlerini serbestlik içinde sürdürmelidir. Aktan'a göre, ekonomik hak ve özgürlüklerin olduğu, siyasi hak ve özgürlüklerin olmadığı bir ülkede sivil toplum düzeninden söz edilemez. Seçme ve seçilme hakkı, fikir özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğüne sınırlı olduğu bir toplumda piyasa ekonomisi uygulanabilse bile böyle bir toplumu sivil toplum düzeni olarak nitelemek mümkün değildir. Aynı şekilde siyasal özgürlüklerin mevcut olduğu fakat ekonomik özgürlüklerin sınırlı olduğu ya da hiç olmadığı bir toplumu da sivil toplum düzeni olarak nitelemek mümkün değildir (Aktan, 1996: 57-58).

2. 2. 3. Sosyal Bireycilik

20. yüzyılda liberalizmin geçirmiş olduğu en önemli dönüşüm, devletin ekonomik işlevlerinin genişlemesi ve bunun sonucunda, gece bekçisi devlet anlayışının yerini, müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakması olmuştur. Klasik liberalizmin değişim ve dönüşümü, klasik liberalizmin bireycilik anlayışına da yansımış ve klasik bireyci anlayış yerine, sosyal bireyci anlayış egemen olmuştur. Bunun sonucunda birey toplumda; sosyal, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2001: 41). Sosyal liberalizmin etkisiyle, 20. yüzyılın başlarından itibaren, bireysel özgürlük ve negatif devlet vurgusunun yerini, toplumsal özgürlük ve aktif devlet anlayışı almaya başlamıştır. Fakat sosyal liberalizmin görevi, bireyi devletten çok özel organizasyonların baskısından kurtarmaktır. Bu durum ise, çalışma, adil ücret, dinlenme, fırsat eşitliği vs. yeni haklar anlamına gelmektedir (Canikoğlu, 1996: 15).

Sosyal liberalizm, klasik liberalizmin soyut birey anlayışını reddetmiş, mülk sahibi olmak ve zenginlik gibi ekonomik gücün, eğitim, sosyal hiyerarşi ve benzeri kaynaklardan gelen sosyal gücün, kişilerin özgürlüklerini etkilediğini kabul etmiştir. Dolayısıyla sosyal liberaller, aşırı bireyci negatif özgürlük anlayışını; toplumda genel kamu yararını sağlamada yetersiz gördükleri için eleştirmişler, pozitif özgürlük anlayışının gerekliliğini dile getirmişlerdir. Sosyal liberallere göre özgürlük, bireysel olduğu kadar toplumsal bir kavramdır. Pozitif özgürlük anlayışı, bireyin toplumun ürettiği mal ve hizmetlerden pay alacak ve ortak refaha katkıda bulunabilecek ölçüde bireyin gücünün artmasını gerektirir. Bu durum ise, devletin gerektiğinde zayıf tarafı korumak ve kamu yararı gibi genel çıkarları tehlikeye sokan sözleşmelerde sözleşme hakkını daraltmak ve eylemde bulunma hakkını meşrulaştırır. Devlet, bireylerin refahını düşünmek, geliştirmek ve onlara asgari bir yaşam

seviyesi sağlamak için piyasaya müdahalelerde bulunmak zorundadır. Ayrıca devlet, fırsat eşitliğini sağlamak ve piyasada adil yarışmayı mümkün kılmak için müdahale etme hakkına sahiptir (Sallan Gül, 2006: 32-34). Sosyal bireycilik anlayışı, bireyin özgürlüğünü kullanabilmesi için gerekli şartların bireye sunulması gerektiği, bireyin bu şekilde özgürlüğünü daha iyi kullanabileceği düşüncesine dayanır.

2. 2. 4. İktisadi Bireycilik

Çalışmanın konusunu oluşturan bireycilik türü, iktisadi bireyciliktir. Adam Smith iktisadi bireyciliği; akılcı ve rasyonel olduğu kabul edilen bireyin, serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmesi, girişim özgürlüğüne sahip olması olarak ifade etmiştir. Özel'e göre iktisadi anlamda bireycilik; toplum refahının bireysel servet kazanımından daha önemsiz olduğunu, bireylerin dizginsiz ve müdahalesiz olarak her türlü girişimde bulunmaları gerektiğini ifade etmektedir (Özel, 1994: 17). Özetle, iktisadi anlamda bireycilik; ekonomik özgürlük, serbest rekabet ve teşebbüs özgürlüğüne dayanmakta; devletin ya da bir başka otoritenin düzenlemelerine karşı çıkmaktadır. Çalışmada liberal bireycilik anlayışı, bu ekseninde incelenmiştir.

Liberalizmin iktisadi bireycilik anlayışının temelinde, rasyonel, akılcı ve çıkarlarını maksimize eden "homo-economicus" insan tipi yatmaktadır ve bu anlayış, devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle liberalizm, devletin ekonomik alandaki görev ve yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması gerektiği görüşünü savunmuştur. Liberalizme göre rasyonel insan, ihtiyaçlarını yönlendirirken rasyonel ve mantıksal çıkarımlarda bulunarak hareket eder. Örneğin, ucuz olanı pahalı olana tercih etmesi gibi. Birey kendi çıkarları peşinde koşarken, farkında olmadan toplumun çıkarlarına da hizmet etmiş olur. Özel'in ifadesiyle (Özel, 1994: 17):

Bireylerin her şeyi yapabildikleri doğal düzen en iyi bireycilik düzeni olarak kabul edilir. İktisadi bireycilik, iktisadi denetim ve düzenlemelere yer veren her türlü sosyal ve siyasal değere karşı çıkar. Bireycilik bir öğreti olarak bireyi ve onun psikolojik eğilimlerini toplumun iktisadi örgütlenmesinin gerekli temeli olarak görür, bireylerin eylemlerinin toplumun iktisadi örgütlenmesi için yeterli görür, sosyal ilerlemeyi birey aracılığıyla ona kendini gerçekleştirme için her şeyi sunarak gerçekleştirmeyi arar. Bunun için iki kurumun gerekliliğine inanır: İktisadi özgürlük ve özel mülkiyet. Her bireyin farklı yeteneklere sahip olduğuna ve bu yetenekleri diğerleriyle rekabet içinde geliştirmesine izin verilmesi gerektiğini savunur. Bir sistem olarak bireycilik, iktisadi ve sosyal rekabet ve mülkiyet sistemidir.

Bireylerin iktisadi faaliyetlerde kendi tercihleri doğrultusunda serbestçe hareket edip, özgür bırakılmaları konusu; iktisadi-siyasi sistemlerin temel varsayımlarına, zihniyet farklılıklarına ve bu tür sorunlara koydukları teşhis ve çözüm önerilerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Kumandacı, devletçi sistemler; bireylerin kendi başlarına buyruk hareket etmelerini gerek güvenlik açısından, gerekse toplumsal açıdan tehlikeli ve zararlı bulmuşlardır. Kimin ne yapacağına ve nasıl yapacağına merkezi bir üst otoritenin karar vermesinin daha iyi olacağını savunmuşlardır. Bireyci, bir başka deyişle liberal ve piyasacı sistemler ise; özgürlüğü temel değer olarak görmekte ve iktisadi faaliyetlere müdahalenin, kısıtlamalar getirmenin yanlış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Liberalizme göre; devlet özel girişimciliği ve rekabeti teşvik etmeli, bireylerin üretici ve yaratıcı fikir, çaba ve yatırımlarını desteklemelidir. Ayrıca liberal iktisadi düşüncede, serbest rekabet ortamında bireyler

arasındaki rekabet, verimliliğin ve gelişmenin şartı olarak görülmüş ve bireyin piyasada müdahale edilmediği takdirde serbestçe kendini ortaya koyacağı savunulmuştur. Dolayısıyla iktisadi bireycilik, teşebbüs özgürlüğüne dayanmaktadır. Teşebbüs özgürlüğü ise, üreticilerin ya da girişimcilerin istedikleri mal ve hizmetleri üretme konusunda, paralarını ve kaynaklarını serbestçe tasarruf edebilmelerini; ne, ne kadar, nasıl, nerede ve ne zaman üreteceklerine kendilerinin karar verebilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla, ekonomik özgürlüğü ifade eden iktisadi bireycilik anlayışının karşısında sosyalizm yer almaktadır. İktisadi bireycilik, iktisadi liberalizm ile birleşerek, devletçiliğe ve merkezi planlamaya karşı çıkmıştır (Acar, 2010: 3-4).

İktisadi bireycilik anlayışına dayan liberal ekonomik düzenin karşısında, iktisadi planlamaya dayalı, birey yerine devletçi sosyalist sistem yer almaktadır. Sosyalizm ve liberalizm arasındaki temel farklılıklar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Sosyalizm kolektivizmi, liberalizm bireyciliği esas alır. Sosyalizmde amaç toplum, liberalizmde amaç bireydir. Sosyalizmde arz talep dengesi otoriter ve merkezi bir organizasyon tarafından, liberalizmde ise fiyat mekanizması yolu ile sağlanır. Klasik liberalizm de özel mülkiyet doğal haklardan biridir ve tam rekabet faydalı bir kurumdur. Sosyalizm ise her ikisine de son vermeyi ya da her ikisini de daraltmayı amaçlar. Sosyalizme göre rekabet zararlıdır ve fiyat mekanizmasını da ortadan kaldırmak gerekir. Fiyat mekanizmasının bir rolü yoktur, devlet ihtiyaçlar ve mallar arasında bir düzen kurmalıdır. Klasik liberalizmde akılcı ve rasyonel birey davranışlarını ve kararlarını kendi aklına göre ayarlar ve hareket eder. Sosyalizmde ise bir kaç kişinin veya yöneticinin hazırladığı planlar söz konusudur. Klasik liberalizm, gelir dağılımında dengesizliğin olabileceğini iddia eder. Sosyalizm ise dengesizliği kaldırmak iddiasındadır (Özgüven, 1991: 227). Dolayısıyla Sosyalist

ekonomilerde, bireylerin serbestçe ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına izin verilmez ve rekabet yasaklanmıştır.

Hayek'in ifadesiyle; "iktisadi plancılık hemen hemen bütün hayatımızın kontrol ve idare altına alınması neticesini doğuracaktır" (Hayek, 2004: 126). Merkezi otorite, mal ve hizmetlerin cinsini ve miktarını tespit etmekle kalmayacak, bu mal ve hizmetlerin hangi bölgeler ve gruplar arasında dağılması gerektiğini de tanzim edecektir. Üretimin ve fiyatların kontrolü devlete hemen hemen sınırsız bir güç sunmaktadır. Planlı ya da bir başka deyişle güdümlü ekonomilerde, tercihlerimize müdahale eden ve nelere sahip olup olmayacağımıza karar veren, kendi zevklerimiz değil, planlamacıların görüşüdür. Ayrıca devlet kendi görüşünü zorla kabul ettirmek ve bu görüşe karşı çıkanları engellemek için, yeteri derecede kuvvete sahiptir (Hayek, 2004: 126-128). Liberalizmde ise, iktisadi özne bireydir. İktisadi faaliyetlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilme serbestisine sahiptir. Bireyin tercih ve girişim özgürlüğü savunulur.

Mises'e göre, bireyin davranışları ve tercihleri önceden ön görülemez olduğundan, bireyin geleceğini planlamak da bu anlamda bir sorundur. "Eylemde bulunan bireylerin planlarını işbirliği içinde işleten şey de girişimciliktir" (Gamble, 1986: 42; Akt: Sallan Gül, 2006: 50). Özgür bir toplumda, toplumsal ve ekonomik düzeni sağlayacak olan grup girişimcilerdir. Girişimcilik, insan eylemlerinin özel bir sınıfını anlatan bir kavram olup, bu eylemlerde bulunabilen bireyler, var olan bilgiyle amaçlarını gerçekleştirebilecek en uygun araçları seçmektedirler. Planlı ekonomiye sahip Sosyalist sistemde, kişilerin kendi mallarını riske atma gibi bir durum söz konusu olmadığından bireyler yeterince teşvik edilememektedirler. Dolayısıyla, sosyalist sistem bir girişimci sınıfın ortaya çıkmasını engellemektedir

2. 3. BİREYCİLİĞİN TARİHİ KÖKENLERİ

Klasik liberalizmin bireycilik anlayışı, Aydınlanmacı felsefeyle gelişmiş, modern bilimsel anlayışın bir uzantısıdır. Klasik liberalizmin bireycilik anlayışı, çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlayan bireyi merkez alır ve bu anlayış Ortaçağ düşüncesiyle karşılaştırıldığında devrimci bir nitelik taşımaktadır. Bireyler kendi yararlarını ve çıkarlarını anlayabilme yeteneğine sahip akılcı varlıklardır ve bu nedenle, otoriter ve korumacı devlet yapısına gerek yoktur. Klasik liberallere göre, birey özgürdür ve devletin bireye karşı en önemli sorumluluğu yasal sınırlar içinde en geniş özgürlük alanını sağlamaktır (Sallan Gül, 2006: 24). Yayla'ya göre, bireyciliğin entellektüel gelişimi, 17. yüzyılda Locke ile başlamış, Mandeville, Hume, Tucker, Ferguson, ve Smith ile 19. yüzyılda S.Mill, Spencer, Bastiat ve 20.yüzyılda ise, Mises, Hayek, Rand, Friedman, Nozick, David Friedman, Murray Rothbard ile devam etmiştir. Bu bakımdan bireycilik ile liberalizm tarihi aynı süreci ifade etmektedir denilebilir (Yayla, 1992: 138).

Bireyciliğin kökenlerini Eski Roma dönemine kadar uzatanlar vardır. O dönemde bireycilik, hukuk alanında sözleşmelerin serbestçe yapılabilmesini ifade etmektedir. Eski Roma'da, bankerler yabancı paraları değiştirerek, mevduat toplamış ve faiz karşılığında borç para vermişlerdir. Böylece, serbest piyasa ekonomisinin oluşmasında Roma hukukçularının büyük bir payı olmuştur (Özgüven, 1991: 29). Fakat Özgüven'e göre bireycilik esas olarak felsefi liberalizm şeklinde ortaya çıkmıştır (Özgüven, 1991: 70).

Rönesans dönemine kadar olan dönemde (15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın bir bölümünü), kralın yetkileri tanrısal güçlerle donatılmıştı. Krala itaat dinsel bir görev olarak kabul edilmekteydi ve Avrupa toplumunda dini dogmalar hakimdi, özgür düşünce engellenmişti (Sallan Gül, 2006: 10). Rönesans hareketi Avrupa'da orta çağı sona

erdirek, aydınlanma çağını başlatmıştır. Rönesans ile birlikte, insan aklı ve insanın varlığı önem kazanmıştır. Bu durum liberalizmin en önemli ilkelerinden bireycilik ve özgürlük ilkelerinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Akıl dışı engeller kaldırılarak, akla uygun "rasyonel" bir düzen kurmanın gerekliliği anlaşılmıştır (Çetin, 2002: 87). Liberal iktisadi düşünürler; Locke, Hume, Smith, Kant gibi liberaller fikirlerini bu özgürlük ortamından etkilenerek geliştirmiş ve açıklamışlar ve liberalizmin siyasi ve felsefi temellerini atmışlardır (Çetin, 2002: 87-88). Reform hareketleri ile birlikte, "Klisenin skolastik anlayışı yerini, bilimde, sanatta, felsefede ve edebiyatta özgür insana bırakmıştır. İnsanların özgürlüğü, eşitliği, aklın egemenliği savunulmuştur. Ortaya ferdiyetçi, akılcı ve yaşama her şeyden fazla değer veren "rasyonel birey" çıkmıştır." (Çetin, 2002: 87-88).

Reform hareketleri sonucunda ise, bireysel özgürlük kavramı; toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik her alanına sızmaya başlamıştır. Bu dönemde Montesquieu'nun serbest ticaret ile ilgili görüşleri, Fizyokratları ve A. Smith'i etkilemiş, doğal kanunlar teorisinin doğmasında etkili olmuştur. Doğal kanunlar teorine göre, devlet ekonomiye ve bireylere müdahale etmemeli, iktisadi faaliyetler serbestlik içinde sürdürülmelidir. Doğal kanunlar Smith'e göre hem iktisadi hem de sosyal hayatı düzenleyen kanunlardır ve doğal düzen en ideal düzendir. Klasik liberalizmin doğal düzen teorisi, serbest piyasa ekonomisine vurgu yapmaktadır.

Feodalizmin çökmesi, ticaretin ve sanayinin gelişmesi sonucunda, ortaya çıkan ekonomik ve politik gelişmeler, bireye bakış açısını değiştirmiştir. Serbest ticaretin ülkelerin zenginlik ve refah düzeyini artıracığı, devletin bireylerin ekonomik yaşamına müdahale etmemesi gerektiği görüşü savunulmaya başlanmış ve bireysel girişimciliğin önündeki engeller ortadan kalkmıştır (Sallan Gül, 2006: 11).

Özetle; “Laissez-penser, Laissez-dire” (bırakın istediği gibi düşünsün, istediğini söylesin) şeklinde felsefi liberalizm olarak ortaya çıkmış olan bireycilik, zamanla “üreticiler istedikleri ürünü üretsınler, tüketiciler de gelirlerini diledikleri şekilde harcasınlar” düşünceye dönüşmüştür (Özgüven, 1991: 70). Bireycilik, liberal iktisadi düşüncede, “Laissez Faire, Laissez Passer” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesinin kabul edilmesiyle birlikte, bireylerin karar ve tercih özgürlüğünü, iktisadi yaşamda serbestçe hareket edebilmesini, devletin iktisadi hayatın dışında tutulmasını ve iktisadi faaliyetlerin serbest piyasada, müteşebbis bireyler tarafından yürütülmesini, devletin ekonomiye, bireylerin karar ve tercihlerine müdahale etmemesini ifade eden bir anlam kazanmıştır.

Bu bölümde, bireycilik ilkesinin, liberalizmin diğer ilkeleri (özgürlük, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisi) ile olan ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. 4. BİREYCİLİK, ÖZGÜRLÜK, SINIRLI DEVLET ve PİYASA EKONOMİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bireycilik, bireyin kendi amaçlarını serbestçe seçebilmesini ve bu amaçları gerçekleştirebilecek lüzumlu eylemleri yapabilmesini gerektirir. Bunları gerçekleştirebilmek için bireyin özgür olması gerekmektedir. Bu durumda bireycilik ile özgürlük arasında koparılamayacak bir ilişki söz konusudur. Piyasa ekonomisi ise, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin birer gereğidir. Bir başka ifadeyle; piyasa ekonomisi, bireysel özgürlüğün doğal bir sonucudur denilebilir. Liberal iktisadi düşünceye göre, bireyin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği bir özel hayat alanı vardır ve diğer bireyler gibi devletin de bu alana tecavüz etmesi hoş görülemez. Bireyin piyasada, kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda serbestçe hareket edebilmesi; tercih ve girişim özgürlüğüne

sahip olabilmesi ve devletin piyasaya, bireylerin tercih ve kararlarına müdahale etmemesi gerekir. Bu nedenle devletin hareket alanının sınırlandırılması gerektiği görüşü savunulur. Böylece, bireycilikten özgürlük ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılmaktadır.

2. 4. 1. Bireycilik ile Özgürlük Arasındaki İlişki

Bu bölümde; liberalizmin özgürlük anlayışı ile bireyin özgürlüğünün kapsamı konu edilmiş ve bireyin özgürlüğünün sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Bireyciliğin gerçekleşebilmesi için olmazsa olmaz en önemli kavram, özgürlük kavramıdır. Bireycilik, birey eğer özgür ise söz konusu olabilir. Birey merkezli bir doktrin olan liberalizmin özünün de bir özgürlük teorisi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bireycilik ile özgürlük arasında kaçınılmaz ve zorunlu bir ilişki bulunmaktadır.

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı, negatif özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Özgürlük burada, “bir şeyden özgürlüktür, bir şeye özgürlük değildir”. Kısacası negatif özgürlük anlayışı; bireye bir şey sağlama anlamında özgürlük değil, bireyin baskı ve müdahaleye maruz bırakılmaması anlamında özgürlüğü ifade etmektedir (Yayla, 1992: 150). Kişinin eylem ve davranışlarında tamamen serbest olması ise mutlak özgürlüğü ifade etmektedir. Ancak; mutlak/sınırsız özgürlük başkalarının negatif özgürlüğünü zedeleyebilir ya da kullanılamaz hale getirebilir. Bu nedenle, klasik liberalizm taraftarları ile aşırı liberalizm taraftarları (liberteryenler) arasında özgürlük anlayışı yönünden bazı fikir ayrılıkları mevcuttur.

Liberalizmin özgürlük anlayışından; bireyin her istediğini yapması, devletin de hiç bir şeye müdahale etmeyip, bireyleri tamamen başıboş bırakması anlaşılmalıdır. Bireyin özgürlüğü, diğer bir bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokmamalıdır. Devlet müdahalesi; birey diğer bir bireyin/bireylerin hak ve özgürlüğünü tehlikeye soktuğu, ihlal ettiği durumda söz

konusudur. Devletin görevi, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almak olmalıdır. A. Smith bu durumu, “her insan, adalet kanunlarını ihmal etmediği sürece, kendi çıkarlarını kendi yolunda takip etmek için mükemmelen özgür bırakılır” şeklinde ifade etmiştir (Hayek, 1997: 85).

Klasik liberaller devletin hiç müdahale etmemesinden yana olmadıkları gibi, her özgürlükten yana da değildirler. "Nitekim, klasik liberallerin hiçbiri anne babalara çocuklarını okutup okutmama özgürlüğünü tanımamıştı; hepsi işletmelerin fiyatlar üzerinde anlaşmaya varma ya da pazarları paylaşma özgürlüklerini eleştirmişti" (Vergara, 2006: 16-17). Yürüşen'e göre de liberalizm sınırsız bir özgürlük vaad etmez; "maksimum özgürlük, minimum müdahale ilkesi"ni esas alır. "Maksimum özgürlük, minimum müdahale ilkesi", bireyin düşünce özgürlüğü ile ilgili değil, eylem özgürlüğü ile ilgilidir. Ayrıca klasik ve neo-liberaller, sınırsız özgürlük yerine, birey için en geniş sınırlar içinde özgürlüğü savunmuşlardır ve bireyin özgürlüğü mutlaklaştırmasını daha kolaylaştıran pozitif özgürlük anlayışından değil, "eylemlerinde müdahaleden ve zordan masun olmasını, onun özgür sayılması için yeterli kılan negatif özgürlük anlayışından hareket ederler". Negatif özgürlük anlayışı, bireyin eylem özgürlüğünün sınırlarını belirlediği gibi, bireye ne zaman ve hangi durumlarda müdahale edileceğini; bireyin nerde durması gerektiğini de belirler. Burada ölçüt; "zarar" ilkesidir. Zarar ilkesi; bireyin başkalarının negatif özgürlüğünü kullanamaz hale getirmesini ifade eder. Bir kişi veya grubun başkalarına bu anlamda zarar verebilecekleri veya verdikleri her durumda müdahale ile karşılaşmaları liberal anlayışa göre meşru ve zorunludur. Eşit ve aynı kanunlara tabi bireylere meşru müdahale yetkisi ise, devlete aittir ve devletin kendisi de aynı yükümlülüklerle tabidir. Zarar ilkesi, düşünce ve eylem özgürlüğü arasındaki sınırların belirlenmesinde bir ölçüttür. Düşünce ve ifade

özgürlüğü, negatif özgürlüğü tehdit etmediği sürece dokunulmazdır. Özetle; fikirlerin, düşüncelerin ifade edilmesine müdahale edilemez. Ancak, ifade serbestisi kişilik haklarına tecavüz hakkını doğurmamalıdır. Çünkü bu durum negatif özgürlüğe zarar verebilir. Zarar ilkesi kendi iyimizin peşinden gidip, hiç kimsenin veya kurumun veya devletin karışmamasının başlıca koşulunu tesis eder (Yürüşen, 1998: 270-272).

Liberalizme göre, bireyin özgürlüğünün var olabilmesi için olmazsa olmaz koşul, zorlamanın olmamasıdır (Aktan, 1998: 3). İnsanlar tabiat halinden uygar topluma geçerken, zora karşı zor kullanma yetkisini devlete devretmişlerdir. Burada zorla kastedilenin ne olduğunu Yayla şu şekilde ifade etmektedir (Yayla, 1992: 154-155):

Zor ile kastedilen bir bireyin çevresinin veya şartlarının bir diğeri tarafından kontrol edilmesi; daha büyük bir kötülükten (evil) kaçınmak için, bireyin kendi planlarına göre hareket etmemeye, bir başkasının planları-buyrukları doğrultusunda davranmaya zorlanmasıdır. Bu durumda birey kendi zekâsını veya bilgisini kullanmaya yahut kendi hedeflerini ve inançlarını izlemeye (takip etmeye) muktedir değildir. Zor, bireyi, düşünen ve değerlendiren bir varlık olmaktan çıkarır, onu başka birinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde kullanılacak basit bir alet durumuna düşürür. Bu durumdaki bir bireyin eylemleri özgür eylemler değildir. Özgür eylem, bireyin başkalarının isteği ve bilgisine göre düzenlediği veya başkalarınca düzenlenen eylem değil, kendi bilgi, amaç ve inançlarına göre kendisinin belirleyip yaptığı eylemdir.

Birinci bölümde değinildiği üzere, klasik liberalizm her ne kadar negatif özgürlük anlayışına dayansa da pozitif özgürlük anlayışı da liberal gelenekte kabul edilmiştir. Sosyal

liberalizm, refah liberalizmi ya da modern liberalizm olarak ifade edilen bu geleneğe göre; bireylerin hak ve özgürlüklerini kullanabilmeleri için devletin bir takım görevler üstlenmesi ve özgürlüğü artırıcı müdahalelerde bulunması gerekmektedir. Fakat klasik liberalizme göre, pozitif hakların ve özgürlüklerin alanının genişlemesi, devletin görev ve fonksiyonlarının genişlemesine sebep olmaktadır. Devletin faaliyet alanının büyümesi ise bireysel özgürlükleri kısıtlamaya bir tehdit oluşturmaktadır. Pozitif özgürlük kavramı Sosyalist, Marksist ve Neo-Marksist düşüncede, liberal düşünceden farklı bir şekilde; bireyler yerine sınıf, toplum vs. çeşitli kitlelere ait bir özellik olarak görülmektedir ve özgürlüğün şekli değil, fiili bir hak olabilmesi için devlete bu konuda önemli görevler düşmektedir. Liberal yazarlara göre, pozitif ve negatif kavramları sırasıyla olumlu ve olumsuz çağrışımlar yapmakla beraber, liberalizmin özgürlük anlayışının negatif karakterli olması onun özgürlük anlayışının değerini azaltmamaktadır (Yayla, 1992: 149-152). Songül Sallan Gül'e göre, kavramsal olarak olumlu görülen, fakat bireyi; toplumsal, politik ya da ekonomik sınırlılıklardan ve sınırlamalardan özerkleştirmeyi hedefleyen pozitif özgürlük, bireyin negatif özgürlüklerini yok etme, müdahale etme ve sınırlama anlamlarına geldiğinden tercih edilmemelidir. "Negatif özgürlükler vazgeçilmezdir ve birey özerk olmadan önce özgür olmalıdır" (Sallan Gül, 2006: 91). Liberal iktisadi düşünce, pozitif özgürlük anlayışından hareketle devletin eşitliği, sosyal adaleti sağlamak, toplumsal refah düzeyini yükseltmek amacıyla bir takım görevler üstlenmesine; geliri yeniden dağıtıcı düzenlemelerde bulunmasına ve bu amaçla ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesine, bireysel özgürlükleri kısıtlayacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştır.

Özgürlükleri ekonomik özgürlük ve siyasi özgürlük olarak sınıflandırmak mümkündür. Liberali iktisadi düşüncede yaygın olan düşünce, ekonomik özgürlük ile siyasi

özgürlüğün bir arada olması gerektiği şeklindedir. Biri olmadan diğeri tam olarak gerçekleşemez düşüncesi hâkimdir. Friedman'a göre, ekonomik özgürlük, bireysel özgürlüğün hem başlı başına bir ögesi hem de siyasal özgürlük için gerekli bir ön koşuldur. Bir toplumda iktisadi özgürlük ne kadar yaygın olursa, siyasi özgürlüklerin tehlikeye düşmemesi de o ölçüde sağlanmış olacaktır. Ekonomik özgürlük; bireylerin iktisadi faaliyetlerde oyunun kuralları içinde kalmak koşulu ile serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmelerini ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri serbestçe kullanabilmelerini (Yay, 2001: 137; Öztürk: 2007: 67), bir başka ifadeyle girişim özgürlüğünü; üreticilerin, satıcıların işlerini istediği gibi düzenlemelerini, tüketicilerin de istedikleri mal ve hizmetleri istedikleri yerden alabilmelerini ifade etmektedir (Mill, 1986: 185).

Mises'e göre, ekonomik özgürlük eşittir piyasa ekonomisidir (Yayla, 1992: 165). Dolayısıyla ekonomik özgürlükler aynı zamanda piyasa ekonomisinin oluşmasına, gelişmesine ve kurumsallaşmasına olanak sağlayan özgürlüklerdir. Aktan'a göre; teşebbüs, mübadele, sözleşme, mülkiyet ve tercih özgürlüğü olarak ifade edilen ekonomik özgürlükler, aynı zamanda piyasa ekonomisinin temel kurumlarını oluşturmaktadır. Siyasi özgürlükler ise, bireylerin devlet yönetimine katılmalarına olanak sağlayan hak ve özgürlüklerdir. Bir başka ifadeyle siyasi özgürlükler, demokrasinin gelişmesi ve korunması için gerekli hak ve özgürlüklerdir. Seçme ve seçilme özgürlüğü, siyasi parti kurma özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, dernek kurma, toplantı ve gösteri yapma özgürlüğü v.b siyasi özgürlüklerin başlıcalarıdır. Aktan, iç ya da bir başka deyişle manevi özgürlükler olarak adlandırdığı, bireylerin duygu ve düşüncelerini, dini inançlarını ifade etme ve gerçekleştirmeye olanak sağlayan sivil özgürlükleri de siyasi özgürlükler kapsamında

değerlendirmektedir (Aktan, 1998: 5).

2. 4. 2. Bireycilik ve Sınırlı Devlet Arasındaki İlişki

Klasik iktisadi düşünürler, devletin varlığının ve devamlılığının gerekliliğine inanmakla birlikte, zorunlu bir fena olarak gördükleri devletin üstlenmesi gereken görevlerin; güvenlik, adalet, savunma ve uluslararası diplomasi ile sınırlı tutulmasını, devletin bu görevler dışında bir rol üstlenmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Neoliberallere göre devlet; genel kanun ve kaideleri belirlemeli, bireyin şahsi bilgi ve yetenekleri doğrultusunda plan, proje yapabilme ve uygulayabilme serbestisi tanınmalıdır. Fakat bunun için devletin uygulayacağı, kural ve kaidelerin, politikaların, önceden öngörülebilir olması gerekir.

Neoliberal iktisadi düşünce, bireyin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği bir özel hayat alanı olduğunu ve diğer bireyler gibi devletin de bu alana müdahale etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, devletin hareket alanının sınırlandırılması gerekmektedir. Böylece bireycilikten hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılabileceği savunulmuştur (Şaylan, 2003:134).

Klasiklere göre akıl malların faydalarını karşılaştırır ve sıraya koyar. Tüketiciler faydalarını, üreticiler de karlarını maksimize etmek isterler. Ancak bu istek bazen egoistçe olabilir. Hobbes'un "insan insanın kurdudur" sözü bu durumu ifade etmektedir. Bu nedenle devlete ihtiyaç duyulur. Devlet bir kimsenin diğerine saygı duymasını zorunlu kılar, zayıfı ve haksızlığa uğrayanı kuvvetliler karşısında korumak zorundadır. Çünkü bu zorunluluğu ve bu görevi devletten başka kimse gerçekleştiremez (Özgüven, 1991: 80).

Devletin ekonomik yaşam içindeki rolü ve müdahaleleri arttıkça, müdahale zemini gittikçe genişlemekte, zorlamanın dozu artmakta ve sonuç itibarıyla bireylerin ekonomik ve

siyasal özgürlük alanları daralmakta ve müdahalenin sosyal ve siyasal alanlara kayması da kaçınılmaz olmaktadır. Devletin iktisadi gücü artıkça, bireylerin siyasi haklar ve sivil özgürlükler alanına müdahale eğilimi de artmaktadır. “O halde, ekonomik özgürlükler bakımından tercih edilir olan devletin büyüklüğü değil, küçüklüğüdür” (Acar, 2010: 11). Liberalizmin sınırlı devlet ilkesi, devlet müdahalelerinin her türünün, bireysel özgürlükleri kısıtlayacağı, bu nedenle devletin görev ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Devlet, piyasaya, ekonomiye, sosyal ve siyasal alana müdahale ettiği takdirde, liberal düşüncenin merkezinde yer alan özgürlükler ortadan kalkacak ve despotik sistemler ortaya çıkacaktır. Liberal düşünürler bu nedenle, piyasa ekonomisinin bulunmadığı, her şeyin devlet tarafından düzenlendiği, müdahaleci, devletçi sistemleri şiddetle eleştirmişlerdir. Ayrıca liberal iktisadi düşünce, devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmasına ve ekonomiye müdahalelerine, bu durumun piyasanın ve doğal düzenin işleyişini bozması, bireysel özgürlükleri sınırlandırılması nedeniyle karşı çıkmıştır. Çünkü neo-liberal iktisadi düşünceye göre, siyasi gücü elinde bulunduranlar; bürokratlar ve politikacılar; etki alanlarını genişleterek, yasaları istedikleri şekilde kullanabilmekte ve bireylerin özgürlüklerini ihlal edebilmektedirler. Bu nedenle, devletin görev ve fonksiyonlarının anayasada açık bir şekilde belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bireycilik, özgürlük ve sınırlı devlet ilkeleri arasında mantıksal bir bağ vardır. Biri, diğerinin alternatifi değil, tamamlayıcıdır.

Klasik ve neo-liberal düşünürlere göre, devletin piyasa ekonomisine güvenmeyip; sosyal adaleti sağlamak amacıyla piyasaya müdahaleleri, dağıtıcı ve üretici görevler üstlenmesi sakıncalıdır. Çünkü devletin ekonomik hayata müdahaleleri arttıkça, bireysel özgürlükler kısıtlanmakta, bireylerin hayatlarına, haklarına, menfaatlerine müdahaleler

artmaktadır. Kısacası, müdahalenin dozunu ayarlamak her zaman mümkün olmamaktadır.

2. 4. 3. Piyasa Ekonomisi ve Bireycilik Arasındaki İlişki

Serbest piyasa ekonomisi, A. Smith'in 1776'da yayınladığı "Ulusların Zenginliği" adlı kitabıyla ortaya çıkmış bir liberal anlayıştır. Bu anlayış, bireyin ekonomik faaliyetlerinde özgür olmasını ifade etmektedir. Ana düşüncesi, serbest ticaret, devletin ekonomiye müdahale etmemesi, faktörlerin, kaynakların, ücretlerin, mal ve hizmet fiyatlarının, piyasa mekanizması tarafından ekonomide arz ve talebe göre belirlenmesidir. Serbest piyasa ekonomisi; ekonomik liberalizm, piyasa ekonomisi, pazar ekonomisi, fiyat mekanizması ya da fiyat sistemi olarak da anılmaktadır (Yıldırım, 2002: 16). Mises'e göre piyasa ekonomisi; üretim araçlarının özel mülkiyete tâbi olduğu, iş bölümünün geçerli olduğu bir sosyal sistemdir. Özel mülkiyet olmadan piyasa ekonomisi var olamaz (Yayla, 1992: 177). Piyasa ekonomisi, liberal iktisadi düşüncenin ekonomik modelidir. Piyasa ekonomisinde, üretici ve tüketiciler özgürce tercihlerde bulunabilmektedirler.

Neo-liberallere göre, bireysel özgürlüğün ön koşulu serbest piyasa ekonomisidir ve serbest piyasa ekonomisi olmadan bireysel özgürlük gerçekleşemez. Bu nedenle neo-liberaller, devletin iktisadi alandan çekilip, bu alanı piyasaya devretmesini ve sadece yasa ve düzeni korumakla yetinmesi gerektiğini savunmuşlardır (Şaylan, 2003: 141). Piyasa ekonomisinin insanların özgürlüğünü nasıl sağladığını Mises rekabetçi sistem ile açıklamaktadır. Piyasa ekonomisi insanlara sonsuz fırsatlar sunarak bireylerin özgürlüğünü sağlar. Buna karşın devletin ekonomik hayatı kontrol etmesi, ekonomik hayata müdahale etmesi durumunda, bireylerin hayatını da kontrol etmesi kaçınılmaz olmaktadır (Yayla, 1992: 165).

Piyasa ekonomisinin karşıtı ise merkezden planlamalı kumanda ekonomileridir.

Liberal iktisadi düşüncenin merkezi planlamaya yönelik eleştirileri ise şu şekilde özetlenebilir (Özyurt, 2007: 18):

1. Tüketicinin tercih serbestliğini önler ve bu durum olumsuz sonuçlar doğurur.
2. Çalışma hürriyeti yoktur ya da önemli ölçüde engellenmiştir.
3. Merkezi planlama modeli esneklikten uzaktır.
4. Uygulamalar başarısızlıklarla sonuçlanabilir. Çünkü planın hazırlandığı yılda sonraki büyük değişimler, planlanan hedeften sapmalara yol açabilir.
5. Aşırı derecede standartlaştırma vardır ve pahalıdır.
6. Demokratik denetlemeden yoksundur.

Piyasaya dayalı liberal iktisadi sistemin, planlı ekonomik sisteme karşı üstünlüğü, liberal iktisadi sistemin tüketici tercihlerini yansıtması konusunda ve üretim teknolojilerini değiştirmesi konusunda daha esnek ve daha başarılı olmasıdır. Bu nedenle planlı ekonomiler, üretim teknolojilerini ve yapılarını kısa sürede değiştiremediklerinden iktisadi büyüme konusunda piyasa sisteminin çok gerisinde kalmaktadırlar. Bağdadioğlu'na göre bunun en çarpıcı örneği; eski Doğu Bloku ülkelerinin planlamaya dayalı iktisadi sistem altında yaşadıkları düşük hayat seviyesidir (Bağdadioğlu : 1).

Piyasanın, bilgi toplama ve dağıtma, bireysel amaç ve planları uyumlaştırma, karar hatalarını düzeltmeye olanak tanıma gibi bir takım avantajları vardır. Piyasanın kendi kendini düzenlemesini sağlayan şey ise, piyasadaki aktörlerin bireysel çıkarıdır (Hayek, 1991: 56; Grass, 1986: 172; Akt: Sallan Gül, 2006: 50). Büyük bir piyasa teknolojik gelişmeyi sağlamakta, modern üretim ve dağıtım olanakları sunmakta, araştırma-geliştirme maliyetlerini, satış ve pazarlama maliyetlerini, finansal maliyetleri, faktör maliyetlerini, büro maliyetlerini ve daha pek çok maliyet çeşidini düşürmekte, küçük piyasalara göre bir

maliyet üstünlüğü sağlamaktadır. Büyük bir piyasa ayrıca, verimliliğin artması, üretimin artması, fiyatların düşmesi, uzmanlaşma, makine, teçhizat ve insanların tam kapasite kullanımı ve çalışması gibi avantajlar sunmaktadır (Yıldırım, 2002: 124-125).

Özetle serbest piyasa ekonomisi, ekonomik faaliyetlerin tam rekabet şartları altında serbestçe yapılabildiği ve ekonomik sorunların devletin ekonomiye müdahalesiyle değil, fiyat mekanizması aracılığıyla çözüldüğü bir ekonomidir. Bu tür ekonomilerde, arz ve talebe göre oluşan fiyat mekanizmasının iyi işlemesi zorunludur. İdeal bir piyasada üretici ve tüketicilerin pazarda aynı şartlar altında bulunduğu varsayılır ve piyasaya giriş ve çıkışlar sınırlandırılmamıştır. İdeal durumda üretici ve tüketiciler arasındaki bütün engellerin ortadan kalktığı ve bilgiye ulaşımın herkese eşit olduğu bir sistem olarak tanımlanır. Aktürk'ün ifadesiyle (Aktürk, 2010: 1):

Serbest piyasa ekonomisinde üretim ve yatırım bireyin alacağı risktir. Devlet sadece bireyin önündeki rekabete aykırı unsurları gidermede devlet erkini kullanarak düzenleyici ve denetleyicidir. Birey, yapacağı serbest girişimin tüm riskini üzerine alır ve bu riskin karşılığında bir getiri beklentisi içindedir. Bu girişim ortamının yaratılabilmesi için rekabete aykırı hususların olmaması, piyasalara müdahalelerin olmaması ve fiyat yapılarının ekonominin gereğine göre arz-talep ilişkisi ile oluşturulması gerekir

Serbest piyasa ekonomisinin beş temel kurumu mevcuttur: 1) Özel mülkiyet. 2) Tercih ve Girişim Özgürlüğü. 3) Rekabet. 4) Sınırlı Devlet. 5) Serbest Ticaret ve Sözleşme Özgürlüğü (Acar, 2010: 3-4). Piyasa ekonomisinin temel kurumlarının da bireycilik ile ilişkisi vardır. Ekonomik özgürlükler, bu temel kurumların gelişmesi ve korunması

durumunda söz konusu olabilmektedir. Liberal iktisadi düşüncede, ekonomik özgürlüklerin diğer özgürlükler için ön koşul olduğu düşüncesi hâkimdir.

2. 4. 3. 1. Özel Mülkiyet

Özel mülkiyet, bireylerin mülk edinebilmelerini ve kendilerine ait olan bu mülkleri üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilme haklarını ifade etmektedir. Özel mülkiyet, piyasa ekonomisinde; çalışma, risk alma, tasarruf etme, özel mülkiyete konu olan taşınır ve taşınmazları üretime sokma gibi güdüleri harekete geçirmektedir. Dolayısıyla, özel mülkiyet, sahibinden başkalarına da fayda sağlamaktadır. Akalın, piyasa ekonomisinde özel mülkiyet ne kadar özendirilmiş, korunmuş, yani servet ne kadar tabana yayılmış olursa, bireylerin ekonomik risklere karşı (işsizlik, hastalık, yaşlılık v.s), o ölçüde sigortalanmış olacağını savunmuştur. Dolayısıyla özel mülkiyet hacminin genişlemesi, devletin yetkilerini sınırlayarak, siyasal iktidarın tehdidine ve zorlamasına karşı, bireyin özgürlüklerinin maddi temelini oluşturmaktadır. Liberalizmin piyasa ekonomisini tercih etmesinin temelinde, bireyin özgürlüklerini güvence altına alması yatmaktadır (Akalın, 2002).

Hayek'e göre, liberalizm ve mülkiyet kurumunu birbirinden ayıramayız. Çünkü ona göre mülkiyet bireyin diğer fertlere karşı korunan bireysel alanının materyal kısmını temsil etmektedir. Mülkiyet hakkının ihlali ise, bireyin diğer bireylere karşı korunan özel alanının ihlali anlamına gelmektedir. Özel mülkiyetin olmadığı ya da kullanılmadığı yerde despotik rejimler egemendir. Yayla, özel mülkiyetin olmadığı yerlerde, fikir, düşünce, basın ve ifade özgürlüğünün yaşamasının imkânsız olduğunu, bu nedenle özel mülkiyet hakkının özgürlükçü sistemlerde var olduğunu iddia etmiştir (Yayla, 1993: 183-185).

Özetle, klasik liberalizmde, özel mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olarak

görülmektedir. Özel mülkiyet olmadan ne piyasa ekonomisi etkin bir şekilde işleyebilmekte, ne de bireysel özgürlükler var olup, korunabilmektedir. Ayrıca, liberal iktisadi düşüncede, özel mülkiyetin kamu mülkiyetinden etkinlik ve verimlilik açısından üstün olduğu savunulmuştur. Liberal iktisadi düşüncede; insanın kendi sahip olduğu mülkiyeti daha iyi koruduğu ve geliştirdiği, sahip olmadığı mülkiyete karşı da daha isteksiz çalıştığı görüşü hâkimdir. Dolayısıyla, kamu mülkiyetinde yönetenler ve çalışanlar, mülkiyetin asıl sahibi olmadıkları için yeterince gayret göstermemektedirler denilebilir.

2. 4. 3. 2. Tercih ve Girişim Özgürlüğü

Friedman'a göre, piyasa ekonomisi nispi temsil sistemine benzer. Tercih ve seçme özgürlüğü vardır. Bundan dolayı herkes kendi istediğini seçer ve birbirine zıt tercihler aynı anda var olabilir (Yayla, 1992: 166).

Tercih özgürlüğü liberal ekonomik düzenin temel ilkelerinden birisidir. Tercih özgürlüğü, bireylerin sınırlı bütçeleri ile ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri satın alma konusunda serbestçe hareket edebilmelerini ifade etmektedir (Acar, 2010: 3-4). Üretici, hangi malı, ne miktarda, kimin için üreteceğine ve ne fiyatla satacağına kendisi karar verebilmektedir. Buna üreticinin tercih özgürlüğü denilmektedir. Tüketici ise, hangi mal ve hizmeti, kimden ve ne miktarda satın alacağına kendisi karar verebilmektedir. Buna da tüketicinin tercih özgürlüğü denilmektedir (Aktan, 1994(b): 97-98).

Teşebbüs özgürlüğü, gerek üreticinin gerekse tüketicinin her hangi bir müdahaleye ve sınırlamaya maruz kalmadan, her türlü ekonomik mübadeleyi gerçekleştirmesini ifade etmektedir. Devlet, üretici ve tüketici arasında gönüllü olarak ve kendi rızasıyla katıldıkları bu ticari mübadeleye müdahale etmemelidir. Liberal iktisadi düşünce arz yönlü bir yaklaşımdır. Dolayısıyla üretimi meydana getiren girişimci kavramına ayrı bir değer

vermiştir. Girişimci, riski göze alan, iktisadi kaynakları düşük verimli alandan daha yüksek verimli alana kaydırabilen, teknolojik gelişmeyi takip eden, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi tetikleyen itici unsurdur. Girişimci bir “Homo Economicus” varlık olarak, daha düşük maliyetle daha fazla üretim yapmayı hedefleyerek, fiyatların düşmesine, üretimin artmasına ve dolayısıyla toplumsal refah düzeyinin yükselmesine katkı sağlayan kişidir denilebilir.

Girişimcinin görevi, belirli mal ve hizmetlerin piyasaya sunumunu sağlayacak üretim faktörlerini bir araya getirmektir ve özel sektörün olmazsa olmaz ana itici gücünü temsil etmektedir. Liberal iktisadi düşünceye göre; özel sektör, serbest piyasa ekonomisinin ve rekabetin geçerli olduğu bir ekonomide kamu sektörüne göre etkinlik yönünde daha üstün konumdadır. Mülkiyetin yani sahipliğin bu konuda temel unsur olması dışında, özel sektörde girişimciler, kar güdüsüyle hareket etmektedir. Girişimci için müsriflik ve savurganlık, maliyetleri artırıcı unsurlardır. Bu nedenle girişimciler, kaynakları daha etkili ve verimli bir şekilde kullanmakta, israftan ve savurganlıktan kaçınmaktadırlar.

2. 4. 3. 3. Rekabet

“Rekabet piyasada firmaların kalitede ve fiyatta yarışmalarıdır”. (Acar, 2010: 3). Rekabetin bir gereği olarak, serbest piyasa ekonomilerinde piyasaya giriş ve çıkışlar engellenemez. Piyasaya giriş ve çıkışların engellendiği, bir veya birkaç firmanın fiyatı belirleme gücüne sahip olduğu yerlerde ise rekabetten söz edilemez (Acar, 2010: 3-4). Liberal iktisadi düşünceye göre, piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işleminin ön koşulu rekabetin mevcut olması ve devletin piyasaya keyfi müdahalelerinin önlenmesidir. Rekabet olmadan piyasa ekonomisi etkin bir şekilde işleyemez. Rekabet sayesinde kaynaklar, daha az verimli alandan, daha verimli alana doğru kaymakta ve kaynak

dağılımında, üretimde ve iş bölümünde etkinlik sağlanmaktadır. Rekabet sadece üretim için faydalı ve gerekli değil, tüketim için de faydalı ve gerekli bir unsurdur. Rekabet tüketicinin lehine çalışmaktadır. Çünkü kendi menfaatleri peşinde koşan rasyonel birey, aynı kalitede olan ama fiyatı daha düşük olan malı, fiyatı yüksek olan mala tercih etmektedir. Hatta malın fiyatı, kalitesi ve markası aynı bile olsa, tüketici yine rasyonel davranarak, kendisine daha iyi hizmet veren satıcıyı diğerine tercih etmektedir. Liberalizm, rekabetin etkin bir şekilde rol oynayabilmesi için özenle oluşturulmuş bir hukuk düzeninin gerekliliği üzerinde durur ve piyasa ekonomisinde, rekabet sayesinde, bireysel gayretlerin en iyi şekilde idare edileceği görüşünü savunur.

Mill'e göre, tam rekabet kanunu, herkesin eşit şansa sahip olması şartıyla kişileri ve firmaları daha çok, daha verimli ve daha rasyonel çalışmaya zorlamaktadır. Mill, tam rekabete başlıca üç görev atfetmiştir (Özgüven, 1991: 117):

1. Rekabet, arz ve talep dengesini sağlamaktadır. Bir bakıma üretici ve tüketici arasında bir denge, bir eşitlik sağlamaktadır.

2. Rekabet sayesinde firmalar üretim maliyetlerini aşağı çekebilmek için sürekli yeni teknikler, teknolojiler geliştirirler. Yenilikleri takip etmek zorundadırlar. Rekabeti önlemek ise, özel firma faaliyetlerinin gelişimine engel olmak demektir.

3. Rekabet iktisadi faaliyetlere esneklik kazandırır. Zevkler ve tercihler değiştikçe üretim faktörleri de çağın gereklerine göre değişir.

Gerçek dünyada tam rekabet her zaman gerçekleşmemekte, daha çok aksak rekabet söz konusu olmaktadır. Aksak rekabet (monopol, oligopol) piyasalarında ise, firmalar tek başlarına veya anlaşarak, malın fiyatını etkileyebilmekte ve piyasa mekanizması aracılığıyla, Pareto etkin dağılımın sağlanmamasına yol açmaktadır. Tam rekabet

piyahasında fiyat marjinal maliyete efit iken, aksak rekabet piyasalarında fiyat marjinal maliyetten büyük olur. Bu durumda, marjinal ikame haddinin marjinal dönüşüm haddinden büyük olması ekonomik etkinliğin sağlanamamasına neden olur. Öztürk'ün ifadesiyle (Öztürk, 2007: 135-137).

Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanabilmesi için, herhangi bir mal veya hizmet arzının ortalama gelir, marjinal maliyet ve fiyatın birbirine efit olduğu noktaya kadar artırılması gerekmektedir... Aksak rekabet piyasalarında fiyat marjinal gelirden ve marjinal maliyetten büyük olduğu için üretimde etkinlik koşulu sağlanmamakta ve buna bağlı olarak tüketim etkinliği de gerçekteşmemektedir... Diğer bir ifade ile aksak rekabetçi oluşumun varlığı, kaynakların etkin dağılımına olanak vermemektedir. Aksak rekabetin varlığında fiyat sistemi kaynak dağılımına yol gösteren ve etkinliği sağlayan bir araç olma niteliğini kaybetmektedir.

Dolayısıyla, devletin rekabetin aksaması durumunda sınırlı bazı müdahaleleri kaçınılmaz olmaktadır. Fakat bu müdahale, piyasanın işleyişini bozacak düzeyde ve şekilde olmamalı, piyasaya işlerlik kazandırmak amacından öteye gitmemelidir.

2. 4. 3. 4. Sınırlı Devlet

Sınırlı devlet ilkesi; bireycilik ve özgürlük ilkesinin yanı sıra, piyasa ekonomisi ilkesi ile de ilişkilidir. Sınırlı devlet anlayışına göre, devlet asli görevleri (güvenlik savunma, adalet) dışında ekonomik faaliyetlerde bulunmamalı ve ekonomik faaliyetlere müdahale etmemelidir. Dolayısıyla devletin piyasa ekonomisinde üretim ve üretimin sonucunda ortaya çıkan gelirin dağılımına müdahale etmemelidir. Liberal iktisadi düşüncede, devletin ekonomik faaliyetlerde bulunması, ekonomiye ve gelir dağılımına

müdahale etmesi, piyasanın işleyişini bozmakta ve piyasa disiplininin devlet eliyle yok olmasına neden olmaktadır. Ayrıca, liberal iktisadi düşünceye göre, gelir dağılımına müdahale ya da sosyal adaleti sağlamaya yönelik müdahaleler, üretimi ve kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir.

2. 4. 3. 5. Serbest Ticaret ve Sözleşme Özgürlüğü

Serbest ticaret, kişilerin veya kurumların, üretici ve tüketicilerin, bireyler veya firmaların ürettikleri şeyi istedikleri kişi veya kurumlarla serbestçe mübadele edebilmeleridir. Bunun zıddı ise korumacılıktır. Korumacılık ise, dış ticarete engeller konulması ve yerli üreticinin dış rekabete karşı korunmasıdır (Acar, 2010: 4). Mill'e göre, ekonomik özgürlük serbest ticarettir. Malların ucuz ve kaliteli olmasını sağlamak için üretici ve satıcıları ekonomik faaliyetlerinde serbest bırakmak gerekmektedir. Tüketiciler de istedikleri mal ve hizmetleri istedikleri yerlerden almaları konusunda serbest olmalıdırlar (Yayla, 1992: 164-165). Liberal ekonomik düzende, serbest mübadele ve serbest ticaret esastır. Gerek iç ticarete, gerekse dış ticarete üretim ve tüketimin serbestlik içinde gerçekleşmesi savunulmuştur (Aktan, 1994(b): 97-98).

Serbest ticaret, hem tüketici refahına hem de üretici refahına katkı sağlamaktadır. Serbest ticaret, rekabeti teşvik etmek, mal arzını ve çeşitliliğini bollaştırmak, daha kaliteli ürünü daha ucuza temin etme olanağı sağlamak suretiyle tüketici refahını artırmaktadır. Üreticiyi ise, teknolojiyi takip etme ve teknolojiye yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Bunun sonucunda ise, üretici rekabet gücü kazanmak suretiyle gerek yerli gerekse uluslararası piyasalarda daha iyi tanınmakta ve satışlarını artırmaktadır. Özetle serbest ticaret hem tüketici hem de üretici ferahını artırmaktadır. Korumacılık ise, rekabeti engellemek, malın kalitesini ve miktarını azaltmak, daha yüksek fiyatlardan satılmasına

neden olmak suretiyle refahı olumsuz etkilemektedir. "Ticaretin kısıtlanmasından doğan fiyat artışları aslında tüketiciden üreticiye gelir ya da rant transferi demektir" (Acar, 2010: 6).

Klasik liberal anlayış, ithalat yasakları, tarife, kambiyo ve miktar kısıtlamaları, devalüasyon araçları vs. kullanarak devletin dış ticarete müdahale etmesine ve korumacılığa karşı çıkmış ve serbest ticareti savunmuştur. Adam Smith; gerek iç ekonomide, gerekse uluslararası ekonomide devletin ekonomik hayata müdahalesine karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre, devlet gümrük vergileri ile bir malın ithalini yasaklarsa, bu durum tüketicilerin aleyhine sonuçlanmaktadır (Özgüven, 1991: 87). Adam Smith; serbest ticaretin, iş bölümünü ve uzmanlaşmayı artıracığını; ulusal ve uluslararası iş bölümünün, devlet müdahale etmediği sürece toplumun refahını maksimuma çıkaracağını savunmuştur. Fakat günümüzde, sanayileşmiş ülkeler serbest ticareti savunmak ve bunun yararlarını göz ardı etmemekle birlikte; uluslararası rekabete dayanamayacak ve rekabet baskısı altında tamamen yok olacak sanayilerin korunması için bazı korumacı önlemler almakta, belirli ölçülerde korumacı politikalar uygulamaktadırlar.

Liberal iktisadi düşüncede, yetişkin insanların aralarındaki sözleşmeler, yasanın asla müdahale etmemesi gereken doğal etkinlik alanlarındadır. Bu nedenle, bireyler kendi rızası dışında hiç bir şeye zorlanmamalı, sözleşmeler, anlaşmalar kişinin kendi serbest iradesi ve isteği doğrultusunda yapılmalıdır. Yetişkin bireylerin, kendi aralarında, kendi iradeleri ile ve gönüllü olarak sözleşme yapma hak ve özgürlükleri vardır. Devlet, bireylerin aralarında yapmış oldukları anlaşma ve sözleşmeleri garanti altına almalı, taraflar arasında uyuşmazlık çıktığında ya da taraflardan biri sözleşmeye uymadığında müdahale etmelidir. Özetle, devlet anlaşma ve sözleşmelerinin uygulanmasını sağlamalıdır.

2. 5. LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE BİREY

2. 5. 1. Fیزیokratik İktisadi Düşünce'de Birey

Fیزیokrasi'de evrensel düzenin insanların koyduğu yasalarla değil, doğanın koyduğu yasalarla işlediği görüşü hâkimdir (Aktan, 1994(b): 22). Fیزیokratların doğal düzen anlayışına göre, müdahalenin her biçimi sakıncalıdır ve doğal düzenin işleyişini bozmaktadır. "Doğal Düzen Kanunu"na göre, toplumu düzenleyen ve toplumun yararına olan ilahi kanunlardır ve bu kanunlar insan hürriyetine uygun olup, liberalizme götürmektedir. Bunun dışında hukuki düzen de doğal düzene uymalıdır ve yazılı kanunlara gerek yoktur. Bu nedenle Fیزیokratlar, her türlü otorite ve müdahaleye karşı çıkmışlardır (Özgüven, 1991: 77).

Doğal düzen, Mercier de la Riviere'nin deyiimiyle şu şekildedir: "Kişisel çıkarların toplumun çıkarlarından ayrılamayacağı ve bununda ancak hürriyet ile mümkün olabileceği konusu elbetteki ekonomik düzenin temelini oluşturacaktır. Bu durumda dünya kendi kendine yürür. Çünkü elde etmek arzusu, topluma mümkün olan en iyi duruma ulaşmak için devamlı olarak baskı yapar" (Nadaroğlu,1985: 93). Fیزیokratlara göre kişisel çıkarlarla toplumsal çıkarlar arasındaki ahenk ilahi bir güce veya tabii düzen kanunlarına dayanmaktadır. Smith'e göre ise, bu ahengin sebebi görünmeyen ele dayanmaktadır (Özgüven, 1991: 83). Fیزیokrasi'nin doğal kanunlar teorisine göre, akılcı bireyler uzun dönemde kendi çıkarlarını maksimumlaştırmak amacıyla hareket etmektedirler. Doğal kanunlar ideal bir hukuk düzeninde uygulandıkları zaman, toplumda maksimum toplumsal refahı sağlarlar (Kazgan, 1997: 48).

Fیزیokratlar, insanın doğuştan rasyonel bir varlık olarak yaratıldığı görüşünü kabul etmiş ve doğal düzen kavramından hareket ederek, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"

anlayışına ulaşmışlardır. Rasyonel olduğu kabul edilen birey, akıl yoluyla özgür bir ortamda en doğru kararları alır. Bu özgür ortam ise, Fیزیokrasi de “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”i, klasik iktisadi düşüncede ise, piyasa örgütlenmesinin olduğu, müdahalenin olmadığı bir ortamı ifade etmektedir.

“Laissez faire” sözüyle kastedilen özgürlük, kişinin dilediği şekilde iktisadi faaliyette bulunabilmesidir. Doğal düzen her şeyi düzenlediğine ve kişilere menfaatlerinin nerede olduğunu gösterdiğine göre, yazılı kanunlara ve devletin müdahalesine gerek yoktur (Nadaroğlu, 1985: 93).

Fizyokratlara göre; doğal düzen insanları refaha ulaştıran en ideal düzendir ve doğal kanunlar, pozitif kanunlardan üstündür. Çünkü pozitif kanunlar, bireylerin özgürlüğünü sınırlandırmaktadır. Doğal düzen yasalarına uygunluk ise, bireylere en yüksek mutluluğu sağlamaktadır. Fakat bunun için özel mülkiyetin varlığı ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi, sözleşme, ticaret ve girişim özgürlüğünün bulunması gerekmektedir (Öztürk, 2007: 18-19). Özetle Fizyokratik iktisadi düşüncede, bireylerin tam bir serbestlik içinde hareket etmeleri savunulmuş ve her türlü müdahaleye karşı çıkmıştır.

2. 5. 2. Klasik İktisadi Düşünce'de Birey

Klasik İktisat Okulu'nun bireycilik anlayışına göre, birey kendine özgü yetenekleri, özellikleri ve amaçları doğrultusunda toplumda serbestçe hareket edebilmelidir. Bireyin, diğer bireylerle olan ekonomik ve parasal ilişkilerinin ise kişisel çıkar temeline dayandığı söylenebilir. Bireylerin aralarında rekabet etmeleri özendirilir ve başarı ya da başarısızlık durumunda sorumluluğun bireye ait olması istenir. Dolayısıyla sorumluluğu tek başına alan birey, ödül ve cezayı da tek başına kabul edecektir. Bu durum ise, ekonomik performansı etkileyen bir durumdur. Fakat sosyal boyutu tartışmaya açık bir konudur.

Klasik iktisadi doktrin bireyciliğe, kişisel çıkarlara ve her alanda rekabete dayanmaktadır (Özgüven, 1991: 80). Bireycilik anlayışı ile “görünmeyen el” inancı arasında kuvvetli bir ilişki söz konusudur. Her iki görüş de sonuç olarak bireyi kutsallaştırır ve bireyin önceden planlanmamış özgür davranışlarıyla meydana getireceği kurumların, insanların önceden planlanmış davranışlarıyla meydana getirecekleri kurumlardan çok daha üstün olduğunu savunur (Savaş, 1998: 58).

Klasik iktisadi düşüncede “Homo economicus” olarak ifade edilen birey, maksimum faydayı sağlayan seçeneği tercih eden ve her zaman rasyonel davranışlar sergileyen, iktisadi insan modelidir. Bu anlayışa göre insanlar, yalnızca kendileri için ekonomik faaliyette bulunmamakta, aynı zamanda diğer insanlara da fayda sağlamaktadırlar. Kişisel çıkar, toplumsal çığara da hizmet etmekte, toplumun refahı en yüksek düzeye ulaşmakta ve ekonomi kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengeye gelmektedir. Ekonominin dengesi bozulsa bile, bu durum geçicidir ve otomatik bir mekanizma ile ekonomi yeniden dengeye gelecektir ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekmektedir. Klasiklere göre, ekonomide otomatik olarak dengeyi sağlayan güç fiyat mekanizmasıdır. Fiyat mekanizması düzgün işlediği sürece tam istihdam düzeyi her zaman korunacaktır. Say kanunu gereğince her az kendi talebini yaratacak ve piyasada satılmayan mal kalmayacaktır. Klasik anlayış, fiyat mekanizmasına tam bir güven duymakta ve görünmez eli; kaynakların en optimal ve rasyonel dağılımını sağlayan, her sorunu çözen sihirli bir değnek olarak görmektedirler (Öztürk, 2007: 20-22).

Smith, doğal kanunları araştırmıştır ve bireycidir. Ona göre, ekonomi bireyci (ferdiyetçi) olmalıdır. Çünkü bireycilik insanın tabiatında mevcuttur. Kişisel menfaat, iktisadi hayatın itici gücüdür. Kişi en az zahmetle, maksimum tatmini aramaya çalışır

(Özgüven, 1991: 82). Smith'e göre, "birey ekonomide kendi çıkarını koruma serbestisine sahip olursa, kendi refahını, toplumun refahı ile örtüştürecek bir düzene ihtiyaç duyar. Bu düzen piyasanın görünmez elidir" (Yıldırım, 2002: 31). Kısaca Smith, kendiliğinden düzeni görünmez el ile açıklamaya çalışmıştır. Frederic Bastiat ise, bireylere müdahale edilmeyip kendi hallerine bırakıldıklarında, doğal ahenk düzeninin daha iyi çalışacağını, insanlar için hayırlı sonuçlar doğuracağını belirtmiştir (Yayla, 1992: 169-170). Fakat Robert Malthus, Smith'den farklı olarak, doğal düzene ve her şeyin kendiliğinden oluşacağına inanmamıştır. İktisadi kanunların çatışma halinde olduğunu ve sosyal olayların çatışma üzerine kurulduğunu savunmuştur. Dünya iktisadi hayatının bir savaş hayatı olduğunu ifade etmiştir (Özgüven, 1991: 91).

Klasik iktisadi düşünürlerden Fransız Frederic Bastiat (1801-1850), İktisadi Ahenkler adlı eserinde; toplumun düzenini sağlayan otomatik bir mekanizma olduğunu ve devletin bu mekanizmanın işleyişine yapacağı her türlü müdahalenin sakıncalı sonuçlar doğuracağını savunmuştur. Herbert Spencer (1820-1902), "Devlete Karşı İnsan" adlı eserinde doğal evrim kanunlarını savunmuş, piyasa ekonomisinin yararlarını anlatmış, devletin ekonomiye müdahalelerinin bireylerin hak ve özgürlüklerini yok ederek, onları köle durumuna düşüreceğini savunmuştur (Aktan, 1994(a): 7).

Klasiklere göre, akılcı birey toplumsal refahın maksimize edilmesine katkı sağlar. Adam Smith'e göre, birey kendi çıkarı peşinde koşarken belki de farkında olmadan, toplumsal faydanın maksimizasyonu amacına da hizmet eder. Fakat birey kendi çıkarı peşinde koşarken, toplumsal faydaya olumlu katkıda bulunabilmesi için, bireysel girişimciliğin özendirilmesi ve fiyat oluşumunun piyasa koşullarına bırakılması zorunludur (Orhan ve Erdoğan, 2003: 124). Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde bu

durumu Şu Şekilde ifade etmiştir (Sloman, 2003: 28):

İnsanların hemen hemen diğer insanların yardımına ihtiyaçı vardır ve bunu sadece onların cömertliğinden beklemesi boşunadır. Onların bencilliğine seslenmek kendi çıkarıdır ve kendisinin onlardan istediğini yerine getirmelerinin onlarında çıkarına olduğunu gösterebilirse sonuç alma ihtimali daha yüksek olacaktır. Başka bireyle hangi türden olursa olsun anlaşma yapmak isteyen biri Şu Şekilde yaklaşmalıdır. Her anlaşma önerisi istediğimi bana ver, sen de istediğini alacaksın anlamına gelir; ihtiyaçlarımızın büyük çoğunluğunu bu Şekilde elde edebiliriz. Akşam yemeğimizi sağlayan kasabın, biracının ya da fırıncının cömertliği değildir, onların kendi çıkarlarını kollamalarıdır. Onların insanlığına değil bencilliğine sesleniriz ve onlara kendi ihtiyaçlarımızdan değil, onların avantajlarından söz ederiz.

Mill'in kişisel çıkar kanununa göre, “her fert iyiyi arar, örneğin serveti ve refahı; kötüden kaçır, örneğin zahmetten” (Özgüven,1991: 116). Ona göre, kişisel çıkar kanunu psikolojik bir konudur ve kişinin korunması ve devamı söz konusu olduğunda, bireycilik ön plana çıkmıştır. Mill, “Liberte” adlı eserinde ekonomik özgürlük ile siyasi özgürlüğü birbirinden ayırmamıŐtır. Rekabeti sınırlayan her Şeyi kötü, geliştiren her Şeyi iyi olarak değerlendirmiştir (Özgüven,1991: 116).

Mill'e göre, bireyler kendi işlerini daha iyi yaparlar. Bireyler kendi işlerini daha iyi yapmasalar bile, kendi işlerini yapmaları, kendilerini geliŐtirmelerini ve tecrübe edinmelerini sağlar. Devlet müdahalesi, devletin gücünü ve otoritesini lüzumsuz yere artırır. Ekonomik özgürlük ve özel mülkiyet ise, farklı yeteneklere sahip olan bireylerin, bu

yeteneklerini diğerleriyle rekabet içinde geliştirmelerine imkân sağlar (Mill, 1986: 21).

Klasik iktisadi düşüncede, bireyler arasında zenginlik, yetenek ve zeka gibi farklılıklar kabul edilmekle birlikte, toplum içindeki yarışa her bireyin eşit başlamasının gerekliliğine, yani fırsat eşitliğine inanılır. Seçme ve seçilmede, kişisel çıkarlarının tatmininde, kanunların uygulanmasında kişiler eşittir. Piyasada özel girişimcilik ve rekabet mevcut, fırsat eşitliği de sağlanmış ise, adil bir gelir dağılımının kendiliğinden oluşacağına inanılmaktadır (Sallan Gül, 2006: 24). Ayrıca özgürlükler her türlü ilerlemenin ön koşulu olarak kabul edilmiştir. Rasyonel olduğu kabul edilen birey, çıkarlarını en iyi şekilde bilebilmektedir ve çıkarlarını sağlamak için bireyin özgür olması gerekmektedir. Dolayısıyla, bireysel girişim özgürlüğü en temel değer olarak kabul edilmiştir (Şaylan, 1981: 50). Birey rasyonel olduğundan ve piyasa da görünmez el mekanizması ile düzenlendiğinden, devlet müdahalesine gerek yoktur.

Klasik iktisatçılar, ekonomik yaşamda bireyin özgürlüğüne büyük önem vermişlerdir. Bireyin, iktisadi faaliyetleri istediği şekilde düzenleyebilmesini, devletin iktisadi faaliyetlere müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Klasik iktisadi düşüncede, devlet müdahalesinin bireysel girişimciliği sınırlandırması sebebiyle, devletin görevlerinin sınırlı ve minimum düzeyde tutulması görüşü kabul edilmiştir. Müdahale ancak, özel girişimciler oyunun kurallarına uymadıklarında ve kendi aralarında sorunları çözemediklerinde yapılacaktır. Birey, Klasik iktisatçılara göre, iktisadi faaliyetlerin merkezinde yer almaktadır.

Klasik iktisadi düşünce, bireye ve bireysel girişimciliğe büyük önem vermiş ve bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı her türlü devlet müdahalesinin karşında olmuştur. Klasiklerin, zorunlu bir fena olarak gördükleri devlet; güvenlik, savunma, adalet ve

diplomasi görevlerini yerine getirmeli ve hiçbir suretle piyasaya müdahale etmemelidir. Ayrıca devlet, sınırlı bir alanda mal ve hizmet üretmeli ve harcamaları da bu çerçevede sınırlı tutmalıdır, bu harcamaların finansmanında da özel kişi ve kuruluşlardan az miktarda vergi almalı, girişimci gücü teşvik etmelidir (Eker ve Diğ: 1994: 22).

Klasiklere göre, özgürlük; ekonomik ve sosyal düzenin kendiliğinden dengeye gelmesi için zorunludur (Özgüven, 1991: 69). Bu nedenle liberalizmde ekonomik etkinlikler, devlet yerine bireye bırakılmıştır. Ayrıca liberalizmde, toplumun, bireylerden ayrı ya da onların üzerinde bir değeri yoktur. Bu nedenle, bireyin hayatının anlam ve tadını kamusal alanda değil, özel alanda bulacağı ve yasal sınırlar içinde serbestçe hareket etme özgürlüğünün olduğu anlayışı kabul edilmiştir (Goodwin, 1982: 35; Akt: Sallan Gül, 2006: 26).

Neo-klasik iktisadi düşünce; 1. bölümde değinildiği üzere toplumsal refahın sağlanması noktasında ve devletin ekonomiye ya da piyasaya müdahalesi konusunda, devletin sınırlı müdahalesini öngören görüşleri sürmüştür. Fakat bireye bakış açısı noktasında tıpkı klasik iktisat okulu gibi, rasyonel bireyi ön planda tutmuş ve rasyonel bireyin kararlarının; belirsizliklerin olmadığı, tam rekabetin söz konusu olduğu bir piyasada özgürce dolanacağını ve gönüllü mübadeleler sonucunda tüketicilerin ve üreticilerin fayda ve kar maksimizasyonu hedeflerine ulaşabilecekleri savunmuştur. Tüketiciler, mevcut gelirlerini faydalarını maksimize edecek şekilde çeşitli mallar arasında dağıtırken, üreticilerin üretim ile ilgili kararlarını da etkilemektedirler. Burada faydayı belirleyen şey, tüketicilerin öznel zevk ve tercihleri ile tüketilen mal miktarıdır. Talebi belirleyen şey ise, faydadır (Akyüz, 1977: 92).

“Rasyonel İnsan” (Homo Economicus), Neo-klasik iktisatın da temel tezleri

arasında yer almaktadır. Rasyonel insan, piyasa ekonomisinde mallar, hizmetler ve diğer bireyler konusunda tam bilgiye sahiptir. Rasyonel tüketici birey faydasını, rasyonel üretici de karını maksimize etmeye çalışır. Bir başka ifadeyle, daha çok tatmin olacağı mal ve hizmet bileşenini, daha az tatmin olacağı mal ve hizmet bileşenine tercih eder.

Hunt, neo-klasik iktisat için rasyonel bireyin önemini şu şekilde ifade etmektedir.

(Hunt: 2005: 403):

Neo-klasik iktisatçılar, bütün toplumdaki bütün insanların davranışlarının her zaman fayda-azamileştirme davranışı olduğunu varsayar. Her toplumda, her yerde ve her zaman daha fazla fayda sağlamaya yönelik bütün çabalar, toprak, emek ve sermayenin mallarla mübadelesine indirgenebilir. Bu nedenle her toplumda, her yerde ve her zaman, her bireyin aldığı ve yararlandığı her fayda ya ücretlere, rantta ya da faize indirgenebilir.

2. 5. 3. Neoliberal İktisadi Düşünce'de Birey

Neo-liberal iktisatçılar ya geleneksel iktisadi analizi bilinen sosyal sorunlara uygulamışlar ya da iktisadi temellere dayanan politik teoriler geliştirmişlerdir. Sonuç olarak her iki durumda da politikanın özerkliğini sorgulamışlar ve sosyal teoriyi mikro iktisadın temel bireyci önermesi üzerine kurmuşlardır (Canikoğlu, 1996: 17). Dolayısıyla bireycilik neo-liberalizmin temel taşıdır. Neo-liberallere göre, bireycilik ve özgürlük, ancak devlet müdahalesinin minimum düzeyde tutulduğu ve rekabetçi serbest piyasa ekonomisinin, özel teşebbüsün, özel mülkiyetin söz konusu olduğu bir düzende gerçekleşebilir.

Neo-liberal iktisadi düşünce, bireyi ekonomik, sosyal ve siyasal düzenin merkezine koymuş, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını devletin görevleri arasında saymıştır.

Ayrıca neo-liberaller, sosyalizme ve kollektivist sistemlere bireyin hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmışlardır. Neo-liberallere göre, bireylerin özgürlükleri kısıtlanmadığı ve hareket serbestisi olduğu sürece, bireyler kabiliyet ve yeteneklerini geliştirecekler ve kendileri için en doğru, en iyi seçimi ve tercihi yapabileceklerdir.

Neo-liberal iktisadi düşüncede birey, sivil toplum düzeninin en temel varlığıdır ve sivil toplum düzeninin korunabilmesi için devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmemesi gerektiği görüşü hâkimdir. Çünkü devlet müdahalesi, hem ekonomik hem de siyasal özgürlüklere zarar vermektedir. Bu nedenle, devletin gücünün, görev ve fonksiyonlarının yasalarla sınırlandırılması gerekmektedir.

Neo-liberal iktisatçılar, devletin geliri yeniden dağıtıcı politikalarına ve iktisadi hayata müdahalelerine, bireysel özgürlüğü sınırlandırması ve piyasanın işleyişini bozması nedeniyle karşı çıkmışlardır. Bireysel özgürlüğün ancak serbest piyasa mekanizması ile sağlanacağı görüşünü kabul etmişlerdir. Devletin sosyal amaçlı ve koruyucu müdahalelerinin, bireyleri tembelliğe sevk edeceğini, çalışma ve teşebbüs azimlerini ortadan kaldıracağını iddia etmişlerdir.

2. 5. 3. 1. Chicago İktisat Okulu'nun Bireycilik Anlayışı

Chicago İktisat Okulu; birey, özgürlük ve serbest piyasa kavramları üzerine kurulmuştur. Chicago Okulu iktisatçılarına göre; birey kendi yetenekleri doğrultusunda piyasada serbestçe hareket edebilmelidir. Devletin görevi bireyin ekonomik faaliyetlerine müdahale etmek, sınırlar koymak değil; piyasaya işlerlik kazandırmak, bireylerin kendi aralarında yapmış oldukları sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak, hakemlik görevi yapmaktır.

Friedman'a göre, devlet özgürlüğün korunması ve kullanılması için gereklidir. Ancak, özgürlüğün korunması için kurulan devletin özgürlüğü yok edici bir Frankenstain'a dönüşmemesi gerekir. Fakat siyasal gücün, siyasal ellerde yoğunlaşması durumunda devlet özgürlüğe bir tehdit oluşturmaktadır (Friedman, 1998: 14-15). Ayrıca Friedman'a göre ekonomik özgürlük, bireysel özgürlüğün temel koşulu olması sebebiyle, tek başına bir amaç, siyasal özgürlüğe ulaşılmasında ise bir araçtır. Friedman bu durumu, rekabetçi kapitalizm ile açıklamıştır. Ekonomik özgürlük ya da bir başka ifadeyle rekabetçi kapitalizm, ekonomik gücün merkezileşmesini engellediği, ekonomik gücü siyasal güçten ayırdığı ve bu yolla birinin ötekini dengelemesini mümkün kıldığı için siyasal özgürlüğü de geliştirir (Friedman, 1998: 24). Friedman; bireylerin faaliyetlerinin, bilgi, inanç ve beklentileri doğrultusunda serbest bırakılması gerektiğini, bireyin ancak bu durumda yeteneklerini geliştirebileceğini ve kendini ifade edebileceğini savunmuştur.

Serbest piyasa ekonomisinde gelir bölüşümünde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Friedman'a göre, bu doğal bir durumdur ve gelir dağılımında eşitlik veya adalet sağlama gerekçesiyle serbest piyasaya müdahale edilmemelidir. Aksi takdirde, bu tür müdahaleler çeşitlenip genişleyerek bireylerin özgürlük alanlarını daraltmaktadır (Yayla, 1992: 184). Devletin sosyal adaleti ya da refahı sağlamak amacıyla müdahaleleri; devlet otoritesi ve keyfilüğünün güçlenmesine neden olacak ve bireysel özgürlükleri kısıtlayacaktır. Devlet, piyasanın işleyişine müdahale ettiği takdirde, bireyin özgürlüğü kısıtlanacak doğal ahenk düzeni bozulacak, toplumsal çatışma ortamı doğacaktır (Şaylan, 2003: 7). Piyasa, piyasadaki aktörlerin kişisel çıkarları ile düzenlenmektedir. Devletin piyasaya dolayısıyla ekonomiye müdahaleleri sadece verimsiz değil, aynı zamanda meşru ve rasyonel de değildir. Çünkü devlet müdahaleleri istikrarı bozmakta, ekonomiye zarar vermekte ve

sosyalizme geçişin ılımlı adımları olarak görülmektedir. Devletin birey ve bireyin tercihleriyle oluşturulan doğal dengeye müdahale etme hakkı yoktur (Sallan Gül, 2006: 50).

Rasyonel Beklentiler kuramı da bireyleri klasik iktisadi düşüncede olduğu gibi; “homo economicus” ve faydasını maksimize etmek isteyen, çıkarıcı bireyler varsayımından hareketle, bütün iktisadi olayların merkezine koymuş ve iktisadi olayları, bireylerin davranışlarından hareketle açıklamıştır. Ayrıca, bireylerin serbest piyasada faydalarını maksimize etmek ve zenginliklerini artırmak amacıyla rasyonel ve çıkarıcı davranışları, piyasaların devlet eliyle düzenlenmesinden daha güvenilir sonuçlar doğuracağına iddia etmişlerdir (Sallan Gül, 2006: 40). Rasyonel Beklentiler yaklaşımına göre; akılcı ve ekonomik bireyler devletin uygulayacağı iktisat politikalarının gerçek sonuçlarını önceden tahmin edip, davranışlarını ona göre ayarlamakta ve iktisat politikalarının beklenen amaca ulaşmasını engellemektedirler. Bireyler, amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli tüm bilgilere sahiptir ve bu bilgileri kullanarak piyasaların kendiliğinden dengeye gelmesini sağlamaktadırlar. Fakat bu durumun söz konusu olabilmesi için devlet müdahalesinin olmaması gerekir.

Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı da bireylerin rasyonel varlıklar olduğunu, devletin ekonomiyi yönlendirme, ekonomiye müdahale etme girişimlerinin bireylerin bu konuda alacakları önlemler nedeniyle başarıya ulaşamayacağını savunmuştur. Bireyciliği, girişim özgürlüğü ile eşdeğerde tutmuşlardır. Devletin bireysel girişimciliği önleyecek her türlü uygulamasına karşı çıkmışlardır.

2. 5. 3. 2. Avusturya İktisat Okulu'nun Bireycilik Anlayışı

Avusturya Okulu iktisatçıları, bireylerin, akılcı varlıklar olduğunu ve amaçlarını gerçekleştirebilecek araçları bilinçli bir şekilde seçtiklerini, bunu yaparken de piyasa

hakkında mükemmel bilgiye sahip olmadan yaptıklarını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu okul, faydacı bireycilik anlayışını reddetmiştir. Bu okula göre, rasyonel birey, bilinçli olarak hayatını iyileştirip, refahını artırmanın yollarını arayan bireydir. Birey istek ve tercihlerine büyük önem vermekle birlikte, insanın kişisel çıkar güdüsüyle yönlendirildiği düşüncesini de benimsemezler (Weber ve Streisler, 1973: 226-227; Akt: Sallan Gül, 2006: 48).

Neo-liberalizmin önde gelen düşünürlerinden Hayek'in sosyal teorisi de bireycilik anlayışına dayanmaktadır. Hayek, bireycilik kavramını, klasik liberalizmi adlandırmak için ya da onunla eş anlamlı olarak kullanmıştır (Yayla, 2000: 95). Hayek, liberallerce genel kabul gören, bireyin en iyi çıkarını yine bireyin en iyi kendisinin bileceği görüşüne katılmamıştır. Hayek, bilginin ve aklın mahiyeti gereği kimsenin en iyiyi bilemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre, bireyin en iyiyi bilmesi de gerekli değildir. Dolayısıyla "toplumun iyiliği", "kamunun iyiliği", "ortak iyi" gibi kavramlar ne olduğu belirsiz muğlak kavramlardır (Yayla, 2000: 106-107). Hayek'e göre, bu kavramlar olsa olsa, bir sosyal bütünün parçaları olabilir ve bireylerin tek tek çıkarlarının toplamı anlamına gelebilir. Önemli olan farklı özelliklere ve yeteneklere sahip olan bireylerin, kendi yapabileceklerine inandıkları ve güvendikleri şeyleri denemelerine izin verilmesidir. Bireyin yaptıklarının sonuçlarını görmesine izin veren bir sosyal sürecin oluşturulması ile birey birçok kişinin yer aldığı bu süreçte, bazılarını etkilemekte, bazılarından etkilenmekte, bazılarını düzeltmekte ve bazıları tarafından düzeltilmektedir (Yayla, 2000: 106-107).

Hayek'e göre, bireyciliğin ruhu; bireyi başkalarının değer ve ölçülerine uymaya mecbur etmektense, kendi değer ölçülerine göre hareket etme konusunda serbest bırakmalı, bireyin kendi özel, dokunulmaz alanında kendi amaçları egemen olmalı ve birey başkalarının diktatörlüğünden "masun" olmalıdır. Hayek bireyi kendi kararlarının nihai

hâkimi kabul etmiştir (Hayek, 2004: 83). Hayek'in sosyal teorisinin özünü oluşturan kendiliğinden doğal düzen; insan eyleminin sonucu olan, fakat insan tasarımının sonucu olmayan bir düzeni ifade etmektedir (Yayla, 2000: 106). Hayek, kendiliğinden doğan düzen ile planlı otoriter düzen arasındaki farkı şu şekilde ifade etmektedir: "Trafığın tanzimini genel bir trafik nizamnamesi tespit edilebileceği gibi, her yolcuya ve her şoföre nereye gitmesi lazım geldiği ayrı ayrı da bildirilebilir; daha doğru bir ifadeyle, ya yollara birtakım işaretler konur, yahut da herkese takip edilecek yol emredilir" (Yayla, 2000: 12). Dolayısıyla kendiliğinden doğan düzen, hiçbir aklın planlı müdahalesi olmadan kendiliğinden işlemektedir. Hayek'e göre toplumsal kurumların niteliği, gelişimi ve fonksiyonu, özgür bireylerin önceden karşılaştırılmayan ve planlanmayan davranışlarıyla şekillenir. Adam Ferguson da kurumlar hür insanların kendiliğinden yardımlaşması sonucu insanlığın önceden tasarlanmamış davranışlarının sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir (Savaş, 1998: 57-58).

Avusturya İktisat Okulu, bireysel özgürlüğe büyük bir önem ve değer vermiştir. Bu nedenle devletin her türlü refah işlevine karşı çıkmıştır. Toplumun zenginleşmesi ve insanların özgürleştirilmesi için sosyal refah devletinin tasfiyesi ve devletin ekonomik alandaki görev ve fonksiyonlarının serbest piyasaya devredilmesini savunmuştur. "Pazar içinde ortaya çıkan eşitlik, adil sayılmış ve yetenekliler ile yeteneksizler arasındaki farklılaşma üzerine oturtulmuştur". Serbest piyasa kaynak ve gelir dağılımını sağlamada tek mekanizma olarak görülmüştür (Öztürk 2007: 84). Serbest piyasa ekonomisinde gelir bölüşümünde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu doğal bir durumdur ve gelir dağılımında eşitlik veya adalet sağlama gerekçesiyle serbest piyasaya müdahale edilmemelidir. Aksi takdirde, bu tür müdahaleler çeşitlenip genişleyerek bireylerin

özgürlük alanlarını daraltmaktadır (Yayla, 1992: 184).

Hayek'e göre, bireysel özgürlük ancak sınırlı bir devlette mümkün olabilir. Sosyal eşitlik ve sosyal adalet tezlerinin arka planında, sosyalizme duyulan özlem yatmaktadır. Devletin eşitlik ve adalet dağıtıcı bir rol üstlenmesi durumunda piyasanın işleyişinin bozulacağını ve bireysel özgürlüklerin devletin gücünün ve üstlendiği rolün büyüklüğüne göre kısıtlanacağını iddia etmiştir. Devlet bireye ve piyasaya hizmet ettiği ölçüde yararlı olmaktadır (Friedman, 1998: 2).

Bireycilik anlayışına göre, kolektivist hareketler totaliter olup, insanı köleleştirmektedir. Bu nedenle, bireycilik sosyalizm, komünizm ve faşizm gibi bütün kolektif hareketlerin karşısında yer almıştır. Hayek'e göre, bireyciliğin önündeki en büyük engel sosyalizmdir. Çünkü sosyalizm, bireyciliğin içini boşaltmakta ve bireyciliği yok etmeye çalışmaktadır. Hayek, bireyciliğin ortadan kalması durumunda kölelik siteminin, bireyciliğin yerini alacağını belirtmiştir (Hayek, 2004: 18-19). Liberalizm ya da bireysel özgürlük ile totaliterizm ya da kolektivizm arasındaki uyumsuzluk; kolektivizmin, bütün şekillerinin (komünizm, faşizm v.s.) toplumu bir bütün halinde ve bütün kaynaklarıyla tek bir amaç uğrunda teşkilatlandırmak istemesi ve bireysel amaçların ve özgürlüklerin varlığını kabul etmek istememesidir (Hayek, 2004: 79-80). Hayek'e göre, birey toplumsal yaşamın merkezinde olduğu takdirde kendini gerçekleştirebileceği ve özgürlüğünü yaşayabileceği bir demokratik düzen söz konusu olmaktadır. Birey yerine toplumu merkez alanlar ise, eninde sonunda totaliter bir rejim içinde kendilerini bulacaklardır (Güvenç, 2000: 88). Totaliter devletlerde, ekonomi çok önemli bir iktidar aracıdır. Bütün iktisadi faaliyetler, bir merkezden idare edilmektedir. Kolektivizm, bir ideali gerçekleştirmek için planlılığı öngörmektedir (Hayek, 2004: 48). Hayek'in belirttiği üzere, planlamacılık insanın

kendisini ifade etmesini ve kendisini gerçekleştirmesini sağlayan şartları ortadan kaldırmaktadır. Sosyalistlerle liberallerin çarpıştığı bir diğer husus da mümkün olan en iyi planlama işinin bireyler tarafından mı, yoksa merkezi bir otorite tarafından mı gerçekleştirildiğidir. Sosyalistlere göre, işleri rasyonel bir şekilde yürütmenin tek çaresi, bütün faaliyetlerin bilinçli olarak hazırlanmış proje dahilinde merkezi bir idare tarafından planlanıp, yürütülmesidir. Liberaller ise; hükümetin, bireylerin bilgi almasına ve girişimcilikte bulunmalarına en geniş imkânları sağlayacak şartları hazırladığında, mümkün olan en iyi planları yapabileceklerini iddia etmişlerdir (Hayek, 2004: 49).

Yayla'ya göre, Sovyetler Birliği; tekelci bir ideoloji ve parti, devlet güdümünde bir ekonomi, kitle iletişim araçlarının devlet kontrolüne alınması ve sivil toplumun büyük ölçüde ortadan kaldırılması ile resmi ideolojik bir toplum yaratmıştır. Eğitim faaliyetleri yalnızca total ideolojiyi öğretmek ve benimsetmek ve yeni bir Sovyet insanı yaratmak amaçlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. İnsanlar bilinci olmayan birer robot haline dönüştürülmüştür (Yayla, 1993: 16-18). Dolayısıyla totaliter rejimler, standart bir insan tipi yaratmayı amaçlamıştır. Bu rejimler insanlara monoton, tek tütze bir hayat şekli sunmuştur.

Misses'e göre (Sallan Gül, 2006: 50):

- Birey kendi başına bir değer olarak algılanmakta; özgür bir toplumun
- ancak özgür bir bireyin ürünü olabileceği unutulmamakta ve bu suretle
- kimliğini, benliğini koruyan bireyin topluma katılarak demokrasinin
- olmazsa olmaz koşulu sivil toplum kuruluşlarının ve diğer baskı
- gruplarının oluşturulmasına katkıda bulunmasıyla sivil toplum
- gerçekleşmiş olmaktadır.

Liberalizme göre birey, en nihai ve en kutsal amaçtır. Bireyin varlık sebebi, totaliter rejimlerde olduğu gibi millet/ulus, sınıf, topluluk ya da başka varlıkların kutsal amaçlarına hizmet etmek değil, bizzat kendisidir. Birey, kendi doğrularının yaratıcısı, kendi vicdanının yargıcisidir. Liberalizme göre, hiç bir otorite bireye herhangi bir değeri, düşünceyi, görüşü, ideolojiyi veya inancı zorla kabul ettirme hakkına sahip değildir.

2. 5. 3. 3. Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Okulu'nun Bireycilik Anlayışı

Kamu Tercih teorisyenleri bireyi, "Homo economicus" varsayımı içinde kişisel faydası ya da zenginliğini maksimize etmeye çalışan, çıkarıcı ve rasyonel varlıklar olarak ele alır. Dolayısıyla, faydacı felsefenin kişisel çıkarını ön plana alan kendi faydasını maksimize etmeye çalışan rasyonel birey modeli, Kamu Tercih Okulu teorisyenlerince politik piyasadaki aktörlerin eylemlerini analiz etmek için bir model olarak kullanılmıştır (Sallan Gül, 2006: 39).

Kamu Tercih Okulu'nun metodolojik bireycilik anlayışına göre; toplumda bütün ekonomik ve sosyal kararlar bireylerin tercihlerine göre belirlenir ve dolayısıyla devleti oluşturan organların kararları temelde bireylerin tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Aktan, 1997: 18). Kamu Tercih teorisyenleri, Klasik liberaller gibi, bütün olguları birey davranışları ile açıklamaya çalışmışlardır. Toplum ya da devlet gibi yapılar onları oluşturan bireylerin davranış, tercih ve deneyimlerine bakılarak anlaşılabilir (Sallan Gül, 2006: 39). Ayrıca, piyasa ekonomisi ve kapitalist düzen sadece bireylerin kendi tercihlerinin bir sonucu olarak oluşuyorsa kabul edilebilir. Burada insan olarak kastedilen, kollektif varlıklar değil, tek ve biricik olan bireyin kendisidir. Dolayısıyla hiçbir kollektif varlığın kendi başına bireyin amacından ayrı bir amacı olamaz

Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Okulu devletin ve bürokrasinin gücüne karşı

daima şüphyle bakmışlar, bunların sınırlandırılmadığı takdirde, bireyin özgürlüğünü tehdit edeceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca, Onlara göre; politikacılar, bürokratlar ve seçmenler faydalarını maksimize etmeye çalışan kişilerdir. Tüketiciler fayda maksimizasyonu üreticiler de kar maksimizasyonunu amaçlarken; seçmenler fayda maksimizasyonu, siyasi partiler oy maksimizasyonu ve bürokratlar bütçe maksimizasyonu, çıkar ve baskı grupları ise rant maksimizasyonunu amaçlamaktadırlar. Politikacı ve bürokratlar, devletin kaynaklarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadırlar. Hükümetler, para basma, borçlanma, kamu harcamaları ve vergiler şeklindeki para ve maliye politikalarını, oy kaygısı nedeniyle kısa vadeli çözümler üretmek amacıyla kullanmakta, uzun vadeli çözümlerle ilgilenmemektedirler. Dolayısıyla kamu sektörü tüketicilerin tercihlerini yansıtmamakta, verimsiz çalışmakta, kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açmaktadır. Onlara göre, kamu sektörü de özel sektör gibi rekabete açılmalıdır. Bu nedenle Anayasal iktisatçılar, hükümetlerin keyfi ve popülist uygulamalarına son verilmesi için siyasal iktidarın ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin (harcama, para basma, borçlanma, vergileme) anayasal bir çerçeveye ile sınırlandırılması gerektiğini savunmuşlardır.

2. 6. BİREYCİLİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Yayla'ya göre, liberal bireyciliği anlamının daha iyi bir yolu, bireyciliğe yöneltilen eleştirilere ve liberal yazarların verdiği cevaba bakmaktır. Genellikle bireyciliğe yönelik söylenen şey şudur (Yayla, 1992: 143):

Liberalizmin ortaya koyduğu birey fikri boş bir soyutlama, bireycilik ise nominalistik (adı var kendi yok) bir hayaldir. Bireyi toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bireyi birey yapan da zaten toplumdaki yeri ve diğer insanlarla olan ilişkileridir. Toplum olmadığı vakit bireyin

varlığından da söz edilemez. Bireyi anlamak için önce toplumu, bireyin içinde yer aldığı ortamı anlamak gereklidir.

Misses, bu eleştirilere şu şekilde cevap vermektedir: Sosyal eylemin karakterini belirleyen bireylerdir ve bütün sosyal eylem ve davranışlar bireyler tarafından gerçekleştirilir. Bir kolektif bütün de tek başına değil, üyesi olduğu bir veya birkaç birey aracılığıyla işler. Kolektif bütün, bireysel üyelerinin dışında bir anlam ifade etmez ve onlar olmadan bir eyleme de sahip olamaz. Yani kolektif bütünler bireylerin eylemleriyle işler. Bu nedenle, bir kolektif bütünü tanımanın yolu, bireylerin eylemlerini incelemekle mümkün olabilir. Kolektif bütünler gözle görülebilir varlıklar olmadıkları gibi, dil, işbirliği, akıl gibi özellikler de bireylerde gelişmiştir. Milletler, devletler, dini kurumlar, toplumsal işbirliği, ancak üyelerinin eylemlerinde var olabilir. Bu nedenle, insan eylemleri üzerinde çalışmaya, kolektif bütünler yerine bireylerden, bireylerin davranış ve eylemlerini incelemekten başlamak gerekir (Yayla, 1992: 142-143). Yayla'ya göre, birey çevresinden tamamen soyutlanmış, hayatını tek ve yalnız başına sürdüren bir varlık değil, insanlarla etkileşim içinde olan, onları etkileyen ve onlardan etkilenen; aile, toplum gibi birlikler içinde yaşayan, bir varlıktır. Gerçekte de toplumdan ayrı, tek başına yaşayan insanlar söz konusu olmadığına göre, bireyciliğin bu tip insanları ele alması da söz konusu olamaz (Yayla, 2000: 97-100).

Hayek, bireyin çevresinden tamamen soyutlanmış, hayatını tek başına sürdüren varlıklar olduğu eleştirisini kabul etmemiştir. Çünkü ona göre birey, diğer bireylerin oluşturduğu aile, toplum gibi birlikler içinde yaşamaktadır. Bütün sosyal bütünler bireylerden meydana gelmiştir ve bireylerin eylemleri ile varlığını sürdürebilmektedir (Yayla, 2000: 98). Hayek'e göre "Eğer gerçekten bireyler toplumdan tamamen tecrit

edilmiş varlıklar olsaydılar, bireyler üzerinde yapılan çalışmalar bize toplumu anlamamız konusunda hiçbir şekilde yardımcı olamazdı” (Yayla, 1992: 143). Liberalizm, bu nedenle; toplum, sınıf vs. gibi, kendilerini oluşturan bireylerden bağımsız olduğunu kabul ettiği varlıkları, doğrudan doğruya bir bütün olarak anlamaya muktedir olduğunu ileri süren kolektiviteleri yaklaşımlara karşı çıkmıştır (Yayla, 1992: 144). Dolayısıyla; devlet, ulus/millet gibi sosyal bütünler bireylerin bir araya gelmesi ile oluşmuşlardır ve varlıkları da bireylerin varlığına bağlıdır.

Bireyselliğe yönelik bir diğer eleştiri de; insanı bencilliğe teşvik ettiği ve bencilliği onayladığıdır. Bu kanaat bireyciliğin çoğu insan tarafından benimsenmemesine yol açmıştır. Fakat “ben” kavramı, bireyci gelenekte esas olarak, sadece kendi varlığını ifade eden başka her şeyi dışlayan bir egoizm anlamında kullanılmamıştır. Bu kavram, aile ve arkadaş çevresini de içermektedir (Yayla, 2000: 102). Hayek'in ifadesiyle ve "bizim sosyalizm ve tüm öteki kolektivizm biçimlerinin karşısına dikmek için sözünü ettiğimiz bireycilik ile bencillik arasında hiçbir ilişki yoktur” (Hayek, 2004: 19). Hayek, kolektivizmin bireycilikten ayrıldığı noktayı şu sözlerle ifade etmiştir (Hayek, 2004: 79 :

Bunların hepsi toplumu topyekûn ve bütün kaynaklarıyla, tek bir gaye uğrunda teşkilatlandırmak isterler ve bireysel gayretlerin tamamıyla hükümran olduğu serbest sahaların mevcudiyetini kabul etmezler.

Hayek'e göre, bireyciliğin insanı bencilliğe teşvik ettiği kanaatinin oluşmasında, klasiklerin kullandığı dilin etkisi büyük olmuştur. Bu durum pek çok kişinin bireyciliğe sempati duymamasına neden olmuştur. Kendini sevme, bencil çıkarlar gibi terimlerle aslında, evrensel güdüler ifade edilmiş, dar anlamda yani bireyin anlık ihtiyaçlarıyla ilgili bir egoizm kastedilmemiştir. Çünkü bireycilik, aileyi ve diğer din ve dil topluluklarını da

birey kadar meşru kabul etmiştir. Yayla'ya göre, bireyin bencil davranışlarının peşinde koşup koşmadığını tartışmak anlamsızdır. Çünkü insanın bilgisi ve menfaatlerinin yapısal bir sınırı vardır ve insan bütün toplumun ancak küçük bir bölümünü bilebilir ve bu bütün sosyal dünya ile karşılaştırıldığında, küçücük alanla sınırlıdır. Burada asıl soru; bireyin ilgi ve bilgi alanına giren konularda, kendi amaçları için serbestçe hareket etmesine izin verilmesi mi, yoksa toplum için daha önemli görünen eylemleri yapması için başka biri ya da bir otorite tarafından zorlanması mıdır? (Yayla, 1992: 145-146). Hayek'e göre doğru ifade; insanların eylemlerinde, çıkarları değil kendi arzusu ve ilgileri tarafından yönlendirilmesidir. Burada asıl kastedilen, insanların sadece kişisel ihtiyaçları ve bencil çıkarları tarafından yönlendirildiği değil, insanların arzuya şayan gördükleri şeye ulaşabilmek için çabalamalarına müsaade edilmesidir. Bir başka ifadeyle, önemli olan, insanın hangi güdülerle hareket ettiği değil, kendi bilgisini kendi amaçları için kullanmakta serbest bırakılması gerektiğidir. Şayet bu yol benimsenirse, birey özgür olacaktır. Fakat başkalarının ya da toplumun istediği belirli eylemleri yapmaya zorlanırsa, bireyin özgürlüğü kısıtlanacaktır (Yayla, 2000: 102-103). Ayrıca Hayek'e göre, bireyler serbestçe hareket etmeye izin verildiği zaman, kendi ilgi, bilgi ve becerileri çerçevesinde hareket ederek, en iyiyi değil, arzuya şayan gördükleri şeyleri arayacaklardır (Yayla, 1992: 146).

Özetle, liberalizme göre, bireyciliği bencilikle eş değerde tutamayız. Çünkü bireyin kendisi için en iyiyi istemesi kadar doğal bir şey yoktur. Birey kendisi için neyin faydalı neyin zararlı olduğunu, neyin iyi neyin kötü olduğunu ve neyi tercih edip neyi tercih etmeyeceğini en iyi kendisi bilir. Totaliter rejimlerde olduğu gibi, devletin ya da merkezi otoritenin bireyin adına düşünmesi ve onun adına karar vermesi bireyler açısından olumlu sonuçlar doğurmaz. Bireyler robot gibi, ruhsuz, hissiz, mutsuz, zevksiz, ne istediğini

bilemeyen, buna karar dahi veremeyen varlıklar haline dönüşür.

Liberalizme yöneltilen bir diğer eleştiri de bireyciliğin zamanla anarşizme kapı açacağıdır. Hayek'e göre, klasik liberalizmin bireycilik anlayışı ile rasyonalist sahte bireyciliğin bir ürünü olan anarşizm önemli farklılıkları olan anlayışlardır. Anarşizm zorlayıcı gücü kabul etmezken, bireycilik zorlayıcı gücün gerekliliğini kabul eder. Ancak, "onu toplam zor miktarını azaltmak amacıyla zorun kullanılmasının gerekli olduğu anlarla sınırlar" (Yayla, 2000: 107).

Dini açıdan bireyciliğe yönelik eleştirilerden biri, liberalizmin bireyi tanrılaştırması, diğeri de "liberalizmin, bireyi hiçbir ahlaki ve insani kaygısı olmayan bedeni ve şehevi arzularının esiri bir mahlûk yapmasıdır". Oysa Sabur'un da ifade ettiği gibi, liberalizm hiç bir zaman bireyin karşısına hasım olarak Tanrı'yı koymamaktadır. Liberalizm bireyi Tanı'dan değil devletten korur ve bireyin ötekisi de Tanrı değil devlettir. Ayrıca, liberalizm; bireye hiç bir değeri, inancı veya ahlaki dayatmamaktadır. Çünkü liberal düşünceye göre, herşey gönüllük, tercih ve rıza esasına göre gerçekleşmelidir. Dinler, insanlar için bir toplum ya da bir insan tasarısı gerçekleştirme tasarımında bulunabilirler. Liberalizm ise, bireyin kendisi için neyin doğru olduğuna karar verme özgürlüğünü tamamen bireye bırakır ve bu konuda müdahale edilmesine karşıdır (Sambur, 2010: 1).

Liberalizm, düşünce, ifade, özgürlüğü kadar din ve inanç özgürlüğünü de meşru saymaktadır ve dolayısıyla; bireylerin istediği dini seçme ve bu dinin gereklerini yerine getirme konusunda özgür olmasını ve serbest bırakılmasını savunmuştur. Komünist sitemler ise, dini afyon gibi görmüşler, insana daha doğrusu rejime zarar verebileceği düşüncesiyle din ve inanç özgürlüğüne karşı çıkmışlardır. Bu durum ise, bize göre, insanların özgürlüğünün, özgünlüğünün ve onurunun ortadan kalmasına neden olmaktadır.

Özetle, liberalizme göre, birey serbest bırakıldığında kendisi için en iyi seçimi yapacak ve en doğru kararı verecektir. Bireyi kendisi ile ilgili kararlarda kendi başına bırakmak, müdahale etmemek gerekmektedir.

Liberal iktisadi düşünce, bireylerin davranışlarını açıklarken, onların "rasyonel" olduğunu, her zaman kişisel çıkarını gözeten, faydasını maksimize eden varlıklar olduğunu en iyiyi, en faydalı olanı, seçeceğini varsaymıştır. Fakat bireylerin davranışlarını etkileyen; sosyolojik, psikolojik, fizyolojik vs. birçok faktör bulunmaktadır. Liberal iktisatçıların bu unsurları göz ardı etmeleri, ekonomik insan varsayımından hareketle bireyin tercih ve kararlarına sonsuz güven duymaları beşeri insan modeliyle birebir örtüşmemektedir. Ayrıca liberal iktisadi düşüncenin sadece rasyonel bireyin davranışı, değeri ve özgürlüğü üzerinde durması; toplumdaki diğer sınıflar, gruplar (cemaatler, politik gruplar, etnik gruplar, sendikalar vs.) ve birey üzerindeki etkilerini göz ardı etmesi de modelin eksik tarafını oluşturmaktadır. Bireyin her ne kadar amaçları ve değerleri doğrultusunda serbestçe davranabilmesi, hareket edebilmesi savunulmuş olsa da bireyin, aynı zamanda değer yargısı, inançları, etnik kimliği vs. özellikleri onu aynı zamanda toplumsal bir varlık yapmaktadır.

III. BÖLÜM

3. LIBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE DEVLET

3. 1. DEVLET KAVRAMI, KÖKENLERİ ve KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

Sosyal bir varlık olan devletin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, araştırmacılar ilk çağdan günümüze kadar bütün insan toplumlarında bir örgütün ya da otoritenin varlığını tespit etmişlerdir. Bu örgütün görevi, insanların toplu halde yaşamalarından kaynaklanan bazı kolektif ihtiyaçların karşılanmasıdır. Başlangıçta çok sınırlı toplumsal ihtiyaçların karşılanması söz konusuysen, sosyal ve ekonomik hayatın gelişmesi sonucunda devletin görevleri çoğalmış ve buna paralel bir seyir izleyerek, 15 ve 16. yüzyıllarda bu günkü modern devletin temellini teşkil eden bir düzeye ulaşmıştır (Nadaroğlu, 1985: 91).

Devlet kavramı, önceleri bir hükümdar ya da hükümdar ailesine ait egemenlik anlamında kullanılırken, sonraları tüm ülkeyi içine alan soyut bir egemenlik ve saltanat anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bazılarına göre ise devlet sözcüğü, Latince “statüs” dan türetilmiş olup, Romalılar döneminde bu kavram somut bir hal alarak “res publica” şeklinde kullanılmıştır (Saygılı ve Arı, 2003: 19).

Devlet dar ve geniş anlamda şu şekilde tanımlanabilir: Dar anlamda devlet, kamu tüzel kişilerinin sadece merkezi ve siyasal nitelikte olanlarını kapsar. Yerel yönetimler bu kapsam dışındadır. Geniş anlamda devlet, örgütlü kamu tüzel kişilerinin tamamını ve yerel yönetimleri de kapsamaktadır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 36).

Platon’a göre devlet, kuvvetlilerin çıkarlarını korumak için, Sokrates’e göre ise, iyi vatandaşlar yetiştirmek için kurulmuştur. Ortaçağ filozoflarından Ciceron, “Respublica” adlı eserinde, “çok sayıda insanın bir arada bulunması, ortak kanunları kabul etmesi ve

ortak faydalanma” olmak üzere üç temel şartın devletin ortaya çıkması için gerekli olduğunu iddia etmektedir. Yakınçağda ise, bazı düşünürler devletin oluşumunu sosyal sözleşme teorisi ile açıklarken, bazıları da kuvvet teorisi ile açıklamaktadır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 21-22).

Doğa durumu, siyasi ya da sivil toplum öncesi dönemi ifade eden bir varsayımdır. Doğa durumunda, özgürlüklerin ortak bir yetke altında korunup daha da geliştirilmesi için bir sözleşme ile siyasi toplum ya da devlet oluşturulmuştur. Sadece insanlar değil, yönetim de bu sözleşme ile bağlıdır ve sınırlıdır (Locke, 2002: 10). Locke’a göre, devlet bireyin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve sürdürmek için vardır. Locke’un yaşam, özgürlük ve mülkiyet olarak nitelendirdiği temel hakların korunması için devlet ve birey arasında yapılan sözleşme, bu hakların ihlal edilmesi ya da bireylerin haklarından vazgeçmeleri durumunda devletin meşruiyeti ve varlık nedeni de ortadan kalkar. Locke, insanların doğal yaşamdan birlikte yaşama geçişi sırasında ortaya çıkmış olan devletin, savunma ve adalet olmak üzere iki ana fonksiyonu olduğunu belirtmektedir. Savunma koruyucu devleti, adalet ise hukuk devletini ifade eden kamu hizmeti türüdür (Yereli, 2003: 1).

Thomas Hobbes’e göre, vatandaşlar çıkarları olduğu (can ve mal güvenliklerinin korunması) için devleti gerekli görmüşlerdir (Aktan, 1994(a): 4). Thomas Hobbes (1588-1679) “Ejderha” (Leviathan) isimli eserinde vatandaşların can ve mal güvenliklerini korumak için devletin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Hobbes’e göre vatandaşlar, bir toplumsal sözleşme ile kendilerinin üzerinde ayrı suni bir kişiliğe sahip Leviathan adı verilen dev bir insanı meydana getirmişlerdir (Aktan, 1994(b): 19). Dolayısıyla, devletin ortaya çıkış nedeni ve amacı ile ilgili olarak düşünürler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, devletin veya hükümetin şekli veya türü devletin amacına göre

değişmektedir. Bir devletin amacı, toplumun genelinin mutluluğunu bireyin mutluluğuna tercih edebilir veya liberal devlet modelinde öne sürüldüğü gibi, bireyin temel haklarının güvence altına alınması, toplumsal çıkarlara göre öncelik taşıyabilir (Saygılı ve Arı, 2003: 18). Örneğin devleti merkezine alan organik/biyolojik devlet anlayışı Kıta Avrupa'sında egemen olmuştur ve devleti yaşayan bir organizma olarak gören bu anlayış, devleti birey karşısında yüceltmekte, bireyin üstünde görmektedir. Bu anlayışa göre; birey, aile ve diğer tüm kurumlar devlet için vardır. Bu anlayışın karşısında ise, Anglo Sakson geleneğinin, bireyi ve bireyin özgürlüklerini temel alan devlet anlayışı yer alır. Bu anlayış, devleti bireylerin güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamak için bir araç olarak görmektedir (Üstel, 1999: 77-78). Devlet kavramının çeşitliliği, devletin görev ve fonksiyonlarına yüklenen anlam farklılıklarından kaynaklanmaktadır denilebilir. Mevcut; siyasi ve sosyal yapı ya da ideolojik düşünceye göre, devlet kavramının tanımı da değişebilmektedir.

Bu bölümde, ekonomideki rolü bakımından devlet modellerine değinilmiş; devletin amacı, görev ve fonksiyonları ile devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmasının ve ekonomiye müdahalesinin neden olduğu sorunlar klasik ve neo-liberal iktisat okullarının teorik yaklaşımları çerçevesinde incelenmiştir.

3. 2. EKONOMİDEKİ ROLÜ BAKIMINDAN DEVLET MODELLERİ

Devletin ekonomik faaliyetlerde bulunup bulunmaması konusunda, tarih boyunca çok farklı görüşler ortaya konulmuş ve devlet-ekonomi ilişkisi bakımından farklı zamanlarda farklı sistemler uygulanmıştır. Devletin kamusal mal ve hizmetleri sunarken hangi rolü üstlendiği, piyasadaki etkinliği, özel sektörden yararlanması, mülkiyet haklarının nasıl olduğu, vatandaşa hizmette ne tür yöntemleri kullandığı vs. devletin kendisine biçtiği rolü ve sistemi belirlemektedir. Bu hususlar göz önünde bulundurularak, devletin

ekonomide ki rolü bakımından dört çeşit devlet modeli tanımlanabilir (Şan, 2010: 1):

1. Klasik Liberal Devlet
2. Sosyalist Devlet
3. Refah Devleti / Sosyal Devlet
4. Neo-liberal Devlet

3. 2. 1. Klasik Liberal Devlet

Klasik iktisatçılar ekonomide tam rekabet ortamının sağlanması durumunda devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini; devletin, işlemlerin mevcut kural ve normlara uygun yapılıp yapılmadığını denetleme işlevini yerine getiren bir denetleyici olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu nedenle devlet, asli görevleri olan savunma, adalet ve güvenlik dışındaki işleri piyasaya bırakmalı, iktisadi alanda da rekabeti sağlayıcı düzenlemelerin dışında her hangi bir işe karışmamalıdır. Fakat Klasiklere göre, bayındırlık, ulaşım, posta gibi, özel iktisadi faaliyette bulunmak devletin görevleri arasında yer alabilir (Demir, 1996: 12). Bu devlet modeline; “koruyucu devlet”, “gece bekçisi devlet”, “jandarma devlet”, “minimal devlet” gibi isimler de verilmektedir (Aktan, 1994(a): 49).

Klasik liberal devlet anlayışına göre, devlet ekonomik faaliyetlerde bulunmamalı ve ekonomiye müdahale etmemelidir. Devletin ekonomiye müdahalesi, “görünmez el”in her şeyi düzenleyen işlevini aksatmaktadır. Dolayısıyla devletin görevleri geleneksel görevlerle (yargı, adalet ve savunma) sınırlı tutulmalıdır. Fakat devlet; piyasada üretilemeyen, fiyatlandırılmayan, faydası bölünemeyen tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu üstlenebilir. Bir başka ifadeyle; piyasada üretilebilecek mallar devlet tarafından üretilmemeli, yapısı gereği piyasa tarafından üretilemeyen mal ve hizmetlerin arzı devlet tarafından üstlenilmelidir.

Ayrıca klasik iktisadi düşünürler; devletin, “sosyal adaleti” sağlama gibi bir fonksiyon üstlenmesine ve geliri yeniden dağıtıcı politikalar izlemesine, piyasadaki doğal düzenin devlet eliyle bozulmasına yol açacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar ve fiyat mekanizmasının ya da bir başka ifadeyle görünmez elin, piyasada sosyal refahı en iyi şekilde sağladığı görüşünü savunmaktadırlar.

3. 2. 2. Sosyalist Devlet

Sosyalist Devlet, özel mülkiyete yer vermeyen, tüm üretim faktörlerinin devlete ait olduğu bir ekonomik düzen modelidir. Devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolü, merkezden emredici planlara dayalı olarak yürütülmektedir. Sosyalist devlet içerisinde komuta ekonomisi anlayışı piyasa ekonomisi anlayışıyla tamamen zıttır (Aktan, 1994(b): 94). Hayek'e göre iktisadi planlamacılık sistemi; rekabete, liyakata, başarıya değil, yolsuzluğa, ahlaki yozlaşmaya ve adam kayırmacılığa dayanmaktadır. Devlet kendi yandaşlarına çıkar bölüştürme aygıtına dönüşmektedir. Bu nedenle iktisadi planlamada her şey iktisadi olmaktan çıkıp, siyasetin konusu haline gelmektedir (Hayek, 2004: 149-150).

Rusya'da Ekim 1917 Devrimi ile Bolşeviklerin darbesi sonucunda iktidarı ele geçirmeleri ile sosyalist bir devlet kurulmuş ve Sovyet Rusya, klasiklerin görünmez elini görünür hale getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Rusya, işgalleri altında olan Doğu Avrupa ülkelerine silah zoruyla sosyalizmi dayatmıştır (Yılmaz, 1993: 6). Dolayısıyla Sosyalizm, ilk kez Sovyetler Birliği'nde uygulanmaya başlamış, sonra Orta ve Doğu Avrupa, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya; Macaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya'da 1943-1944 yıllarından uygulanılmıştır. Daha sonra ise, doğu ve uzak doğuda, Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam, Moğolistan, Küba gibi ülkelerde uygulanmıştır (Yayla, 1993: 30).

Sovyet rejiminin iki ana dayanağı, merkezi ekonomik planlama ve merkezi siyasal planlamadır (Yılmaz, 1993: 7). Yayla'nın ifadesiyle Sovyetler Birliği, ilk çağdaş sosyalist (totaliter) devlettir ve kendi cinsinin en uzun ömürlüsü olmuştur. Süper bir güç olmayı başarmasının yanı sıra kapitalizme alternatif bir model olma özelliğini de korumuştur. Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi ve sonrasında Lenin, ilk adım olarak; siyasi gücü partinin kontrolüne geçirmiş ve tüm muhalif güçleri ortadan kaldırmış, toplumun temel kurumlarını tasfiye etmiştir. Toprakta özel mülkiyeti kaldırmış, sanayi kuruluşları ve bankaları devletleştirmiş, polisin yerine silahlı milisler yerleştirmiştir. Stalin'in ise, 1929'da tarımı kolektifleştirmiş, ekonomik hayatı tamamen devletleştirilmiştir. Böylece, tekelci bir ideoloji ve parti, devlet güdümünde bir ekonomi, kitle iletişim araçlarının devlet kontrolüne alınması ve sivil toplumun büyük ölçüde ortadan kaldırılmasıyla, resmi ideolojik bir toplum yaratılmıştır. Brejnev döneminde ise, sistem gelişme dönemini tamamlayıp, durgunluk dönemine girmiştir. Brejnev'in ölümünden sonra, gerek Andropov gerekse Çernenko dönemlerinde bazı reformlara niyet edilmişse de gerçek anlamda reformlar Gorbaçov ve Yeltsin döneminde gerçekleştirilmiştir (Yayla, 1993: 16-18).

Sosyalist devlette, rekabet ve serbest piyasa ekonomisi, fiyat mekanizması gibi unsurlar söz konusu değildir. Rekabete izin verilmez ve üretim, tüketim, bölüşüm ve fiyatlar piyasa tarafından değil merkezi planlama örgütü tarafından belirlenmektedir. Ne üretilecek, ne miktarda ve nasıl üretilecek, kimin için üretilecek, nasıl dağıtılacak vb. konularda merkezi planlama örgütü karar vermektedir. Özetle, sosyalist devlette; ekonomik faaliyetler bizzat devlet tarafından düzenlenmekte, yönetilmekte ve denetlenmektedir. Ayrıca, özel mülkiyet yerine, kollektif mülkiyet savunulur ve üretim araçları devletin ya da kamunun mülkiyetindedir. Mal ve hizmetlerin sadece fiyatları değil, miktarları da devlet

tarafından belirlenir ve devlet denetimine tabidir. Sosyalist devlet, ekonomik özgürlüklere olduğu kadar, sivil ve siyasal özgürlüklere de kapalı ve karşı bir devlettir. Liberalizm ise; özel mülkiyete, piyasa ekonomisine, girişimciliğe, seçme ve tercih özgürlüğüne dayanmaktadır.

3. 2. 3. Refah Devleti / Sosyal Devlet

1929'da yaşanan Büyük Ekonomik Buhran ise, neo-klasiklerin "Piyasa Başarısızlığı Teorisi"ni adeta taçlandırmıştır (Şen, 2009: 48). Bu tarihten itibaren, Keynes'in talep yönlü politikaları önem kazanmış ve klasik liberal devlet anlayışı yerini, müdahale edici "fonksiyonel devlet anlayışı"na bırakmıştır. Keynes ve Beveridge başta olmak üzere (ayrıca Marshall da ilave edilebilir), sosyal refah devleti uygulamalarının oluşumuna katkıda bulunan, sosyalist olmayan sosyal reformculardır (Özdemir, 2005). Keynes, klasik liberallerin aksine, devletin ekonomiye müdahale etmesini ve ekonomide düzenleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes'in geliştirmiş olduğu "Fonksiyonel Devlet Teorisi"ne göre, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanması, adil gelir ve servet dağılımının sağlanması, ekonomik istikrarın sağlanması, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanması vb. nedenlerle devletin bazı fonksiyonları üstlenmesi ve ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi, hatta iktisadi teşebbüsler kurarak bizzat girişimcilik yapması gerekmektedir (Aktan, 1992: 39).

1930'lardan sonra gelişen sosyal refah devleti anlayışı ile birlikte, ülkeler karma ekonomi modeline yönelmeye başlamışlar ve devletin ekonomiye olan müdahaleleri ve ekonomideki ağırlığı da artmaya başlamıştır. Devlet sadece geleneksel fonksiyonu olan kamusal mal ve hizmet üretmekle sınırlı kalmamış, tüketim malları üretimine dek uzanan geniş bir alan içinde faaliyette bulunmuş; üretim, kaynak dağılımı, gelir bölüşümü,

ekonomik büyüme ve konjonktürün düzenlenmesi gibi alanlarda da etkin rol üstlenmiştir (Sönmez, 1987: 5; Akt: Öztürk, 2007: 198). Özdemir'e göre; "Sosyal devlet" ve "refah devleti" (veya "sosyal refah devleti") kavramları, birbirlerinden farklı kavramlar değildir. Fakat Literatürde, "sosyal devlet" yerine sıklıkla "refah devleti" kavramının kullanıldığı gözlenmektedir (Özdemir, 2007: 11).

Refah devleti kavramı, sosyal refahın maksimizasyonu amacıyla, devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı bir şekilde müdahalelerde bulunmasını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, bu kavram, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla devletin; müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci olarak bir rol üstlenmesi anlayışına dayanmaktadır. Sosyal devlet taraftarlarına göre, devletin toplumdaki yoksul, zayıf ve güçsüz kişileri koruyucu tedbirler alması, bireylere fırsat eşitliği sağlayarak, sosyal ve ekonomik koşullardaki eşitsizliği azaltması gerekmektedir. Fakat eşitlik kavramı tartışmaya açık ve üzerinde anlaşmaya varılamayan bir kavramdır. Aktan'ın ifadesiyle, bireyler farklı zekâ, yetenek ve çalışma kapasitelerine sahiptirler ve Aktan'a göre, "mutlak eşitlik sağlanması bizzat eşitsizlik doğuracaktır" (Aktan ve Özkıvrak, 2003).

Sosyal/Refah devletinde ekonomik düzen piyasa ekonomisine dayanmaktadır. Ayrıca sosyal devlette bireylere; özel mülkiyet hakkı, miras hakkı, girişim ve ticaret özgürlüğü tanınmış ve özel teşebbüsün varlığı yasalarla güvence altına alınmıştır. Fakat liberal devletten farklı olarak, devletin bu alanlara müdahalesine belli bir ölçüde izin verilmiştir. Sosyal devlet; kamusal mal ve hizmet sunmak amacıyla işletmeler kurmakta ve girişimci gibi özel teşebbüs ile birlikte, piyasada iktisadi faaliyetlerde bulunmaktadır. Üretim araçları özel mülkiyete tabi olmakla birlikte, kamu yararına aykırı olarak

kullanılmaz ve devlet herkesin mülkiyet hakkından yararlanabilmesini sağlayıcı önlemler alır. Bunlara ilaveten, devlet iş ve çalışma hayatına da bu alanları düzenlemek ve denetlemek suretiyle müdahale etmektedir (Göze, 1995: 123).

Sosyal refah devletinin ekonomik hayata müdahalesi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar: Düzenlemeler, sübvansiyonlar, vergilemeler, gelir transferleri vs. şekillerde olabilir. Devlet özel kesimin ekonomik faaliyetlerine ilişkin olarak çeşitli düzenlemelere (regulation) gidebilir. Örneğin üretilen malların standartlara uygunluğu, asgari ücret düzeyinin saptanması vb. uygulamalar. Ayrıca devlet, belirli mal ve hizmetlerin üretimini, vergi ve sübvansiyonlar yoluyla teşvik edebilir, kısıtlayabilir ya da devlet bizzat kamusal üretim yoluyla arz tarafında yer alabilir. Bunların dışında devlet, geliri düzenleyici, yeniden dağıtıcı düzenlemeler yaparak, bireylerin gelirini değiştirmek suretiyle ekonomik faaliyetleri etkiler (Barry, 1992: 743-744; Akt: Aktan ve Özkıvrak, 2003: 1).

Özdemir; liberal, sosyalist, sosyal refah ve sosyal demokrat refah rejimi ayrımını kısaca şu şekilde özetlemiştir (Özdemir, 2007: 140):

“Liberal sistem”de, rekabete dayalı bir piyasa sistemi vardır ve üretim faktörlerinin üretimden alacağı payları piyasa belirler, dağıtımda korunmaya gereksinimi olanlar dikkate alınmazlar. “Sosyalist sistem”de ise, aksine rekabetin gerçekleşebileceği bir piyasa sistemi mevcut değildir, merkezi planlama ve bir dağıtım sistemi söz konusudur. Hangi üretim faktörüne, ne kadar dağıtım yapılacağı belirlenmektedir. “Sosyal refah devleti sistemi”nde ise, hem piyasa ekonomisi içinde rekabete dayalı bir üretim gerçekleştirilmekte, hem de hâsıla paylaşılırken, üretim fazlasının daha adil dağıtılabileceği bir mekanizma işletilmektedir.

İşte dağıtım aşamasında devlet, sosyal refah politikaları aracılığıyla bu görevini yerine getirmektedir.

“Sosyal demokrat refah rejimleri” ise, “İsveç Modeli” adıyla da anılmaktadır ve yaygın bir şekilde İskandinav ülkelerinde (İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya) uygulanmaktadır. Sosyal demokrat refah rejimleri, gereksinimlerin yüksek düzeyde karşılanması ile oluşacak eşitliği hedefleyen bir refah devleti anlayışını ifade etmektedir. Evrensellik, sınıflar arasında eşitlik ve sosyal dayanışma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır ve sosyal eşitlik ile ekonomik etkinlik bir arada gerçekleştirilmeye çalışılır (Özdemir, 2007: 140).

3. 2. 4. Neo-Liberal Devlet

Refah devletçi görüşlerin büyük çoğunluğu, liberal ve sosyal demokrat hükümetler tarafından yürütülen Keynesyen politikalarla gerçekleştirilmiştir. Fakat 1970’lerin başında birçok ülkede yaşanan enflasyon krizleri, yüksek kamu harcamaları ve düşük büyüme eğilimleri ve 1973 petrol kriziyle birlikte, Keynesyen iktisat ve refah devleti anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır (Sallan Gül, 2006: 35). Neo-liberaller; klasik liberallerin görüşlerini revize ederek, devletin ekonomiden çekilmesini ve ekonomiye müdahale etmemesini, özel sektörün, girişimcilik, ekonomik özgürlüklerin serbest piyasa ekonomisinde egemen olmasını savunmuşlardır.

Neo-liberal devlet anlayışına göre, kamu kesiminin küçültülmesi ve devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması gerekmektedir. Devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının artması, piyasanın işleyişini bozmakta, kaynak dağılımında ve üretimde etkinlik ve verimlilik sağlanamamaktadır. Bu nedenle neo-liberal devlet anlayışında, devletin ekonomideki rolünün azaltılması ve sosyal refahı sağlayıcı, geliri yeniden düzeltici

politikalar uygulamaması gerektiği görüşü hâkimdir. Neo-liberal iktisatçılar, devletin geliri yeniden dağıtıcı politikalarına ve iktisadi hayata müdahalelerine bireysel özgürlüğü sınırlandıracağı ve piyasanın işleyişini bozacağı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Bireysel özgürlüğün ancak serbest piyasa mekanizması ile sağlanacağı görüşünü kabul etmektedirler. Devletin sosyal amaçlı ve koruyucu müdahalelerinin, üretimi yavaşlatacağını, bireyleri tembelliğe sevk edeceğini, çalışma ve teşebbüs azimlerini ortadan kaldıracağını ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmak yerine artıracığını iddia etmişlerdir.

Neo-liberaller, negatif birey haklarını garanti altına alan ve kendi kendine dengeye gelen rekabetçi serbest piyasa ile bunlara müdahale etmeyen, sadece koruyan, çok sınırlı bir devletin adil bir toplumsal, ekonomik ve politik sistemin temel gerçeklerini oluşturduğuna inanırlar. Neo-liberallere göre, refah hizmetlerinin devlet yapısının giderek büyümesinde önemli bir rolü olmuştur. Devlet ya da kamu, müdahale ile özdeş görülmüş ve kamu yararı veya kamu malları gibi konularda klasik liberalizmden farklı bir bakış açısı sergilemişlerdir. Dolayısıyla, refah devletinin her türlü politikasının devletin müdahale alanını genişlettiğini ve bu alandan devletin uzaklaştırılması, işlevlerinin piyasaya devredilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu çerçevede; J. Buchanan ve G. Tullock gibi Kamu Tercih Okulu teorisyenlerince, devletin bürokratikleşmesi, hantallaşması ve verimsizliği varsayımları tartışılmıştır (Sallan Gül, 2006: 38).

3. 3. LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE DEVLETİN AMACI VE FONKSİYONLARI

Liberal iktisadi düşüncede; devletin toplumsal refahı ya da eşitliği sağlamak amacıyla ekonomiye ve dolayısıyla piyasanın işleyişine müdahale etmesinin, piyasanın işleyişini ve etkinliğini sağladığı görüşü hâkimdir. Piyasa ekonomisine ve fiyat

mekanizmasına sonsuz bir güven duyulur ve bu tür sorunların piyasaya müdahale edilmediği takdirde kendiliğinden çözüleceği iddia edilir ve devletin refahı artırıcı ya da geliri düzenleyici, dağıtıcı politikalar uygulamasına karşı çıkılır.

Liberal iktisatçılar, sosyal güvenlik hizmetlerinin, kar amacı gütmeyen yardım kuruluşları tarafından yerine getirilmesini önermektedirler. Dolayısıyla bu tür hizmetler, sivil toplum örgütlerinin inisiyatifine bırakılmıştır. Devlet; adalet, güvenlik ve savunma gibi asli görevlerini yerine getirmeli, rekabeti ve girişimciliği teşvik etmeli, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmalı, piyasa ekonomisinde taraflar arasında hakemlik görevi yapmalı, oyunun adil bir şekilde oynanmasını sağlamalı, oyuna doğrudan müdahale etmemeli, oyunun kuralları ihlal edildiği takdirde müdahale etmelidir.

3. 3. 1. Fیزیokratik İktisadi Düşüncede Devlet

Fیزیokratlar, arz ve talep arasındaki dengesizliklerin geçici olduğunu ve dengesizliklerin piyasa mekanizması içinde kendiliğinden giderileceğini ve müdahalenin gereksiz olduğunu savunan ilk liberaller olduğu ileri sürülebilir (Eker ve Diğ. 1994: 9).

Fیزیokratlar müdahalenin her biçimine karşı çıkmışlar ve doğal düzenin varlığını kabul etmişlerdir. Fیزیokratlar, doğal düzenin toplum hayatını yöneten en ideal düzen olduğunu ve devlet müdahalesinin, doğal düzenin işleyişini bozacağını, ekonomiye müdahale edilmediğinde, ekonomide kendiliğinden bir düzen ve denge oluşacağını iddia etmişlerdir. Fیزیokratlar, Merkantilistlerin; devletçi, korumacı ve müdahaleci görüşleri yerine devletin ekonomiye müdahale etmemesini, iktisadi hayatın ve dış ticaretin serbest olmasını, özel mülkiyet hakkının korunması gerektiğini savunmuşlardır. Fیزیokratlara göre, (Özgüven, 1991: 77):

Aslında insanlar ve onların hükümetleri kanun yapamazlar. İnsanlar

kanun yapıcısı değil, uygulayıcılarıdır. Devlet eğitim ve kamu hizmetlerini yerine getirmeli, adaleti, güveni sağlamalı ve tabî düzeni kendi seyrine bırakmalıdır. Hükümetin görevi tabî düzeni sürdürmek olmalıdır. Tabî düzeni aslında Tanrı istemektedir. Doğal düzene ne kadar uyulursa insanların refahı da o ölçüde artar.

Fizyokratlara göre, hem iç ticaret hem de dış ticaret serbestçe yapılmalıdır. Bu amaçla Gourney, Laissez faire, laissez passer formülünü geliştirmiştir. Laissez faire ve Laissez passer kavramları şu şekilde özetlenmektedir (Özguven, 1991: 74):

Laissez faire, çalışma hürriyetine varabilmek için her çeşit kısıtlamaları, her çeşit faaliyetin yaratılmasını engelleyen ve yayılmasını durduran kanunları kaldırmak demektir. Laissez passer ise, malların serbestçe mübadelesine mâni olan bütün sınırlayıcı unsurları, özellikle gümrükleri kaldırmaktır. Çünkü gümrük vergileri hem üretim, hem de tüketim üzerine olumsuz etki yapar.

Dolayısıyla doğal düzen anlayışını benimseyen Fizyokratlar, emeğin ve malların serbest dolaşımını savunmuşlardır.

Fizyokratik iktisadi düşünce, ekonomik yaşamda bireysel çıkarlar kendiliğinden uyum içinde olacağından, devletin ekonomik yaşama hiçbir şekilde müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre, devlet faaliyetleri güveni ve adaleti temin etmekle sınırlı olmalıdır. Devlet faaliyetleri bu sınırın ötesine geçerse, özgürlük kısıtlanabilir. Fizyokratların doğal düzen anlayışı, devletin görünen elini görünmez hale getirmektedir (Öztürk, 2007: 18-19). Ayrıca Fizyokratlar, liberal iktisadi düşüncenin temel ilkelerinden olan; sözleşme özgürlüğü, serbest girişim, ticaret özgürlüğü ve özel mülkiyet gibi ilkeleri

savunmuşlardır. Özellikle devletin piyasanın işleyişine müdahalesine kesin olarak karşı çıkmışlar ve devletin temel görevinin insanların doğal haklarını korumak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat siyasi otoritenin yapısının nasıl olması gerektiği konusu üzerinde durmamışlardır (Yereli, 2003: 60).

3. 3. 2. Klasik İktisadi Düşüncede Devlet

Jandarma devlet anlayışını benimseyen klasik iktisatçılar, devletin yetkilerinin ve görevlerinin sınırlı olması gerektiğini savunmuşlar ve bireysel özgürlükten yana olmuşlardır. Ekonomik olayların belirlenmesinde ve ekonomik dengenin sağlanmasında görünmez bir elin varlığından söz etmişlerdir (Yereli, 2003: 60). Klasik iktisatçılara göre, ekonomik faaliyetler doğal bir düzende görünmez bir el aracılığıyla kendiliğinden gerçekleşir. Devletin ekonomiye müdahalesinin, piyasanın işleyişini (görünmez elin işlevini) bozacağı görüşü hâkimdir. Devletin sosyal adaleti ve eşitliği sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale etmesine, bu amaçla kamusal mal ve hizmetlerin üretimine girişmesine, piyasaların işleyişini bozması, rekabetin gelişmesini engellemesi ve bireysel özgürlüğü kısıtlaması nedeniyle karşı çıkmışlardır.

Klasik iktisatçılara göre, devlet iç ve dış güvenliği sağlamalı, hukuk kurallarının uygulanmasına dikkat etmeli, özel mülkiyeti garanti etmelidir. Ticarete ise “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” şeklinde serbest ve müdahalesiz bir ticaret anlayışını benimsemelidir (Yıldırım, 2002: 33). Klasik iktisadi düşüncede her şey tam bir özgürlük içinde gerçekleşmeli, emeğin ve sermayenin serbestçe hareketi engellenmemeli, piyasa sisteminin işleyişine müdahale edilmemeli, rekabet teşvik edilmelidir (Yayla, 1992: 78).

Özetle klasiklere göre, ekonomi otomatik olarak tam istihdama ulaştığına göre ekonomiye dışarıdan müdahale gerekmemektedir. Çünkü bu model, müdahaleye kapalı,

tam ve mükemmel işleyişe ve dengeleyici özelliklere sahiptir. Bu nedenle klasik iktisadi düşünce, iktisat politikası tedbirlerine ve bu arada iktisadi planlamaya gerek olmadığını savunmuştur (Özyurt, 2007: 6).

Klasikler, devletin ekonomik kaynaklara ihtiyaç duyduğunu kabul etmekle beraber, kamuya tahsis edilen kaynakların israf edilmiş sayılacağını, bu kaynakların üretimde bulunmayan kimselerin tüketimi için harcanacağını ve dolayısıyla devletin tüketici bir nesne olduğunu ilerini sürmüşlerdir (Devrim, 1983: 95). Bu nedenle, ekonomik faaliyetlerin özel mülkiyet ve serbest rekabet esaslarına dayalı olarak girişimciler tarafından gerçekleştirilmesi taraftarıdır. A.Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçılar, ekonominin kendi haline bırakılması ve devletin ekonominin dışında tutulması halinde ekonominin en iyi şekilde işleyeceğini iddia etmişlerdir. Klasik iktisatçılara göre; iktisadi istikrarı sağlamak ve siyasal istikrarın savurganlıklarını önlemek için, bireysel girişimcilik teşvik edilmelidir (Orhan ve Erdoğan, 2003: 125).

Klasik iktisadi düşünceye göre, ekonomik istikrarsızlık durumunda, maliye politikaları yerine para politikaları tercih edilmelidir. Çünkü onlara göre, maliye politikasında kullanılan araçlar aslında birer para politikası aracıdır. Örneğin kamu harcamalarını artırmaya yönelik bir politika sonucunda ekonomideki para arzı da artmaktadır. Klasik iktisat teorisi arz ağırlıklı bir teori olup, onlara göre, tam rekabet, ücret ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdama gelecek, üretilen her mal satılacak ve piyasa görünmez el vasıtasıyla işlemeye devam edecektir. Say kanunu göre, üretilen her mal satılmakta, stokta mal kalmamaktadır. Bu nedenle ekonomi daima ve kendiliğinden dengeye gelme eğilimindedir. Klasik iktisatçılara göre, devletin para ve maliye politikaları ile kendiliğinden dengeye gelecek

olan ekonomiye müdahale etmesi istikrarı bozmakta ve reel bir etki yaratmamaktadır. Bu nedenle devlet, ekonomik ve sosyal amaçlı müdahalelerden kaçınarak kamu harcamalarını düşük tutmalı, para arzını kontrol etmeli, bütçe denkliğini hedef almalı ve borçlanma yoluna gitmemelidir (Muter, 1999: 48-50). Klasikler devletin, piyasadaki bir birey gibi geliri kadar harcama yapmasını, bütçesinin açık ya da fazla vermemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bütçe açığı ya da fazlasının, ekonomik istikrarsızlıklara yol açacağını iddia etmişlerdir.

Smith'e göre, devletin faaliyet alanı; adalet, iç ve dış güvenlik, diplomasi gibi piyasada üretilemeyen, bölünemeyen, pazarlanamayan ve fiyatlandırılmayan tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumu ile sınırlı tutulmalıdır. Adam Smith devletin üç tür görevi olduğunu ve bunun dışında ekonominin işleyişine müdahale etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Smith'e göre (Aktan, 1994(a): 8-9):

Devletin birinci görevi, toplumu şiddetten ve diğer bağımsız devletlerin istilasından korumaktır ve bu ancak askeri bir güç ile sağlanabilir. Devletin ikinci görevi, toplumun her üyesini diğer vatandaşların baskısından korumaktır ve bunun için adaleti teminen bir yargı sistemi oluşturmaktır. Devletin üçüncü ve son görevi, topluma yüksek derecede avantaj sağlayacak bazı kamusal hizmetlerin yapılmasıdır.

Smith'in devlete dair ilk iki görevi dış güvenlik, iç güvenlik ve adalet hizmetlerinin yerine getirmesi ile ilgilidir. Smith'in belirttiği son görev ise, bazı yorumlara açıktır. Smith'in devlete yüklediği bu son görev ile altyapı ve eğitim hizmetleri kastedilmektedir (Aktan, 1994(a): 9). Smith'in, devletin üçüncü ve sonuncu görevi ile ilgili şu sözleri, bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Vergara, 2006:

97):

Hükümdarın ya da Cumhuriyet'in üçüncü ve sonuncu görevi, çok büyük bir topluluğa sayısız yararlar sağlamakla birlikte, elde edilecek kârın yapılan harcamaları asla karşılayamayacak olması yüzünden bir ya da bir kaç birey tarafından inşa edilemeyecek ya da bakımı yapılamayacak nitelikteki kamu tesislerinin ve kamu kurumlarının inşasını ve bakımını gerçekleştirmektir.

Özetle ve yine Smith'in ifadesiyle devlet; "bir camia için çok büyük faydalar arz etmelerine rağmen, masrafı karşılayacak kadar istifade sağlayamayacakları için, hiçbir ferdin veya küçük topluluğun deruhte edemeyeceği mahiyetteki" hizmetleri icra etmelidir (Hayek, 2004: 53). Klasik iktisatçılardan John Stuard Mill ise, "...bazı bölgelerde ve yerlerde devlet inşa etmedikçe yollar, doklar, limanlar, kanallar, sulama çalışmaları, hastaneler, okullar, kolejler ve de basımevleri olmayacaktır. Bu görevleri üstlenmek devletin görevidir" (Vergara, 2006: 94), sözleriyle devletin üstlenmesi gereken kamu hizmetlerinin neler olması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla klasik iktisatçılar, kamu sektörüne küçük de olsa bir rol biçmişlerdir ve devletin, yüksek maliyetli fakat toplumun tüm kesimine fayda sağlayan, özel sektörün karlı bulmadığı veya piyasa koşullarında üretilemeyen ve pozitif dışsallıklar yaratacak olan, tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu üstlenmesi konusunda hemfikirdirler. Fakat devletin bu hizmetler dışında, ekonomik faaliyetlerde bulunmasına ve ekonomiye müdahalesine, piyasanın işleyişini ve ekonominin dengesini bozması, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı, bireysel girişimciliği ve rekabeti olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle karşı çıkmışlardır.

Klasik iktisadi düşüncede, piyasa ekonomisinin alt yapısının kurulup işletilmesi

(Bayındırlık), devletin görevleri arasında yer almaktadır. Fakat burada devletin işlevi, piyasaya müdahale anlamında değil, piyasanın işletilebilmesi için gerekli kamu hizmetlerinin sunulması anlamındadır. Çünkü devletin ekonomik işlevi bunun ötesine geçerse, piyasa ekonomisine müdahale halini alır ve dahası ekonomik özgürlükleri zedeler (Akalin, 2002).

Özetle, Klasik iktisatçılar ekonomide tam rekabet ortamının sağlanması durumunda devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini; devletin işlemlerin mevcut kural ve normlara uygun yapılıp yapılmadığını denetleme işlevini yerine getiren bir denetleyici olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu nedenle, devlet asli görevleri olan savunma, adalet ve güvenlik dışındaki işleri piyasaya bırakmalı, iktisadi alanda da rekabeti sağlayıcı düzenlemelerin dışında her hangi bir işe karışmamalıdır. Klasiklere göre, devlet iç ve dış güvenliğin sağlanması, adalet ve kamu düzeninin sağlanması dışında bir iş yüklenmemelidir. Fakat bayındırlık, ulaşım, posta gibi, özel sektörün karlı bulmadıkları alanlarda iktisadi faaliyette bulunmak devletin görevleri arasında yer alabilir (Demir, 1996: 12).

S. Mill, devlet müdahalesinin gereksizliğini ve bireysel girişimciliği savunmuştur. Mill'e göre devlet müdahalesinin gereksizliği üç nedene dayanır (Orhan ve Erdoğan, 2003: 125):

- Fertler işleri daha iyi yapmaktadır.
- İktisadi faaliyetlerin fertler tarafından yapılması ile ortak gayenin geliştirilmesi ve fertlerin tecrübelerinin artması mümkün olmaktadır.
- Hükümet müdahalesi hükümetin gücünü ve kudretini gereksiz yerde artırarak; büyük bir fenalığın ortaya çıkmasına neden olur. Bürokrasi ne kadar genişlerse,

esaret o kadar artar.

Klasik liberal düşüncede piyasa ekonomisi ve minimal devlet anlayışı ve bireyci anlayış hâkimdir. Devletin genel bir sosyal refah sağlama gibi bir görevi yoktur. Refah devleti ya da bir başka ifadeyle sosyal devlet anlayışı; devlete sosyal alanlarda planlama, düzenleme yapabilmeyi ve gerektiğinde piyasaya müdahale edebilmeyi, bireylere sosyal güvenlik ve adalet dağıtıcı politikalar uygulamayı öngörmektedir. Fakat Klasik iktisadi düşüncede devletin yapacağı sosyal yardımlar konusunda bazı düşünürler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Sınırlı da olsa sakatlara ve ekonomik durumu çok kötü durumda olan yoksullara yardımı savunan klasik iktisatçılar olduğu gibi, refah devletinin varlığına kesin olarak karşı çıkan klasik iktisatçılar da vardır. Klasiklerin bir kısmı; özellikle Adam Smith, tekelleşme ve kartelleşmenin olmadığı, rekabetçi bir serbest piyasada, tüm toplumun refahının sağlanacağını ve piyasanın yoksulluk sorununu uzun dönemde çözeceğini savunmuştur. Malthus ise, fakirlere yapılacak devlet yardımına, bireyleri yoksulluğa iteceğini ve onları bağımlı hale getireceğini ileri sürerek, kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. J. S. Mill gibi liberaller ise, sınırlı da olsa devlet müdahalesini benimsemişlerdir (Abrlaster, 1984: 281; Goodwin, 1982: 42-51; Akt: Sallan Gül, 2006: 30).

Smith, yoksullara devlet tarafından yapılacak olan yardımlara; toplumsal barışı, düzeni ve piyasanın işleyişini bozduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Ayrıca Smith'e göre, devlet müdahalesi özgürlük rejimine ve tam rekabete aykırıdır (Savaş, 1997: 260).

Malthus'un yaşadığı dönemde, İngiltere ve Fransa arasında süren savaşlar, uzun yıllar süren kıtlık ve açlık sorunları yüzünden kötümser bir yaklaşıma sahip olmuştur ve bu nedenle, kötümser iktisatçıların başında yer alır. "Nüfus üzerine deneme adlı eseri yazmıştır". Malthus'a göre, doğal kaynakların dağılışı arasında bir dengesizlik vardır ve bu

denge-sizlikten kurtulmak imkânsızdır. Fakat nüfus miktarı ile besin maddeleri arasındaki büyük fark, çeşitli müdahalelerle giderilebilir. Bu bakımdan müdahaleci sayılırken, devletin yapacağı sosyal yardımlara karşı oluşu nedeniyle de liberal sayılır. Ona göre sosyal yardımlar, bireyleri tembelleştirir ve fakirlerin az çocuk yapması gerekir (Özgüven, 1991: 92-94). Malhus, yoksullara yapılan yardımın toplumun tamamının aleyhine sadece en zayıf kişilerin durumunu düzeltereğini iddia etmiş ve kişisel çıkar sistemini öğretecek bir eğitim sisteminin gerekli olduğunu savunmuştur (Savaş, 1997: 349).

John Stuar Mill ise, 1848'de "İktisat ilminin İlkeleri" adlı eseri ile kişisel çıkar kanunu formüle etmiş ve tam rekabetin üstünlüğünü savunmuştur. Ayrıca, Ricardo'nun asgari ücret kanununu açıklamış, uluslararası ticaret teorisini geliştirmiş ve serbest ticareti benimsemiştir. Fakat Mill; Auguste Comte, Sismondi ve Saint Simon'un etkisi altında kalarak, liberalizmden müdahaleciliğe kaymış ve bazı sosyalist görüşler ileri sürmüştür. Dolayısıyla Mill'in hem liberal hem de müdahaleci yönü vardır. İktisat ilmine sosyal adalet anlayışını getirmeye çalışmıştır (Özgüven, 1991: 114-115).

Özet olarak klasik iktisadi düşünce, yoksulluğun geçici olduğunu, piyasaların veya fiyat mekanizmasının, müdahale edilmediği takdirde toplumsal sosyal refahı optimize edeceği görüşünü savunmuştur. Fakat gerçek yaşamda, yoksulluk kısa süreli değil, daha uzun süreli bir olgudur ve bu nedenle, iradesi dışında gelirlerini kaybedenlerin geçimi, bakımı, bireylerin insiyatifine bırakılmamalıdır.

3. 3. 3. Neo-Liberal İktisadi Düşüncede Devlet

Keynes'in görüşlerinin yaygınlık kazanması ve uygulanması ile birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra; devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesinin ve çeşitli sektörleri kamulaştırarak hizmet vermesinin; eşit, adil ve demokratik bir toplum için

gerekli olduğu görüşü savunulmaya başlanmıştır. Bu görüş doğrultusunda devletin ekonomiye ve sosyal hayata müdahaleleri artmıştır. Neo-liberalizm, 19. yüzyıl klasik liberalizmin devamıdır. Neo-liberaller de klasik liberaller gibi; özel girişimciliği, bireyciliği piyasa mekanizmasını, devletin ekonomideki rolünün ve müdahalesinin minimize edilmesini savunmuşlardır. Neo-liberallere göre devlet, bireyin özgürlüğüne, hayatına müdahale etmemeli, sınırlar koymamalı, adaleti, savunmayı, yasaların işleyişini sağlamalı, düzeni korumalıdır.

Neo-liberaller, piyasa başarısızlıkları kuramına alternatif olarak, kamu ekonomisinin başarısızlıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Neo-liberallere göre (Öztürk, 2007: 195-196):

Piyasa başarısızlıkları, kaynak dağılımında etkinlik için gerekli koşulları sağlamada serbest piyasa sürecinin başarısızlıklarını ortaya koymakta iken, kamu ekonomisinin başarısızlığı, devletin uyguladığı düzenleyici önlemlerin etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmedeki başarısızlıklarını ortaya koymaktadır. Devletin görev ve fonksiyonlarının aşırı büyümesi ve devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırsız olması neticesinde, devletin kendinden beklenenleri yerine getirmede başarısızlığa uğradığı dile getirilmektedir. Kamu ekonomisinin başarısızlığı yaklaşımına göre, devlet ekonomide bazı sorunların çözümü olduğu gibi kimi sorunlarında kaynağı olmaktadır.

Neo-liberal iktisadi düşünceye göre, devletin ekonomideki rolünün ve fonksiyonlarının artması çağdaş ekonomileri yeni sorunlar ile baş başa bırakmıştır. Artan kamu harcamaları sonucunda oluşan bütçe açıkları özel sektör yatırımları üzerinde dışlama

etkisi yaratmıştır. Aşırı merkezîyetçilik ve kırtasiyecilik sonucu işlem maliyetleri artmıştır. Politik miyoplüğün bir sonucu olarak, kaynaklar etkinlikten ve verimlikten uzak bir şekilde dağıtılmış, savurganlık ve israf artmıştır. Politikacıların oylarını, seçmenlerin de faydalarını maksimize etme çabaları sonucunda bir rant toplumu yaratılmıştır. Rekabeti koruması gereken devlet, bizzat kendisi rekabeti ortadan kaldırır hale gelmiştir (Öztürk, 2005: 205-215).

Monetaristlerle başlayıp, Rasyonel Beklentiler Teorisi ile zirveye ulaşan Neo-liberal iktisat ve bunun bir türevi olan "kamusal tercih" kuramı, piyasa mekanizmasını ve minimum devlet müdahalesini savunmuştur. Ayrıca neo-liberal yaklaşım, toplumun siyasi ve sosyal sorunlarından esas olarak devletin büyümesini sorumlu tutmuştur (Arın, 1997: 46; Akt: Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 39- 40). Neo-liberal iktisadi düşünce; devletin vergi, harcama ve bütçe politikaları gibi maliye politikası, para politikası ve dış ticaret politikası araçları ile ekonomiye müdahalelerinin, piyasadaki tasarruf, yatırım, üretim ve tüketim kararlarını olumsuz yönde etkilediğini savunmuştur. Neo-liberal devlette, refah devletinin düzenleyicilik işlevi yerini piyasaya bırakmıştır. Piyasa sadece, ekonomik verimliliği artırmasından dolayı değil, siyasal özgürlüğü de sağlamasından dolayı da savunulmaktadır. Devletin, özelleştirme uygulamaları gibi çeşitli düzenlemelerle küçültülmesi görüşü hâkimdir.

Neo-liberallere göre, serbest piyasa hem iktisadi hem de siyasal bir mekanizmadır. Neo-liberaller, serbest piyasa ekonomisinin, üretim ve tüketim ilişkilerini en etkili şekilde düzenlediğini, aynı zamanda özgürlüklerin de güvencesi olduğunu iddia etmişlerdir. "Günümüz inanç dünyasında, piyasa, özgürlük, etkinlik ve demokrasi arasında doğrudan ve pozitif bir ilişki olduğu tezi egemen dünya görüşünü oluşturmaktadır" (Öztürk, 2007: 191).

Neo-liberaller, serbest piyasaya müdahale etmeyen, sadece koruyan, çok sınırlı bir devletin adil bir toplumsal, ekonomik ve politik sistemin temel gerçekleri oluşturduğuna inanmışlardır. Neo-liberaller Refah devleti anlayışına devletin müdahale alanını sürekli genişlettiği gerekçesi ile eleştirmişlerdir (Sallan Gül, 2006: 38). Ayrıca Neo-liberaller, Sosyalizmin müdahaleci devlet anlayışına şiddetle karşı çıkmışlar ve sosyal hizmetlerin üretimini piyasaya bırakmak ve bu alanları rekabete açmak gerektiğini savunmuşlardır. Özetle; Neo-liberallere göre, kamu kesiminin küçültülmesi, devletin ekonomideki etkinliğinin ve rolünün azaltılması, piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kaldırılması, rekabetin geliştirilmesi, bireylerin ekonomik ve siyasal hak ve özgürlüklerinin korunması, garanti altına alınması gerekmektedir.

3. 3. 3. 1 Chicago İktisat Okulu'nun Devlet Yaklaşımı

Monetaristler, devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahalelerine karşı çıkmışlardır. Monetarist anlayış; para miktarındaki değişmelerin, kısa dönemde üretim, istihdam, gelir ve fiyatlar genel düzeyini etkilediğini, uzun dönemde ise gereğinden fazla artan para arzının fiyatlar genel düzeyini yükselterek enflasyona yol açtığını iddia etmişlerdir. Çünkü Monetaristlere göre, ekonomik birimler uyumcu beklentilere sahip olduklarından para arzı artışının enflasyona neden olacağını tahmin ederek, enflasyona karşı korunmak amacıyla borç verilebilir fonlar için faiz oranlarını artırmaktadırlar (Fisher etkisi) ve bu süreç devam ettikçe etki diğer alanlara da yayılmakta ve fiyatlar genel düzeyi yükselmektedir. Dolayısıyla para arzı artışı kısa dönemde üretimi özendirse bile, uzun dönemde sadece enflasyona neden olmaktadır. Ayrıca para arzı artışı sonucunda faiz oranlarının yükselmesi dışlama (crowding out) etkisi sonucunu doğurmakta, bu durumda yatırımlar azalmaktadır. Vergilerin artması ise, piyasaya yönelik çabaları ve sermaye

birikimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle stagflasyon krizinin aşılabilmesi için para arzının kontrol altına alınması gerekmekte ve para arzı, hiçbir zaman mal ve hizmet arzından daha hızlı artırılmamalı, devlet sıkı para politikasıyla fiyatlar genel düzeyinin yükselmesini önlemelidir (Öztürk, 2007: 59-61). Özetle Monetarist Yaklaşım; “birey, özgürlük ve serbest piyasa kavramları üzerine kurulmuştur”. Devletin vergileme ve harcama yetkilerinin genişlemesi, ekonomi üzerinde bütçe açıkları, enflasyon, dışlama etkisi vb. dolaylı etkilere neden olması dışında, bireylerin mülkiyet hakkını sınırlamak suretiyle bireysel hak ve özgürlükler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Devletin varlık nedeni bireylerin doğal hak ve özgürlüklerini korumak, güvence altına almaktır. Bireylerin doğal hak ve özgürlükleri devlet tarafından kısıtlanmamalıdır (Friedman, 1988: 21; Akt: Öztürk, 2007: 66).

Monetarizme göre, devlet ekonomik hayata ayrıntılı bir şekilde müdahale etmemelidir. Bu görüşe göre, ekonomide ortaya çıkan sorunların kaynağı devlet müdahalesidir. Monetaristler devletin ekonomiye müdahalesine tamamen karşı değildirlir fakat ayrıntılı bir devlet müdahalesi yerine, minimum ölçüde bir devlet müdahalesini savunmuşlardır. Monetaristler, özel sektörün üretebileceği mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilmesine karşıdırlar. Çünkü Monetaristlere göre, özel sektör kamu sektöründen daha istikrarlı çalışmaktadır.

Friedman, Keynesyen politikaları devletin kontrolü ve müdahaleleri nedeniyle sakıncalı bulmuştur. Friedman bu durumu iki nedene dayandırarak açıklamıştır. Birincisi, devlet faaliyetleri konut yapımında, beslenmede ya da giyimde, sağlık ve temizlik hizmetlerinde vs. alanlarda tek tip piyasalar getirerek iktisadi etkinliği sağlasa da çeşitliliği ve çok sesliliği ortadan kaldırmaktadır. İkinci olarak, devlet sadece ekonomik faaliyetlerde

değil, insan yaşamının diğer alanlarında örneğin; bilim, sanat, kültür gibi gönüllü iş birliği, deneme yanılma ve kabul etme – reddetmeyle gelişen alanlarda da görünmez elin işlevini bozmaktadır. Bu nedenle, devletin yapmaması gereken bir dizi faaliyeti şu şekilde saymıştır: Pek çok iktisadi regülasyonun yanı sıra; fiyat, ücret, faiz, kira kontrolleri, ithalat ve ihracat kısıtlamaları gibi, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının kontrolü, kamu toplu konut yapımı, posta hizmetlerindeki devlet tekeli gibi pek çok alanı kapsamaktadır (Yay, 2001:137; Akt: Öztürk, 2007: 69-70).

Friedman; devletin konut yardımı, asgari ücret uygulamaları ve tarım destekleme fiyatları gibi uygulamalarının amaçlanan sonuçları vermediğini savunmuştur. Asgari ücret uygulamalarının, yoksulluğu önlemekten ziyade artırdığını, istihdamı da olumsuz yönde etkilediğini, insanların işsizlik yerine düşük ücretlerle çalışmaya razı olduklarını iddia etmiştir (Friedman, 1998: 292). Friedman, refah devleti anlayışına karşı olmakla birlikte, devletin piyasada başarısız olan ya da piyasaya giremeyen bazı kişilere yardım etmesini kabul etmiştir. Çünkü Friedman ve diğer neo-liberaller, serbest piyasa sisteminin işleyiş dinamiklerinin bir sonucu olarak, mağdur duruma düşenlerin olabileceğini ve bunların bencil ve rasyonel bireylerin vicdanına bırakılamayacağını bilincindeydiler. Bu nedenle Friedman, yoksullara ya da ihtiyacı olan kişilere yardım gerektiğinde, bunlara yönelik programlara karşı çıkmamıştır. Fakat yardım için öngörülen programların belirli bir ölçüde; meslek, cinsiyet, etnik ya da yaş grubu gibi belirli bir sınıfsal temele göre belirlenmesine itiraz etmiştir. Ona göre, yardımın niteliği bireysel olmalıdır. Refah devleti çerçevesinde, politik bir nitelik kazanarak yürütülen bu yardım programları israfa yol açmakta ve başarısız olmaktadır (Friedman, 1998: 310-323). Friedman, refah devleti anlayışını eleştirmekle birlikte, negatif gelir vergisi adını verdiği sistemle gelir düzeyi fakirlik

çizgisinin altında olanlardan vergi alınmamasını, aksine bu kimselere devletin bir ödemede bulunmasını savunmuştur (Aktan, 1994(a): 15).

Friedman, devlet müdahalesinin ve devlet müdahalesi araçlarının minimum düzeyde tutulmasını savunmuştur. Ayrıca Friedman, sosyal refah uygulamalarının savurgan ve yararsız olduklarını iddia etmiş ve bireylerin piyasadaki kopmalarına sebep olabilecek aşırı yoksulluğa karşı piyasalar tarafından ve piyasanın işleyişini bozmadan çeşitli önlemler alınmasını tavsiye etmiştir (Friedman, 1998: 25).

Friedman, piyasanın başarısızlıkları karşısında kamunun başarısızlıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre, Keynesçi politikalar işsizliği ve enflasyonu önlemeyi amaçlamakla birlikte, bu politikalar başarılı olamamıştır. Friedman'a göre, sorunun çözümü para arzının kontrolüdür. Bunların yanı sıra, Friedman kira kontrollerine, asgari ücret uygulamasına, bölgesel ve sektörel sübvansiyonlara, çalışma kanunları gibi koruyucu kanunlara da karşı çıkmıştır. Bu tür kanunlar, politikaları etkisiz hale getirmekte ve rekabeti önleyerek, piyasanın yapısını bozmaktadır. Friedman'a göre, bazı sosyal hizmetler sunulacaksa, bu doğrudan devlet tarafından değil, kamu sektöründe desteklenen bir kupon sistemi yoluyla özel sektöre bırakılmalıdır. (Sallan Gül, 2006: 58). Friedman'ın "kupon sistemi" adını verdiği bu sistem; devletin gelir düzeyi düşük kimselere vereceği kuponlar karşılığında belirli kamusal mal ve hizmetlerin özel kesim tarafından karşılanmasını ifade etmektedir. Friedman eğitim ve sağlık hizmetleri dışında bazı merit mal ve hizmetlerin (fakirlere giyecek, yiyecek yardımı ve konut hizmeti sunulması, akıl hastaları, küçükler ve kimsesizlerin korunması vb.) piyasa tarafından arz edilebileceğini savunmuştur.

Friedman, "Kapitalizm ve Özgürlük" adlı eserinde devleti şu şekilde tanımlamaktadır (Friedman, 1998: 65).

Hukuk düzenini koruyup sürdüren, mülkiyet haklarını tanımlayan, mülkiyet haklarında ve ekonomik oyunun diğer kurallarında değişiklik yapabileceğimiz bir araç olarak hizmet veren, kuralların yorumu üzerindeki anlaşmazlıklarda hakemlik yapan, anlaşmazlıkları yürüten, rekabeti geliştiren, parasal çerçeve sağlayan, teknik tekelleri engelleyen, deli olsun, çocuk olsun, sorumsuz kişilerin korunmasında özel hayır derneklerine ve özel aileye ek yardım veren bir devlet...

Friedman, politik ve ekonomik özgürlüklerin korunması için devletin mümkün olduğu ölçüde sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Friedman'ın kendi ifadesiyle (Aktan, 1994(a): 13-14):

Devletin faaliyet alanı sınırlandırılmalıdır. Devletin başlıca görevi, kanun ve düzeni sağlamak, özel teşebbüslerin kendi aralarındaki sözleşmelerin yürürlüğünü temin etmek ve rekabetçi piyasaları teşvik etmek suretiyle özgürlüğümüzü korumak olmalıdır...Devletin gücü sınırlanmalıdır. Özgürlüğün korunması, devletin gücünün sınırlandırılması ve desantralize edilmesiyle mümkündür.

Friedman'a göre, serbest piyasa ekonomisinin varlığı elbette ki devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmamaktadır. Devletin önemli işlevleri vardır. Fakat Friedman'ın deyişiyle "özgürlüğü korumak için kurulan devletin özgürlüğü yok edici bir Frankenstein'e dönüşmemesi gerekmektedir". Bu nedenle devletin faaliyetleri sınırlandırılmalıdır. Devlet; adalet, iç ve dış güvenliği sağlamalı, özel anlaşmalara uyulmasını ve piyasada rekabetin işlemlerini, güçlenmesini amaçlamalıdır. Bunlara ilaveten bazı yüksek maliyetli ya da dışsallıklar yaratan ve tüm toplumun yararına olacak tam kamusal mal ve hizmetlerin

üretimini üslenmelidir (Yay, 1988: 36; Akt: Öztürk, 2007: 68).

Friedman, ekonomik istikrarsızlıkların para değerindeki değişmelere bağlı olarak, devletin ekonomik sisteme müdahalelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Serbest piyasa sisteminin hüküm sürdüğü bir toplumda devletin işlevi, para arzını kontrol etmek olmalıdır. Devlet para arzını kontrol altında tutmalı, para değerinin istikrarını sağlamalıdır. Friedman'a göre, kamu harcamaları azaltılmalı, denk bütçe kuralı sağlanmalı ve bireylerden daha az vergi alınmalıdır. Ayrıca, kamu sektörü özelleştirilmeli, arz taraftarı politikalar uygulamak için vergi indirimine gidilmelidir. Çünkü bu tür önlemler bireyleri daha fazla çalışmaya, şirketleri daha fazla tasarruf yapmaya teşvik etmektedir (Kazgan, 1997: 241).

Friedman, Keynes'in kamu harcamalarının büyüme ve istihdam üzerindeki etkilerinin kısa vadede geçerli olduğunu, uzun vadede ise olumsuz etkilere neden olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre, devlet kamu harcamalarını sermaye piyasalarından borçlanarak finanse ettiğinde para talebi artmakta, faiz oranları yükselmekte ve faiz oranlarındaki yükselme özel kesim yatırımlarını dışlamaktadır. Böylece kamu harcamalarının toplam talep üzerindeki etkisi de yok olmaktadır. Devlet para basarak ekonomiyi canlandırmak istediğinde ise, enflasyona sebep olmakta, ücretler artmakta ve uzun vadede istihdam yaratmak yerine, istihdamı engellemektedir. Yeni işçi istihdam etmek ise, işletmelere ilave maliyetler yükselmektedir (Yıldırım, 2002: 44).

Friedman "Seçmede Özgür" adlı yapıtında devletin milli savunma, güvenlik ve buna benzer kamusal malların sağlanması için gerçekleştirilen hizmetler dışına çıkmaması gerektiğini savunmuştur. Aksi halde; kaynak dağılımı ve kullanımında etkinliğin bozulacağını, ekonomik gelişmenin engelleneceğini, sosyal akışkanlık ve siyasal özgürlüğün sınırlanacağını iddia etmiştir (Wolf, 1998: 4).

Chicago Ekolü'ne mensup Rasyonel Beklentiler Ekolü ve Arz Yanlı İktisatçılar da Monetaristler gibi, hükümet müdahalelerine karşıdırlar. Onlara göre, ekonomide ortaya çıkan aksaklıkların nedeni kamusal müdahalelerdir. Üstelik beklenen iktisat politikalarına karşı bütün iktisadi birimler gerekli önlemleri alacaklarından bu politikalar herhangi bir etki doğurmamaktadır. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımına göre, bireyler rasyonel hareket eden varlıklardır ve devletin iktisat politikaları uygulamaları karşısından derhal aktif tavır alarak bu politikaları etkisiz hale getirmektedirler. Bu nedenle devletin kısa dönemde bile, vergiler, harcamalar ve para arzı gibi araçları kullanarak milli gelir ve istihdam düzeyini değiştirme gücü yoktur. Bu durumda devletin para ve maliye politikasına da başvurması gereksizdir.

Rasyonel Beklentiler Ekolü'nün beklentiler ile ilgili görüşleri Keynesyen iktisattan ve Monetarist anlayıştan şu şekilde farklılık göstermektedir: Keynesyen İktisatta beklentiler süreklilik gösterebilmekte ve beklentilerde yanılgılar söz konusu olabilmektedir. Monetaristlere göre ise, uyumcu beklentiler söz konusudur ve beklentiler geçmişe ve geleceğe bakılarak belirlenmektedir. Uyum süreci ise zaman alabilmektedir. Rasyonel Beklentiler Ekolü ise, kişilerin her türlü bilgiden yararlandığını sadece geçmiş deneyimlerine değil, aynı zamanda şimdiki ve gelecekteki politika beklentilerine göre de hareket ettiklerini savunmuştur. Ayrıca, bireyler elbette ki hiç hata yapmayan varlıklar değildir. Ancak, bireyler gerekli bilgilere sahip oldukları sürece aynı tür hatayı uzun süre tekrarlamamaktadırlar. Bireyler gerekli bilgileri kullanarak derhal beklentilerini değiştirebilmektedir. Uyumcu beklentiler ile rasyonel beklentiler arasındaki farklılıkta beklentilerin gerçekleşme uyumundaki hızdan kaynaklanmaktadır (Öztürk 2007: 70-71). Monetaristlere göre, para arzı ve kamusal harcamadaki değişiklikler, kısa dönemde, iktisadi

faaliyet hacmi üzerinde reel etkiler meydana getirebilirken, Rasyonel Beklentiler Yaklaşımına göre, para arzındaki artışlar, kısa dönemde bile reel iktisadi faaliyet hacmi üzerinde herhangi bir etki meydana getirmezler (Orhan ve Erdoğan 2003; 208). Özetle, bütün iktisat politikaları bireylerin rasyonel davranışı nedeniyle beklenen amaca ulaşamamakta ve etkisiz kılınmaktadır.

Chicago Okulu'na mensup Arz Yanlı iktisatçılar; devletin tam istihdamı sağlama ve toplumsal refahı artırma amacına yönelik politikalar izlemesini ve ekonomiye bu doğrultuda müdahale etmesinin, piyasanın işleyişini bozduğunu, piyasaya dinamizm kazandıran unsurları zayıflattığını iddia etmişlerdir. Bu nedenle, devletin müdahale ve kontrollerine, vergi ve kamu harcamalarını artırmasına karşı çıkmışlardır.

Arz Yanlı İktisat, vergi indirimleri yoluyla üretimin ve vergi gelirlerinin artacağını ve ekonomik büyümede, kaynak kullanımında, etkinliğin sağlanacağını savunmuşlardır ve üretimi artırmanın en iyi yolu vergi indirimleridir. Bu nedenle, kamu harcamaları kısılmalı ve devletin ekonomi içindeki görev ve fonksiyonları minimum düzeye indirilmelidir.

Özetle, Arz yanlı iktisada göre, maliye politikası özellikle de vergiler ekonomik etkinliği ve ekonomik büyümeyi etkilemekte, görece maliyetleri ve görece fiyatları bozmaktadır. "Sonuç, azalan etkinlik ve geciken ekonomik büyümedir. Bu nedenle en iyi vergi reformu, vergi indirimidir" (Meiselman, 1982: 41-42; Akt: Toprak, 1997: 123).

3. 3. 3. 2. Avusturya İktisat Okulu'nun Devlet Yaklaşımı

Avusturya İktisat Okulu'na göre, devletin küçültülmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve devlet müdahaleciğinin ortadan kaldırılarak bireysel özgürlüklerin garanti altına alınması gerekmektedir. Avusturya İktisat Okulu; ekonomik özgürlükleri, özellikle mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünü her türlü özgürlüğün temel koşulu olarak kabul etmiş ve

bu özgürlüklerin var olabilmesi için serbest piyasa ekonomisinin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Devletin, ekonomik refahın sağlanması için geri çekilmesi, hizmet alanlarının rekabete açılması ve serbest piyasanın egemen kılınması gerekmektedir (Sallan Gül, 2006: 303).

Hayek ve Mises, rekabet ve fiyat mekanizmasının piyasada bilgi yaratan süreçler olduğunu ve özel mülkiyet ile ilgili dürtülerin bu süreci nasıl kolaylaştırdığını inceleyen çalışmaları ile piyasanın devlet karşısında sahip olduğu üstünlük ve avantajlardan bahsetmişlerdir (Wolf, 1998: 7). Hayek'in ifade ettiği üzere; "Fiyat sistemi, müteşebbislere bir pilotun bazı kadransları gözetmesi gibi, bir takım fiyatların seyrini gözetlemek suretiyle kendi faaliyetlerini diğer müteşebbislerin faaliyetlerine intibak ettirmek imkânını sağlar". Hayek'e göre, rekabet sistemi içinde fiyat sisteminin yaptığı şey budur ve başka hiç bir istem bunu başaramamaktadır (Hayek, 2004: 68).

Mises, devletin görevlerini; yaşam, sağlık, özgürlük ve mülkiyetin korunmasını garanti etmek olarak tanımlamıştır. Mises, devleti ve onun yetki/etki alanını sınırlandırmak gerektiğini, bunun uluslararası barışa da hizmet edeceğini savunmuştur (Yereli, 2003: 69). Mises'e göre, devlet kontrolü doğal ekonomik kanunlarının işleyişini engelleyemez ve toplumsal reformlar kişilerin davranışlarını değiştirmeye yönelik değil, bireylerin enerjilerini toplumsal olarak faydalı amaçlara yönlendirebilecek uygun yol, yöntem ve kurumları geliştirmeye yönelik olmalıdır. Mises, politik eylemlerin piyasanın doğal dengesini bozacağını iddia etmiş (Sallan Gül, 2006: 54), sınırlı ve dengelenmiş bir devletin varlığını kabul etmiştir. Devlet planlamasına karşı çıkmış ve devlet gücünün bir grubun eline geçmesinin, insan doğasının doymak bilmeyen ve saldırgan özelliği nedeniyle çok tehlikeli olduğunu iddia etmiştir. Sınırlanmış ve dengelenmiş bir devlet otoritesi için, merkezi devlet

yanında ya da yerine bölgesel ve yerel yönetimlerin oluşturulmasını savunmuştur (Barry, 1986: 70; Akt: Sallan Gül, 2006: 55).

Hayek'e göre, fakirliği gidermek elbette gereklidir, fakat bunu piyasa düzenine müdahale ederek, işleyişini bozarak yapılması gerekmemektedir. Çok sıkıntı içinde yaşayan fakirlere bir asgari yardım yapılabilir; bu hem herkesin yararına olacaktır, hem de ahlaki bir görev niteliği taşımaktadır. Hayek, bunun kanun hâkimiyeti ve özgürlük ile bağdaşması için mutlaka piyasa mekanizması dışında yapılması gerektiği görüşündedir. Fakirliği önlemek adına piyasa ekonomisi "askıya" alınmamalıdır. Piyasa ekonomisinin üstünlüğü, gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlayıcı zemini hazırladığı için toplumları yüksek bir zenginlik seviyesine ulaştırması ve fakirleri piyasa düzeni dışı yollarla himayesini mümkün kılmasıdır (Yayla, 2000: 178). Hayek, özgür ve adil bir toplumun ancak pazar mekanizması içinde var olabileceğini ve gerçek demokratik bir devlette ancak bu koşullarda geçerli olabileceğini iddia etmiştir. Hayek, yoksullukla mücadelede refah devleti yaklaşımı ve devlet müdahalesi yerine, bağış ya da isteğe bağlı yardımı önermiştir. Çünkü yoksulluk ve gelir dağılımı bir sivil toplum sorunudur ve serbest piyasa ekonomisi bağlamında sivil toplum içinde çözülebilmektedir. Ayrıca, devletin eşitliği sağlama, toplumsal amaçları ve hakları gerçekleştirme ve ekonomik refahı artırma gibi fonksiyonları yoktur. Bu tür fonksiyonlar, kolektivist ideolojilerin eseri olup, sosyalist kökenlidir ve devlet müdahalesini içererek bireye zarar vermektedir. Bu nedenle Hayek, özgür bir toplumda "ortak refah" veya "kamunun iyiliği" gibi kavramların belirsiz kavramlar olduğunu ifade etmiştir. Ortak iyi bir toplumun üyelerinin bireysel iyiliğinden ayrı ve onun üstünde bir şey olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu durumda bir kısım insanın iyiliği, diğerlerinininkine üstünlük kazanacak ve ikincilerin onlara kurban edilmesi söz konusu olacaktır. Hayek'e göre, ortak

refah ve kamunun iyiliği, belirli somut amaçlara yönlendirilmeyen, herkesin kendi bilgi ve amaçlarına göre, değişebilen soyut bir düzeni temsil etmektedir. “Ortak iyi”, “kamunun menfaati” gibi kavramlar devletin dağıtımcı politikalarına da haklılık kazandırmaktadır (Öztürk 2007: 81).

Hayek, sınırsız gücün kötüye kullanımının önlenemeyeceğini iddia etmiştir (Yereli, 2003: 70). Hayek, Kölelik Yolu adlı eserinde totaliter rejimin aslında bir kölelik düzeni olduğunu vurgularken, sosyalizmi tamamen reddetmiş ve piyasa ekonomilerinde devletin piyasaya mümkün olduğu ölçüde müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Hayek, devletin iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri dışında sınırlı bazı görev ve fonksiyonları üstlenmesini de kabul etmiştir (Aktan, 1994(a): 12). Mises’de sosyalizme, bireyin davranışlarını değiştirmesi ve bireyin ihtiyaçlarının ne olduğuna ve nasıl tatmin edileceğine merkezi bir otoritenin karar vermesi nedeniyle şiddetle karşı çıkmıştır (Barry, 1986: 63,65 ve 70; Akt: Sallan Gül, 2006: 51).

Hayek’e göre, sosyalist ya da planlı bir ekonomi mantıksal olarak mümkün olsa bile, gerçek hayatta uygulanması son derece güçtür ve sosyalizm dünyadaki acıların başlıca kaynağıdır (Barry, 1986: 73; Gamble, 1986: 42; Akt: Sallan Gül, 2006: 50-51). Hayek, sosyalizmi özel mülkiyetin kabul edilmemesi ve piyasada fiyat saptaması ile karşılaştırmasının mümkün olmaması nedeniyle reddetmiştir (Sallan Gül, 2006: 51). Hayek planlamacılığa şu örneği vererek karşı çıkmaktadır (Hayek, 2004: 101):

Beslenecek domuzların adedini, hizmete çıkacak otobüslerin sayısını tesbit etmek, işletilecek kömür madenlerini seçmek, ayakkabıların kaç tane satılacağını tespit etmek zorunda olan bir hükümet bu kararlarını sabit prensiplere istinad ettiremeyeceği gibi, çok önceden karar almak

imkânına da sahip değildir. Verilecek kararlar ister istemez o anın hal ve şartlarına tabi olacak ve bazı grupların veya şahısların menfaatleri zaruri olarak başkaları lehine feda edilecektir. Hangi menfaatlerin tercih edileceğini, nihai olarak muayyen bir şahsın görüşü tayin edecektir: Bu görüş, adeta memleketin kanunları arasında yeni bir sınıf farkı yaratmış olacaktır.

Hayek'in belirttiği üzere, merkezi planlamalı bir ekonomide, enformasyonu bozmak ya da gizlemek aktörlerin işine gelmektedir. Örneğin işletmeler, planlanan üretim hedefini tutturamadıklarında cezalandırılacaklarından ya da bu hedefleri aştıklarında ödüllendirileceklerinden girdi ihtiyaçlarını (hammadde, enerji ve işçi miktarını) daima gerçekte olduğundan çok daha yüksek gösterme eğilimindedirler. Planlanan hedefin gerisinde kalırsa ya da planlanan hedefe ulaşılsa da kaynakların atıl bırakılması; planlanan hedefin ötesine geçildiğinde ise, gereksiz kaynak kullanımı ve aşırı üretim sonucunda kaynak israfı söz konusu olmaktadır (Yılmaz, 1993: 7).

3. 3. 3. 3. Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Okulu'nun Devlet Yaklaşımı

Anayasal İktisat Okulu'nun kurucularından olan Nobel ödüllü Buchanan, kamunun karar alma sürecini incelemiştir. Buchanan'a göre, politikacılar ve bürokratlar, çoğunluğun çıkarlarına hizmet eden kişiler değildirler. Politikacılar da diğer insanlar gibi kendi çıkarlarını gözeten, ceza ve mükâfattan etkilenen kimselerdir (Yıldırım, 2002: 47).

Kamu Tercih Okulu Teorisyenleri, teorik ve ampirik çalışmaları ile kamu ekonomisinin milli ekonomi içindeki payının giderek büyüdüğünü iddia etmişlerdir. Onlara göre, kamu ekonomisi milli ekonomi içinde, oransal olarak özel ekonomiden daha hızlı bir şekilde büyümektedir. Bu konuda Alman iktisatçı Wagner, kamu harcamalarının artış

nedenlerini araştırmıştır ve literatürde “Wagner Kanunu” olarak bilinen bir kanun ortaya koymuştur (Yereli, 2003: 77). Wagner’e göre, kamu harcamalarının GSMH içindeki payı zaman içerisinde artmaktadır ve bunun başlıca üç nedeni bulunmaktadır (Aktan, 1994(a), 69):

- Koruyucu ve düzenleyici mal ve hizmetlere olan talebin artmasına paralel olarak; devlet iç ve dış güvenlik ile adalet hizmetlerine olan harcamalarını artırmaktadır.

- Kültürel ve sosyal refaha yönelik kamusal mal ve hizmetlere olan talep nedeniyle devlet, eğitim, sağlık vs. hizmetler için harcamalarını artırmaktadır.

- Posta hizmetleri, elektrik üretim ve dağıtım vs. hizmetlerin özel sektör tarafından üretilmesi yerine, devletin tüketicileri korumak amacıyla bu hizmetleri kendisinin üretmesi ve dolayısıyla harcamalarını artırmasıdır.

Kamu Tercih Okulu teorisyenleri, kişilerin serbestçe tercih yapabilmelerini ve negatif haklarını korumalarını sağlayacak anayasal bir sözleşme modelini önermişlerdir. Bu sözleşme, özel mülkiyete ve mülkiyet haklarına dayanmaktadır. Kamu Tercih Okuluna göre devletin en önemli işlevi; toplumsal ve ekonomik düzeni, özel mülkiyeti ve özel mülkiyet haklarını korumak, bireyler arasında gönüllü olarak yapılan sözleşme ve anlaşmalara uyulmasını sağlamaktır. Fakat Buchanan, serbest piyasada üretilmesi imkânsız olan, topluma net fayda sağlayan kamu mallarının minimum düzeyde de olsa, devlet tarafından üretilmesine karşı değildir. Devletin hangi malları ve hizmetleri üreteceği, harcama ve vergilendirme yetkisi açık ve anayasal bir biçimde belirlenmelidir. Bu Okula göre, kişilerin özel mülkiyet hakları, devletin toplum ve piyasadaki sınırlı rolü saptanmalıdır (Sallan Gül, 2006: 40). Anayasal İktisat, toplumun hukuki ve kurumsal yapısını yönlendirecek olan anayasaların, vatandaşların bilinçli gayretleri ile ideal şeklini

alacağını iddia etmiştir. Literatürde bu düşünce “Sözleşmeci Anayasacılık” olarak adlandırılmaktadır (Aktan, 1994(b): 36)

James M. Buchanan aşırı büyümüş devleti, Thomas Hobbes’un benzetmesine atıfta bulunarak “Leviathan” olarak nitelendirmiştir. Buchanan ekonomik ve politik özgürlüğün korunması ve garanti altına alınması için, Leviathan’ın dizginlenmesi gerektiğini, devletin yetkilerinin ve gücünün sınırlandırılması gerektiğini ifade etmiştir (Yereli, 2003: 77). James M. Buchanan devletin, demokrasinin korunması açısından hukukla sınırlandırılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir (Aktan, 1997: 10).

Bu gün için demokrasi kavramı boş bir anlam ihtiva etmektedir.

“Anayasal” kelimesi, (demokrasi) kelimesinin bir öneki olarak kullanılmalıdır. Demokrasinin temel ilkelerinden birisi olan bireysel özgürlük, ancak devletin faaliyet alanı ve çerçevesinin anayasal normlarla sınırlandırılması halinde bir anlam ihtiva edebilir. Vergi düzenlemeleri yeniden yapılmalı ve girişimciyi kısıtlayıcı kanun ve düzenlemeler kaldırılarak, devlet faaliyetleri sınırlandırılmalıdır.

Kamu Tercih Teorisi, devletin büyümesinin sosyal maliyetini ekonomik ve politik yozlaşma başlıkları altında iki yönden ele almıştır (Yereli, 2003: 77-79).

Bu bölümde, Kamu Tercih Teorisi kapsamında başlıca ekonomik ve politik yozlaşma türleri anlatılmıştır.

3. 3. 3. 3. 1. Kamu Tercih Teorisi’ne Göre Devletin Büyümesinin Sonuçları

3. 3. 3. 3. 1. 1. Ekonomik Yozlaşma

Kamu Tercih iktisatçılara göre, politikacılar yeniden seçilebilmek ve oylarını maksimize edebilmek için; kamu harcamalarını artırmaya ve vergi oranlarını indirmeye

(veya vergi oranlarını kamu harcamalarındaki artıştan daha az bir oranda artırmaya) yönelik eğilimlerde bulunmaktadır ve bu durum ekonomik sorunların ve ekonomik yapıdaki yozlaşmanın temelini oluşturmaktadır. Artan kamu harcamaları emisyon ve borçlanma ile karşılandığından, kronik bütçe açıkları ve kronik enflasyon kaçınılmaz olmaktadır (Yereli, 2003: 77-78).

Devletin neden olduğu ekonomik sorunları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür (Aktan, 1997: 31-32):

- Kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması nedeniyle oluşan bütçe açıkları,
  - Kamu harcamalarının vergi dışı kaynaklardan sağlanması nedeniyle borç yükünün giderek artması,
  - Kamu harcamalarının emisyon ile karşılanması sonucunda ortaya çıkan kronik enflasyon,
  - Vergi yükünün zaman içinde artarak, ekonomide büyüme, yatırım ve üretim üzerinde olumsuz sonuçlar doğurması,
  - Vergi yükünün artmasına paralel olarak vergi kaçakçılığının artması ve vergi ahlakının bozulması,
  - Enflasyonist süreç içinde vergi yükünün artarak toplam yatırımlar ve dolayısıyla istihdamı azaltması sonucunda durgunluk ve işsizliğin ortaya çıkması.
- Böylece enflasyon ve durgunluğun bir arada yer aldığı "stagflation" adı verilen yeni bir ekonomik sorunun ortaya çıkması.

Kamu harcamaları artırıldığında devletin ekonomiye müdahalesi de artmaktadır. Ayrıca, kamu harcamaları genellikle üretken olmayan verimsiz harcamalar oldukları için kaynak kullanımında israfa yol açmaktadır.

Devletin; mal ve hizmet piyasalarını, fiyat, faiz, döviz vs. kontrolü, ekonomik birimlerin etkinlik ve verimlilik esasından uzak bir şekilde karar almalarına neden olmaktadır. Vergiler bireylerin mülkiyet ve gelirini serbestçe kullanabilme özgürlüğünü ve girişimcilerin teşebbüs özgürlüğünü sınırlandırmaktadır. Ağır vergi yükü, bireylerin tüketim, tasarruf, yatırım ve çalışma gayretlerini; daha az tüketme, daha az tasarruf etme, daha az yatırım yapma ve daha az çalışma şeklinde olumsuz yönde etkilemektedir. İthalat ve ihracat üzerine konular vergiler ise, uluslararası serbest ticareti sınırlandırmaktadır (Aktan, 1998: 7).

Bu kısımda, devletin ekonomide yaratmış olduğu sorunlardan; enflasyon ve bütçe açıkları, savurganlık ve dışlama etkisi anlatılmıştır. Devletin ekonomide yaratmış olduğu sorunlar elbette bunlarla sınırlı değildir. Ancak, bu sorunlar devletin ekonomide yaratmış olduğu temel sorunlardır ve diğer sorunlar bu sorunların türevleri niteliğinde sorunlardır.

3. 3. 3. 3. 1. 1. 1. Enflasyon ve Bütçe Açıkları

Politikacılar seçim dönemlerinde emisyon ve borçlanma yoluna gitmekte ve bu durum ekonomide geçici bir genişleme sağlamaktadır. Emisyon ve borçlanma sonucunda ise fiyat istikrarı bozulmakta ve fiyatlar genel düzeyi yükselmektedir. Bunun sonucunda ise enflasyon ortaya çıkmaktadır. Enflasyon ise, belirli bir kesimin gelirini ve satın alma gücünü azaltmaktadır. Enflasyon ülke genelinde olumsuz beklentileri artırmakta, bu durum bireylerin karar ve tercihlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda ortaya çıkan bütçe açıkları, ekonomik istikrarsızlıkların başlıca nedenlerinden biridir. Klasikler denk bütçe anlayışını savunmuşlar ve bütçenin açık vermesi halinde gereksiz kamu harcamalarının azaltılmasını ve bütçe büyüklüğünün en düşük düzeyde tutulmasını

savunmuşlardır (Yereli, 2003: 61). Klasiklerin denk bütçe görüşü, Keynes ile birlikte yerini telafi edici bütçe görüşüne bırakmış ve devletin ekonomideki ağırlığı giderek artmıştır. Devletin kalkınma programlarını uygulama çabaları sonucunda, kamu harcamaları artmış ve artan kamu harcamaları, vergiler yerine emisyon ve borçlanma ile karşılanmıştır. Bu durum ise, Keynes'in telafi edici bütçe anlayışının bir mirasıdır. Kamu harcamalarının artışı sonucunda oluşan büyük bütçe açıkları bir çok ülkede gayrisafi milli hasılaya göre kamu borçları payının artmasına yol açmıştır. "Bütçe açıkları kamu borçları birikimi için bir nedendir. Çünkü bir ekonomide artan kamu harcamalarının finansmanı vergiler gibi normal gelirler yerine borçlanma ile karşılanmaktadır". Artan kamu harcamalarının olağan finansman yöntemi olan vergiler yerine borçlanma ile karşılanması bütçe açıklarını daha da büyütme ve "artan bütçe açıkları artan kamu borçları demektir" (Öztürk, 2007: 201).

Bütçe açıkları borçlanma yolu ile finanse edildiği takdirde, özel sektörün kullanabileceği fonlar kamu sektörüne çekilmiş olacaktır. Aynı zamanda devlet borçlarından doğan bütçe giderleri esnek değildir ve borçlanma devlet için pahalı bir gelir şeklidir. Uzun vadeli borçlarda ise devlet, borçlarını itfa edinceye kadar, "borç aldığı anaparayı çoğu kere defalarca ödemiş olmaktadır". Üstelik bütçe açıklarının, mali istikrarı bozma ve paranın satın alma gücünü düşürme gibi sakıncaları da bulunmaktadır (Türk, 2004: 3).

3. 3. 3. 3. 1. 1. 2. Dışlama

Dışlama kısaca, bütçe açıklarının borçlanarak finanse edilmesi durumunda, faiz oranlarının yükselerek özel yatırımları azaltması durumunu ifade etmektedir. Dışlama iki şekilde meydana gelmektedir. Birincisi, bütçe açığı kapalı bir ekonomide borçlanma yolu ile finanse edilecek olursa, faiz oranları yükselmekte ve yükselen faiz oranları da

yatırımları dışlamaktadır. İkinci olarak da uluslararası sermaye hareketlerinin söz konusu olduğu açık ekonomide özel yatırımlar yerine net ihracat dışlanmaktadır. Çünkü, bütçe açıkları nedeniyle faiz oranları yükselmekte ve yurt dışı fonlar ülke içine akmakta, ülke parası aşırı değerlendirilerek, o ülkenin dünya pazarlarında rekabet gücü azalmaktadır (Öztürk, 2007: 209).

3. 3. 3. 3. 1. 1. 3. Savurganlık

Smith savurganlık olgusunun özellikle devlet yönetiminde daha fazla görüldüğünü savunmuştur. Ona göre, krallar ve bakanlar yaptıkları harcamalarda özel kişilere kıyasla daha savurgandırlar (Orhan ve Erdoğan, 2003: 124). Neo-liberallere göre de ulusal ekonomi içinde devletin ağırlığı ve kamu kesiminin payı arttıkça, savurganlık artmaktadır. Çünkü devlet para basma, borçlanma, vergileme vs. yetkileri nedeniyle savurganlığa daha yatkındır. Savurganlık ise ekonomik etkinsizliğe neden olmakta, kaynakların israfına, plansızlığa ve hukuk dışı uygulamalara neden olmaktadır. Bu durum ise devlete olan güveni sarsmaktadır. Ayrıca, “kamusal savurganlık ve verimsizlik, kamu harcamalarını, kamu harcamaları da bütçe açıklarını artırmaktadır”. Kamu harcamalarındaki artış ve savurganlık disiplin altına alınamaz ise kamu kesiminin borçlanma gereği artacak, iç ve dış borç talebinin artması sonucunda reel faiz oranları yükselecek ve bu durumda, bir taraftan yatırımlar azalacak, diğer taraftan işsizlik artacak, öte yandan enflasyon kontrol altına alınamayarak ekonomik krizler ortaya çıkacaktır. Hükümetler, savurganlığı önleyemez ve özel girişimi etkin üretim alanlarına yönlendiremezlerse, kamusal alanda etkinlik gerçekleştirilemeyecektir (Öztürk, 2007: 254-255). Bütün bu sorunlar nedeniyle devletin ekonomideki ağırlığının ve kamu harcamalarının azaltılması, kamu girişimciliği yerine özel girişimciliğin teşvik edilmesi gerekmektedir. Kamu teşebbüsleri, genellikle rekabet

baskısından uzak ve monopolcü özelliklere sahiptir. Özel teşebbüslerde ise rekabet, kamu teşebbüslerine göre çok daha belirgindir. Rekabet ise, özel teşebbüslerde, kamu teşebbüslerine göre etkinlik yönünden bir üstünlük faktörüdür. Çünkü rekabetçi bir ekonomide etkinlik, monopolcü bir ekonomiye göre daha yüksektir.

İşletmenin performansı belirleyen üç temel faktör söz konusudur. İlki, mülkiyet, ikincisi yönetim şekli ve üçüncüsü de piyasa yapısıdır. Özel alan ile kamusal alan arasındaki fark da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Özel alan içinde bir "sahip" bulunur ve bu sahip kendi malını kullanır, kendi parasını harcar. Özel alan içinde müsrif davranan bir müteşebbis bunun bedelini kendisi öder. Özel alanda müteşebbisin amacı maliyetlerini minimize etmek ve karını maksimize etmek olduğundan, israf ve savurganlıkları ortadan kaldırmak zorundadır. "Kamusal alanda ise, gerçek bir sahip bulunmaz. Kamusal alanda başkasına ait paraları (halka ait paraları) başkası adına (halk adına) harcayan politik müteşebbisler bulunur" (Aktan ve Özkıvrak, 1999: 20). Bunun dışında, kamusal alanda herkese ait olan mülkiyet herkes tarafından kullanılır. Tüm bu nedenlerden dolayı kamusal alanda özel alana göre israf ve savurganlık çok daha büyük ve yaygındır. Kısacası, devlet mülkiyetinin yapısından ve özelliğinden dolayı, kamu sektöründe israf ve savurganlık, özel sektöre kıyasla çok daha fazla görülmektedir (Aktan ve Özkıvrak, 1999: 20-25).

Serbest piyasa ekonomisinde, iktisadi ajanlar bizzat kendi paralarını harcadıklarından son derece dikkatli ve titiz davranmaktadırlar. Üreticiler en az maliyetle en çok karı elde etme, tüketiciler ise en düşük harcama ile en kaliteli ve en ucuz mal ve hizmeti satın almak istemektedirler. Fakat kamu ekonomisinde siyasal aktörler kendi paraları yerine başkalarının paralarını harcarlar veya başkalarının paralarından fayda sağlarlar. Bu nedenle, politikacı, bürokrat ve kamu çalışanları devletin parasını daha kolay

harcar ve kendi paralarını harcarken göstermiş oldukları titizliği göstermezler (Aktan, 1997: 180-181). Bunlara ilaveten (Demir, 1997: 276-277, 286; Akt: Öztürk, 2007: 259-260):

Kamu kesiminde savurganlık, merkeziyetçilik ve politik rantlar artar, bürokrasi düzgün işlemez, yargı hizmetleri yavaş yürür, suçlular hak ettikleri cezaları görmez, yasalar herkese eşit uygulanmaz ve vergiler çalışmanın marjinal zahmetinin marjinal faydasını aşacak şekilde artarsa, devlet kayıt dışı ekonomiyi artırmış olur. Vatandaş bürokrasi tuzağına düşmeden işini yapmak ister, devletin savurganlığını veya çıkar gruplarının rantlarını önlemekten kaçınır, hak ettikleri cezaları görmeyen suçlular suç işlemeyi sürdürürler. Devlet kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alma yolunda gereken çabayı göstermezse kayıtlı ekonomide kayıt dışına itilir.

Bu durumda kamu kesimi yapısı itibariyle; savurganlığa, israfa, etkinsizliğe ve verimsizliğe daha yatkındır denilebilir.

3. 3. 3. 3. 1. 2. Politik Yozlaşma

Devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının giderek artmasının diğer bir olumsuz sonucu ise, politik yozlaşmadır. Devletin büyümesi politikacı ve bürokratların, çıkar ve baskı gruplarının güç ve yetkilerini artırmaktadır (Aktan, 1997: 33-34). Kamu Tercihi iktisatçılarına ve Anayasal iktisatçılara göre, devletin büyümesi ile birlikte başlıca şu tür politik yozlaşmalar ortaya çıkmaktadır: Politikacılar oy maksimizasyonunu amaçlarken, bürokratlar rant kollama peşinde koşmakta, seçmenler ise, kişisel fayda maksimizasyonunu doğrultusunda hareket etmektedirler. Dolayısıyla, politikacılar, piyasadaki girişimciler gibi kar güdüsüyle hareket etmemekte, oy maksimizasyonu ilkesine göre hareket etmekte ve

kaynakların yanlış kullanılmasına neden olmaktadır. Bürokratlar ise, kişisel çıkarlarının yanı sıra, rantlardan aldıkları payı sürekli artırma ve işlerinin devamının garantilenmesi ya da daha yüksek ücret olanakları sağlayabilmek için kurum bütçesinin artırılması vs. peşinde koşan rasyonel bireylerdir. Ayrıca, kamu harcamalarındaki artışlar da devletin sürekli olarak büyümesine neden olmaktadır (Sallan Gül, 2006: 43).

Özetle; politikacılar, bürokratlar ve çıkar grupları, devlet müdahalesinden faydalanarak kaynakları çarçur etmektedirler. Kaynakların çarçur edilmesi ise, etkinsizlik ve verimsizlikle sonuçlanmaktadır. İnsan doğası gereği kendi çıkarını gözetme eğilimindedir. Sonuçta, devleti yöneten bürokrat ve politikacılar da kendi menfaatlerini gözetme eğilimindedirler. Bu durum ise bireylerin tek tek menfaatlerini gözetmelerinden daha sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Kamu tercihi iktisatçılara göre, devletin büyümesi sonucunda başlıca şu tür politik yozlaşmalar ortaya çıkmaktadır (Aktan, 1997: 33-34).

3. 3. 3. 3. 1. 2. 1. Rüşvet

Rüşvet, kamu görevlerinin özel kişi ve kurumlardan maddi çıkar sağlamalarını ifade etmektedir. Devletin büyümesi ile birlikte rüşvetin şekil ve boyutlarında bir artış gözlenmektedir. Ayrıca, devletin büyümesi ile birlikte rüşvetin boyutları artmakta ve denetimi güçleşmektedir.

3. 3. 3. 3. 1. 2. 2. Nepotizm ve Kronizm (Adam Kayırmacılık)

İltimas ya da torpil olarak adlandırılan ve liyakat esasının yerine geçen adam kayırmacılık anlayışı kamu kurumlarının istihdam kalitesini düşürmektedir. Kamu görevlilerinin işe alınmasında, onların başarı, beceri ve eğitim düzeyleri vb. faktörler dışında politikacı ve bürokratlara akrabalık ve/veya dostluk ilişkileri önem kazanır.

3. 3. 3. 3. 1. 2. 3. Hizmet Kayırmacılığı

Politik yozlaşmanın bir diğer türü de hizmet kayırmacılığıdır. Siyasal iktidar, gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek amacıyla, bütçe tahsisatları oylarını maksimize etmek amacıyla kendi seçim bölgelerine aktarmaya çalışır.

3. 3. 3. 3. 1. 2. 4. Politik Yandaşlık (Partizanlık)

Siyasal partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak haksız yere menfaat sağlamalarına politik yandaşlık adı verilir. Bürokrasinin üst düzeyinde ise politik yandaşlık, "patronaj" adını almaktadır. Mahalli kamu hizmetini yürüten hizmet birimlerinde politik yandaşlık, daha yaygın bir şekilde görülmektedir. Başlangıçta hukuk dışı bir şekilde sürdürülen bu faaliyetler zaman içinde yasalarla hukuki hale gelebilir (Yereli, 2003: 80).

3. 3. 3. 3. 1. 2. 5. Lobicilik ve Rant Kollama

Siyasal karar alma sürecinde baskı ve çıkar grupları; iktidar partisi, diğer muhalefet partileri, bürokrasi ve seçmenler üzerinde etkili olarak çıkar kollamaya çalışırlar. Politik yozlaşma, yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Devletin büyümesine paralel olarak, çeşitli tarzda ve büyüklükte yozlaşma türleri ortaya çıkabilmektedir. Buchanan bu nedenle devletin politik alandaki güç ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur.

Buchanan Politik Anayasa'nın dışında Ekonomik Anayasa'ya da ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Ekonomik Anayasa başlıca şu konuları içermektedir: "Devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumlulukları. Bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri". Anayasal iktisatçılar, devletin egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak, görev, yetki ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca Anayasal iktisatçılar, bireylerin ekonomik hak ve

özgürlüklerinin korunması için Ekonomik Anayasa'ya şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Anayasal iktisatçıların Ekonomik Anayasa içerisinde yer alması gerektiğini düşündükleri konular şu şekilde sıralanabilir (Aktan, 1994(b): 36-37):

- Devletin görevi, hangi tür işler yapması gerektiği anayasada açıklığa kavuşturulmalıdır.
- Anayasada Kamu harcamalarındaki artış yüzdesi GSMH'daki artış yüzdesi ile ilişkilendirilmeli ve kamu harcamalarına ilişkin bazı kantitatif sınırlamalar yer almalıdır.
- Vergileme hakkı ve yetkisi, maksimum vergi oranı ve bunların süreleri anayasalarda açık, net ve anlaşılır bir biçimde yer almalıdır.
- Denk bütçe ilkesi ve hangi hallerde (Kriz, savaş vs.) ve ne şekilde bundan vazgeçileceği anayasalarda belirtilmelidir.
- Devletin borçlanma hakkı, yetkisi ve bunun sınırları anayasada belirtilmelidir.
- Devletin para basma hakkı ve yetkisi anayasal normlar ile sınırlandırılmalıdır.
- Devletin serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve rekabeti geliştirip, aksak rekabeti engellemek amacıyla çeşitli kural ve normları anayasal çerçevede saptaması gerekmektedir.
- Uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretin esas olduğu ekonomik anayasada belirtilmesi önem taşımaktadır.

3. 4. KLASİK ve NEO-LİBERALİZMİN TARAFSIZ/JANDARMA DEVLET ANLAYIŞINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

3. 4. 1. Sosyalist Devlet ve Planlı Ekonomi

Sosyalist iktisatçılar plancılığı, Hayek'in ifadesiyle, üretim sahasında daha yüksek

bir verim sağladığı için değil, fakat servetlerin daha adil ve hakkaniyetli bir şekilde dağıtılacağı iddiasıyla savunmuşlardır. Hayek'e göre, "zaten plancılık lehindeki deliller içinde ciddi bir surette tetkik edilmeye değer yegane iddia da budur". Gerçekten servetleri bir plan dâhilinde dağıtmak ve kimin ne alacağına önceden karar vermek istendiğinde, bütün iktisadi sistemin baştanbaşa düzenlenmesi ve planlanması gerekmektedir. Hayek'in ifadesiyle (Hayek, 2004: 134):

Fakat burada da şu mesele karşımıza çıkar: Muayyen bir şahıs tarafından tasarlanacak bir adalet idealinin tahakkuku, iktisadi kuvvetlerin bu kadar zemmedilen serbest faaliyetlerinden çok daha fazla memnuniyetsizlik ve zulüm doğurmayacak mıdır?

Sosyalistlerin piyasa ekonomisine yönelttiği eleştiriler beş grupta toplanabilir (Akalin, 2002: 59):

1. Piyasada kendi çıkarları peşinde koşmakta olan bireyler, kamu yararını (sosyal refah) ihmal ederler
2. Piyasa demokratik olmayan bir yapıdadır, insanlar piyasa güçlerinin keyfi bölüşüm sonuçlarına katlanmak durumundadır
3. Piyasada gelir dağılımı adil değildir
4. Serbest piyasa ekonomisi kendi kendini düzenleyebilen bir yapıda değildir. Özellikle tam istihdamı koruyabilme yeteneği yoktur
5. Piyasa değil eşitsizliği, yoksulluğu bile yok edebilecek güçte değildir.

Dolayısıyla, yapılması gereken şey, planlamanın piyasa mekanizması yerine; kamu teşebbüslerinin ise özel teşebbüslerin yerine ikame edilmesidir. Fakat liberal iktisadi düşünceye göre, merkezi planlama; tüketicinin tercih serbestliğini önlemektedir ve bu

durum olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Merkezi planlamanın söz konusu olduğu ekonomilerde, çalışma hürriyeti yoktur ya da önemli ölçüde engellenmiştir. Merkezi planlama modeli esneklikten uzaktır ve uygulamalar başarısızlıklarla sonuçlanabilmektedir. Çünkü planın hazırlandığı yıldan sonraki büyük değişimler, planlanan hedeften sapmalara yol açabilmektedir. Üstelik merkezi planlama demokratik denetlemeden de yoksundur (Özyurt, 2007: 18).

Sosyalistler, kapitalizmin gelir dağılımında adaletsizlikler yarattığı görüşünde birleşmekte, ancak amaca varmak için gerekli araç ve yollarda ayrılmaktadırlar. Özgüven, sosyalizmi en hafifinden en şiddetlisine doğru: Müdahalecilik, Fransız sosyalizmi, Alman sosyalizmi veya ihtilalci sosyalizm şeklinde sınıflandırmıştır. Müdahalecilik, özel mülkiyete yer verir ve sadece özel mülkiyetin sebep olduğu dengesizlikleri gidermeye çalışır. Bu nedenle müdahalecilik, gerçek sosyalizm anlamında değildir. Müdahaleciliği savunan düşünürler, bireyciliğe ve rekabete karşı çıkmış ve devlet müdahalesinin zorunluluğunu savunmuşlardır. Onlara göre, üretimi her ne kadar birey gerçekleştirmiş olsa da gelir dağılımını devlet daha dengeli yapmaktadır. Fransız sosyalizmi, adalete ve kardeşlik idealine dayanır. Materyalist (maddeci) olmayıp, daha çok adil bir sosyal organizasyonu ve adil bir gelir dağılımını savunmuştur. Karl Marx gibi düşünürler Fransız sosyalizmini ütöpik sosyalizm olarak adlandırmışlardır. İhtilalci sosyalizme Marksist sosyalizm de denilmektedir. İhtilalci sosyalizm, işçi sınıfının ihtilal yolu ile iktidara gelmesidir. Alman ihtilalci sosyalisti Marx'a göre, işçi sınıfı devletten yardım beklemeden ihtilalle iktidara gelmelidir (Özgüven, 1991: 141-165). Alman sosyalistlerinden Fichte'ye göre, toprak özel mülkiyete konu olamaz ve üretim araçları da özel bir statüye bağlanmalıdır. Ürünler devlet mağazalarında toplanmalı ve buradan dağıtılmalıdır. “

Devlet, fertler arasında olan bütün mübadelelerde denetleyici bir rol oynamalıdır". Böylece Fichte planlama teorisinin de temelini atmıştır (Denis, 1966: 259; Akt: Özgüven, 1991: 162-163).

Marksist görüş devletin kökenini toplumun yapısında arar ve bu görüşe göre, ekonomik çıkarları çatışan toplumlarda, üretim araçlarını elinde bulunduran güçlü sınıf, diğerlerini sömürme aracıdır. Marksist görüşe göre, sınıflı toplumlar ortadan kalkarsa devlete de gerek kalmayacaktır (Marx, Engels, 1999: 67-69; Akt: Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 24). Marx 1848 yılında yayınlamış olduğu Komünist Manifesto'sunda sınıf mücadelesi üzerinde durmuştur. Marx'ın ifadesiyle (Gemahling, 1939: 275; Akt: Yereli, 2003: 63):

İnsan topluluğunun bugüne kadar olan tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Hür adam ile esir adam, köle ile efendi, senyörle serf, ustabaşı ile çırak; başka bir deyimle ezen ve ezilen arasında bazen açık bazen gizli olarak mücadele sürüp gitmektedir.

Marx, bu mücadelenin her defasında bir devrimle sonuçlandığını, bu devrim sonucunda ya bütün toplum alt üst olmakta ya da bu iki sınıf mücadele sonucunda tamamen yok olmaktadır. Marx'a göre; işçinin ücreti, onun ürettiği malın fiyatına eşit değilse ve altında ise, kapitalist bir süre işçiyi bedavaya çalıştırarak onu sömürüyor demektir. Marx, "işçinin çalıştığı, bu fazla saatlere fazla emek, fazla değer" demektir ve "fazla değer, işçilerin sömürsünden meydana gelen bir hasıladır" ve fazla değeri yaratan emektir. Ancak, burada Özgüven'e göre, bir çelişki söz konusudur. Onun ifadesiyle; "Madem ki fazla-değeri yaratan emektir. O halde, niçin kapitalist makineyi insan emeğine tercih etmektedir" (Özgüven, 1991: 173-178). Marcotte, işçide bir işçiden başka bir şey görmeyen Marksizmi eleştirmiştir (Bourderon, 1989: 87). Marx, aydınların, filozofların, işçi sınıfına

girip, dünyayı değiştirme hareketinin öncüleri olmasını istemiştir. Marx'ın praksis felsefesi ihtilale dayanmaktadır. Marx, praksis felsefe de emeği tanrılaştırmıştır. Ona göre, dünyayı şekillendiren emek olduğuna göre, dünyayı değiştirecek faktör de emektir. “Üretim ortak yapıldığına göre, üretim araçları mülkiyeti de ortak olmalıdır. Üretimin toplu yapılması, mülkiyetin ise özelliğini sürdürmesi eşyanın mahiyetine aykırıdır. Mülkiyetin de topluma mal edilmesi gerekir” (Özgüven, 1991: 172). Bu amaca ise ancak ihtilalle varılacak ve sonunda kapitalizm çökecektir.

Komünizme göre, özel mülkiyet tamamen kaldırılmalı ve gelirler ihtiyaca göre merkezi ve otoriter bir sistem tarafından dağıtılmalıdır. Tüketimin üretimle ilişkisi olmadan harcanan emek ne olursa olsun, kişi otoritenin belirleyeceği geliri kabul etmek zorundadır. Ayrıca, üretim ve tüketim malları mülkiyeti de yoktur. Bireylerin zevkleri, tercihleri ve ihtiyaçları dikkate alınmamaktadır. İktisadi bir diktatörlük söz konusudur. Herkes otoritenin göstereceği işi yapmak zorundadır. “Artık, ne özel teşebbüs, ne para, ne fiyat, ne de özel gelirler (kar, faiz, rant vs.) söz konusudur” (Özgüven, 1991: 185). Fakat üretim araçlarının topluma ve ihtiyaca göre dağıtılması bize göre oldukça çelişkili bir durumdur. Üretim araçlarının kimin ihtiyacına göre ve nasıl tahsis edileceği hususunda kesin ve net bir metot bulunmamaktadır. Ayrıca, özel mülkiyetin kaldırılarak, üretim araçlarının ihtiyaçlara göre ve işlerin de herkesin gücüne göre dağıtılmasını sağlayacak bir matematiksel eşitlik de uygulamada mümkün değildir. Rusya'da Marksist görüşler; 1917 Çarlık Rusyası'nda Lenin, ondan sonra da Stalin uygulamaya çalışmıştır. Lenin, Stalin ve daha sonraları Kruşçev tarafından uygulanmış, ancak düşünce sistemi insan doğasına aykırı olduğu için, devam ettirilememiştir.

3. 4. 2. Neo-Klasik İktisat ve Piyasa Başarısızlığı Teorisi

Fizyokratlar, ekonomide oluşan dengesizliklerin, doğal düzen anlayışından hareketle, klasik iktisatçılar ise görünmez el düşüncesine dayanarak, piyasa mekanizması tarafından zamanla ve kendiliğinden giderileceğini savunmuşlardır (Aktan, 2003: 13). Devletin işlevine ilişkin olarak neo-klasik iktisatçılar ise, klasik iktisatçıların temel görüşlerine sadık kalmakla birlikte, devletin ilk ve en önemli görevinin, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak olduğunu, bir diğer görevinin ise, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, piyasaya sınırlı bazı müdahalelerde bulunmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulamışlardır.

İktisat biliminde "Piyasa Başarısızlıkları Teorisi" adı verilen teoriye göre, piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan başlıca faktörler şunlardır (Aktan, 1994(b): 91):

- Tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi,
- Tam kamusal ve yarı kamsal mal ve hizmetlerin piyasa ekonomisinde arz edilememesi,
- Pozitif (negatif) dışsal ekonomilerin varlığı halinde iktisadi faaliyetlerde ortaya çıkan sosyal faydalar (sosyal maliyetler),
- Ölçek ekonomilerinin (içsel ekonomilerin) söz konusu olduğu ekonomilerde doğal tekellerin ortaya çıkması,
- Gelir dağılımında adaletsizlik,
- Ekonomide tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanamaması,
- Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanamaması vb.
- Risk ve Belirsizlikler ve Asimetrik Bilgi vb.

Yukarıda adı geçen faktörler dışında; ücret ve fiyatların yapışkan olması, arz ve

talep arasında gecikmeler olması nedeniyle, ekonomik dengeden uzaklaşabilmekte, Veblen etkisi ile negatif eğilimli olması gereken talep pozitif eğimli olabilmektedir. Ayrıca, gelir etkisinin ikame etkisinden daha büyük olması sonucunda, pozitif eğimli olması gereken emek arzı, tersine dönmekte ve negatif eğim kazanmaktadır. Bunlara ilaveten, piyasa ekonomisinin en etkili aracı olan fiyat mekanizması, tek başına adil bir bölüşümü gerçekleştirememekte, zaman zaman ekonomik istikrarsızlıklar yaşanabilmektedir. Bu ve benzeri durumlar nedeniyle piyasa mekanizması başarısızlığa uğramakta ve kaynak savurganlığını engellemek, maksimum refah düzeyine ulaşmak için devletin piyasaya müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır. (Wallis ve Dollery, 1999: 9; Akt: Öztürk, 2007: 115-116). Fakat neo-klasik iktisadi düşünce; devletin ekonomiye müdahalesinin, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarla sınırlı olması gerektiğini, piyasaya işlerlik kazandırma amacından öteye gitmemesi gerektiğini savunmuştur.

3. 4. 2. 1. Tam Kamusal ve Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Özel mal ve hizmetler, fiyatlandırılabilen, piyasada bir bedel karşılığında alınıp satılabilen mallardır. Kamusal mallar ise, bireylerden herhangi birinin tüketimi nedeniyle, diğerlerinin aynı malı tüketme olanağında herhangi bir azalışın olmadığı, eşit bir şekilde tüketilen mal ve hizmetlerdir (Samuelson, 1982: 221-225; Akt: Öztürk, 2007: 118). Kamu mallarının en belirgin iki özelliği, bölünmezlik ve dışlanmazlıktır. Bunun anlamı, mal ya da hizmet sunumunda ödeme yapılmamış kişilerin bile bundan yararlanmasının engellenememesidir (Sallan Gül, 2006: 45). Tam kamusal mal ve hizmetlerin, herkes tarafından eşit bir şekilde tüketilmesi ve ödemede bulunmayanların da bu tür mal ve hizmetlerden yararlanmalarına engel olunamaması nedeniyle, bireyler bu tür mal ve hizmetlerin maliyetine gönüllü olarak katılmak istemezler. Dolayısıyla piyasa ekonomisi,

tam kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesinde etkili bir şekilde işleyemez. Bu durumda tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu devlet gerçekleştirmelidir.

Yarı kamusal mal ve hizmetler ise, nitelik itibariyle piyasada üretilen mal ve hizmetlerdir. Eğitim, sağlık vs. yarı kamusal mallar, pazarlanabilmekte ve kural olarak piyasada üretilip tüketicilere sunulabilmektedirler. Bu malların yeterince üretilmemesi durumunda, toplumsal maliyetin artması nedeniyle devletin de piyasanın yanında üretime katılması gerekmektedir. Ayrıca yarı kamusal mallar; piyasa koşullarında üretildiklerinde, tam rekabetten sapmalar, dış kazançlar ya da kayıplar nedeniyle tekel halinde, bazen de piyasanın yanı sıra kamu kesimince üretilmesine neden olmaktadır.

3. 4. 2. 2. Dışsallıklar

Dışsallık, bir kişi ya da topluluğun fayda ya da maliyetlerinde olması gerekenden fazla bir artışı beraberinde getirir. Dışsal ekonomi kavramı ilk kez A. Marshall tarafından ortaya atılmıştır. Dışsal ekonomi, Marshall'a göre, her hangi bir mal veya hizmet piyasasında, endüstrinin yoğunlaşması sonucunda, endüstriye yeni giren firmanın, ortalama üretim maliyetinde azalmaya neden olan avantajlı durumu ifade etmektedir. Dışsal ekonomiler genel olarak, pozitif ve negatif dışsal ekonomiler olarak ikiye ayrılabilir. Üreticinin ya da firmanın, bir başka üretici ya da firmanın fayda veya maliyetini olumlu yönde etkilemesi durumunda üretimde "pozitif dışsal ekonomi", olumsuz yönde etkilemesi durumunda ise "üretimde negatif dışsal ekonomi" söz konusudur. Pigou, dışsallıkların varlığı durumunda, devletin dışsallığın türüne göre piyasa mekanizmasına müdahale etmesi gerektiğini belirtmiştir. Üretimde veya tüketimde, negatif dışsallığa yol açan malın her biriminden üretimin optimal düzeyde olmasını sağlayacak kadar vergi almasını, üretimde veya tüketimde pozitif dışsallık söz konusu olduğunda ise, pozitif dışsallığa yol açan malın

her biriminden pozitif dışsal yarar kadar negatif vergi alınmasını yani her birim mala piyasa dengesinin sağlandığı durumdaki kadar sübvansiyon sağlanmasını savunmuştur. Dışsallıkların, devletin piyasa ekonomisine müdahale ederek, toplumdaki bireylerin fayda fonksiyonuna sokulması olgusuna dışsallıkların içselleştirilmesi denilmektedir (Öztürk, 2007: 130-31). Özetle neo-klasiklere göre devlet, olumsuz dışsallıkları ortadan kaldırmak amacıyla, bir takım düzenleyici önlemler almalı, pozitif ya da olumlu dışsallığı yaratan üretim birimlerini ise teşvikler, sübvansiyonlar vb. şekillerde ödüllendirmelidir.

3. 4. 2. 3. Tam Rekabet Modelinin Gerçekleştirilememesi

Klasik iktisatçıların varsaydıkları piyasa şekli serbest rekabet ve tam rekabet piyasasıdır. Klasik iktisatçılara göre tam rekabet piyasasının gerçekleşebilmesi için şu koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir: “Serbestlik, atomisite, homojenlik, mobilite, saydamlık”. Serbestlik, piyasaya giriş ve çıkışların serbest olmasını, bu konuda bir müdahale ya da bir kısıtlama olmamasını; atomisite, piyasada alıcı ve satıcıların fiyatları ve üretim miktarını etkileyemeyecek kadar çok sayıda olmasını; homojenlik, piyasada satılan mal ve hizmetlerin benzer, aynı nitelikte olmasını; mobilite üretim faktörlerinin ekonomide kolayca hareket edebilmesini; saydamlık herkesin piyasada olup bitenden haberdar olmasını ifade etmektedir. Fakat bu koşulların gerçek hayatta her zaman gerçekleşmesinin mümkün olmadığı yönünde eleştiriler söz konusudur. Çünkü gerçek hayatta tam rekabet, belli koşulların gerçekleşmesi durumunda söz konusudur. Dolayısıyla gerçek hayatta tam rekabetten çok aksak rekabet söz konusu olmaktadır. Rekabetin aksaması durumunda karteller ve tröstler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kaynaklar verimlilikten ve etkinlikten uzak bir şekilde dağıılmakta ve piyasaya hâkim olan firmalar güçlerini tüketici refahını azaltıcı yönde, kendi karlarını artırıcı yönde kullanmakta ve bu durum küreselleşme ile

birlikte uluslararası boyutta bir sorun haline dönüşmektedir. Bu nedenle, devletin minimum da olsa sınırlı bazı dolaylı müdahalelerde bulunması kaçınılmaz olmaktadır. Fakat devlet müdahalesi, piyasanın işleyişini bozmamalı, haksız ve aksak rekabeti önlemek amacıyla oyunun kurallarını belirlemek ve oyunun kurallarına göre oynanmasını sağlamak, oyunun kurallarının ihlal edildiği durumda müdahale etmek şeklinde olmalıdır.

Özetle, aksak rekabet piyasaları nedeniyle, serbest piyasa ekonomisi etkinliği ve kaynak dağılımında optimaliteyi kendiliğinden sağlayamamaktadır. Bu nedenle neo-klasikler, devletin aksak rekabeti önlemek amacıyla, yasal düzenlemelerde bulunmasını, rekabete işlerlik kazandırmasını, rekabeti önleyen ya da bozan oluşumları bertaraf edebilmek için tedbirler almasını, düzenlemeler yapmasını ve müdahale etmesini savunmuşlardır. Fakat neo-klasik yaklaşımın müdahale anlayışı, sivil ve siyasal özgürlükleri kısıtlamak amacına yönelik değil, ekonomiye işlerlik kazandırmak amacına yöneliktir.

3. 4. 2. 4. Risk ve Belirsizlikler ve Asimetrik Bilgi

Piyasanın optimal kaynak tahsisini gerçekleştirebilmesi için, risk ve belirsizlik unsurlarının söz konusu olmaması gerekir. Ayrıca, alıcı ve satıcıların piyasadaki mal ve hizmetler hakkında tüm bilgilere sahip olmaları gerekir. Fakat gerçek yaşamda, bilgi edinmenin maliyetinin yüksek olması dışında, yer ve zaman bakımında da bu konu da birçok engel bulunmaktadır. Ekonomi hakkında her zaman doğru ve tam bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır (Parasız, 1999: 321).

Rasyonel Beklentiler Ekolü'ne göre, fiyat mekanizmasının düzgün işlemesi bireylerin simetrik bilgiye sahip olmaları durumunda geçerlidir. Oysa günümüzde bireyler asimetrik bilgiye sahiptirler. Piyasa da olup bitenlerden tüm alıcı ve satıcıların anında

haberdar olması gerçek yaşamda imkânsız denecek kadar güçtür (Öztürk 2007: 75). Üstelik, makroekonomi son derece karmaşık bir konudur ve hükümet faaliyetleri ile ilgili son gelişmeler ancak genel hatları itibariyle takip edilebilmektedir. Bir birey hükümet politikalarının sonuçları üzerinde çok küçük ve önemsiz bir etki meydana getirebilir. Ayrıca bireyler ekonomi politikalarının teknik ayrıntıları konusunda tam olarak bilgili değildirler ve kamusal faaliyetler ve iktisat politikaları hakkında bilgi edinebilmenin marjinal maliyeti, kimi zaman marjinal faydasından büyük olabilir (Orhan ve Erdoğan 2003; 212).

3. 4. 3. Keynesyen İktisat ve Fonksiyonel Sosyal Refah Devleti Anlayışı

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte, Klasik İktisadi Ekol tarafından savunulan Jandarma devlet anlayışı yerini, Keynes'in müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Keynes ile birlikte devletin görev ve fonksiyonları da artmıştır. Klasik Ekol'ün devletin ekonomiye müdahale etmemesi görüşü terk edilerek, devletin bizzat ekonomiyi yönlendirmesi görüşü kabul edilmiştir. Devlet fiyat mekanizmasının olumsuz yanlarını düzeltmek amacıyla, para ve maliye politikalarıyla ekonomiyi yönlendirmeye başlamıştır. Fakat devletin ekonomiye müdahalesi, kaynakların etkin kullanımı ve tam istihdamın sağlanmasıyla sınırlı kalmamış; gelir ve servet dağılımını düzenlemek içinde devlet müdahalesine başvurulmuştur. Devlet bazı stratejik alanlarda bizzat işletmeci olarak kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla görev almıştır (Öztürk, 2007: 27-28).

Keynes, liberal yaklaşıma sadık kalmakla birlikte, sosyal adalet ve eşitlik gibi gerekçelerle devletin bireylerin amaçlarından farklı ve onların üzerinde bir güç olarak ekonomik yaşama müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Keynes, klasiklerin "bırakınız yapsınlar" felsefesini kabul etmemiştir. Keynes'in talep yönlü

politikalarının temelinde, ekonomide etkin kaynak kullanımının sağlanması, kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi, ekonomik istikrarın sağlanması, adil bir gelir ve servet dağılımı için devletin yönlendirici, düzeltici ve müdahale edici bir rol üstlenmesi anlayışı yatmaktadır. Keynes'in liberalizmi ve aynı zamanda devlet müdahalesinin gerekliliğini savunması ise bize göre oldukça çelişkili bir durumdur.

Neo-klasiklerin refahı artırma noktasında ve piyasa ekonomisinin başarısızlıkları karşısında sınırlı müdahaleci devlet anlayışı, Keynes ve onu takip eden iktisatçılar ile birlikte, "fonksiyonel devlet" anlayışına dönüşmüş ve devletin bazı fonksiyonları sağlamak üzere aktif bir şekilde ekonomiye müdahale etmesi gerektiği, piyasa ekonomisinin yanında bir de kamu ekonomisinin yer alması gerektiği görüşü hâkim olmuştur. Bunun sonucunda ise, devletin ekonomiye müdahalesi ve ekonomik faaliyetlerdeki görev ve fonksiyonları artmıştır.

Keynes'e göre, devlet şu gerekçelerle ekonomiye müdahale etmelidir (Aktan, 1997: 28):

- Kaynak dağılımında ve kullanımında etkinliğin sağlanması,
- Fiyat istikrarının ve tam istihdamın sağlanması,
- Gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması,
- Ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanması,

Keynes, Klasiklerin Denk Bütçe Teorisi'ne karşılık, "Devri Bütçe Teorisi'ni" ileri sürmüştür. Bu teoriye göre, savaş, ekonomik kriz veya kalkınma gibi konularda toplam talebin uyarılması zorunluluğu nedeniyle bütçe açık verebilir. Bu durumdan korkmamak gerekmektedir. Yatırımlara devam edilmeli ve kamu harcamaları sürdürülmelidir. Sebepler ortadan kalktıktan sonra yatırımlar verimli hale gelecek ve açıklar vergiler yoluyla

kapatılacaktır. Keynes'in Fonksiyonel Devlet ve Müdahaleci Sosyal Refah Devleti Yaklaşımı'na göre, devletin yerine getirmesi gereken fonksiyonlar; kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması, iktisadi istikrarın, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunda denklik sağlanması vb. fonksiyonlardır. Keynes'e göre devlet, para ve kredi politikasını; açık piyasa işlemleri politikası, iskonto ve reeskont politikası, munzam karşılıklar politikası, kantitatif ve kalitatif kredi politikası izleyerek yerine getirmelidir. Ayrıca kamu gelirleri politikası, kamu harcamaları politikası, borçlanma politikası ve bütçe politikası ile maliye politikasını yönlendirmelidir. Dış ticaret politikasından ise tarifeler, miktar kısıtlamaları, kambio rejimi ve kambiyo denetimi, anlaşmalı ticaret ve ihracatın teşviki gibi politikalarla piyasaları yönlendirmelidir (Yereli, 2003: 66-67).

Keynes'e göre, eksik istihdam ve yetersiz üretim durumunda devletin bir takım önlemler alması gerekmektedir. Devletin, tam istihdamın sağlanması, işsizliğin önlenmesi, emeklilik, sağlık, eğitim, adil gelir ve servet dağılımı vb. konularda sorumluluk üstlenmesi gerekir. Ayrıca Keynes, devletin ekonomik istikrarın sağlanması, kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilebilmesi için müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Devletin görev ve fonksiyonlarının kapsamı ve sınırları konusu iktisadın en eski tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Bu çalışmada; devlet, birey ve özgürlük arasındaki ilişki ve bunların yapısal sınırları, liberal iktisadi düşüncenin temel tezleri ve teorileri çerçevesinde incelenmiştir.

Liberalizm bireyi; iktisadi, siyasi ve sosyal düzenin temel birimi olarak kabul etmiştir. Liberal düzen, özgürlükçü, dayatma yerine serbestliği savunan bir düzendir. Ayrıca liberalizmde, bireylerin kendi hayatları ve tercihleri ile ilgili konularda, karar almaları hususunda, bireylerin özgür bırakılmaları gerektiği görüşü hakimdir. Liberal düşünürler; bireyin çıkarının, toplumun çıkarı ya da ortak çıkar gibi kutsal amaçlar adına feda edilemeyeceğini, bireyin bu amaçlar için bir araç olarak kullanılamayacağını savunmuşlardır.

Liberal iktisadi düşünceye göre, bireyler kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan kimselerdir ve çıkarlarını maksimize edebilmek için rasyonel davranmaları gerekir. Bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda rasyonel davranmaları aynı zamanda toplumun çıkarlarını da maksimuma ulaştırmaktadır. Böylece, toplumsal gelişme ve ilerleme sağlanmış olur. Bu düşüncenin arka planında, bireyin kendini gerçekleştirebilmesinin önündeki engellerin kaldırılması, bireyin her türlü dış müdahaleden korunması anlayışı yatar. Bu düşüncenin bir sonucu olarak bireysel özgürlük ilkesi kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bireycilik anlayışının olmazsa olmaz temel koşulu özgürlüktür. Bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokacak en büyük ve en güçlü varlık devlet olarak görülür. Dev bir ejderhaya benzetilen devletin, bireyin ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklerini kısıtlamaması için yetki ve görevlerinin kısıtlanması gerektiği savunulur. Negatif özgürlük

anlayışının bir sonucu olarak, devletin tarafsız olması gerektiği ileri sürülür. Bunun anlamı, devlet ekonomik alanda faaliyet göstermemeli, ekonomik ilişkilerde rol oynamamalı ve ekonomiye müdahale etmemelidir. Dolayısıyla, bireycilik ve özgürlük ilkesinden sınırlı devlet ilkesine ulaşılır. Piyasa ekonomisi ilkesi ise, bireycilik, özgürlük ve sınırlı devlet ilkelerinin bir gereğidir.

Liberalizmin özgürlük anlayışı esas olarak ekonomik özgürlüğe dayanır ve diğer özgürlüklerin buna bağlı olarak geliştiği iddia edilir. Fakat liberalizmin özgürlük anlayışı, oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü liberal iktisadi düşüncede genel olarak negatif özgürlük anlayışı kabul edilmiş olmakla birlikte, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin daha iyi korunması ve güvence altına alınması için devletin kısmen müdahalesini öngören pozitif özgürlük anlayışı da liberal iktisadi düşünce içinde yer almıştır. Sosyal liberalizm, pozitif özgürlük anlayışını, klasik ve neo-liberalizm ise, negatif özgürlük anlayışını esas almıştır. Dolayısıyla liberalizm, tarihsel gelişim sürecinde bir takım zıtlıkları ve çelişkileri de bünyesinde barındırarak günümüze kadar gelmiştir denilebilir. Liberal iktisadi düşüncedeki bir başka çelişki ise, ekonomik özgürlüklerin siyasi özgürlüklere ulaşılmasında ön koşul olarak kabul edilmesi ve ekonomik özgürlük olmadan siyasi özgürlüğün gerçekleşmeyeceğinin savunulmasıdır. Dünya geneline bakıldığında; ekonomik özgürlüğe sahip birçok gelişmiş ülkede, sivil ve siyasi özgürlüklerin gelişmiş olduğu görülmekle birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti gibi ekonomik özgürlüğe sahip bazı ülkelerde, sivil ve siyasi özgürlüklerin tam olarak gelişmediği gözlenir. Dolayısıyla bu konuda uygulamada, teoriden sapmalar gözlenmektedir.

Çalışmada; liberalizmin devlet, toplum, birey ve piyasa ile ilgili oldukça değişken görüşlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Devlet, toplum, birey ve piyasa ile ilgili

konularda farklı görüşlerin ortaya çıkması, birden fazla liberalizm anlayışının olması ile açıklanabilir. Çünkü liberalizm, 17. yüzyıldan itibaren, "klasik liberalizm", "sosyal liberalizm" ve "neo-liberalizm" gibi farklı isimlerle değişime uğrayarak ve çeşitlenerek günümüze kadar gelmiş bir öğretimdir. Liberalizmin birden fazla türünün olması; liberalizmin tutarsız ve çelişkilerle dolu bir öğretim olduğu yönünde zihinlerde soru işareti bırakabilir. Fakat liberalizmin türleri arasındaki farklılıklar, liberalizmin temel ilkelerinde ortaya çıkmamıştır. Liberalizmin her türü, bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet ilkelerini kabul etmiştir. Farklılıklar daha çok bu ilkelerin sınırlarında ya da ayrıntılarında ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle, liberalizmin türleri; birbirinden devletin görev alanının genişliği (ekonomik ve sosyal alanda), özgürlüğün karakteri, piyasa ekonomisinin yapısı, devletin kamusal mal ve hizmetleri üretip üretmemesi, devletin sosyal adaleti ya da refahı sağlamak amacıyla dağıtıcı, düzenleyici roller üstlenip üstlenmemesi konusunda farklılaşmaktadır. Bu bağlamda klasik liberalizmin ve neo-liberalizmin birey ve devlet yaklaşımı incelenmiş; devlet-piyasa ilişkilerinin ve bireye bakış açısının birkaç ayrıntı dışında birebir örtüştüğü, sonucuna varılmıştır. Ancak, "sosyal liberalizm" ya da "refah liberalizmi" olarak adlandırılan liberalizm türünün; devlet-piyasa ilişkilerini farklı bir düzlemde ele aldığı, dolayısıyla klasik liberalizmin "laissez faire" (bırakınız yapsınlar) anlayışından oldukça uzaklaştığı görülmüştür.

Sosyal liberalizm savunan iktisatçılar; tam istihdamın sağlanması, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi konularda, devletin rol almasını ve müdahalesini benimsemişler, piyasanın başarısızlıklarının ve piyasanın yarattığına inandıkları gelir eşitsizliğinin, adaletsizliğin devletin müdahalesiyle giderilmesini savunmuşlardır. Klasik iktisadi düşünceye göre ise; devlet, adalet, yargı ve savunma hizmetleri dışında bir görev

üstlenmemeli, ekonomik hayata müdahale etmemelidir. Serbest piyasa ekonomisinde, "homo-economicus" oldukları varsayılan akılcı ve rasyonel bireyler, herhangi bir müdahaleye ve sınırlamaya maruz kalmadan tam bir özgürlük ortamı içinde serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmelidirler. Çünkü onlara göre, devlet müdahalesi, doğal ahenk düzenini bozmakta, bireyin özgürlüklerini kısıtlamakta ve toplumsal çatışma ortamı yaratmaktadır. Ayrıca klasik iktisatçılar; sosyal refahın sağlanması hususunda piyasa mekanizması dışındaki yapılanmalara da karşı çıkmışlardır. Ekonomideki dengesizliklerin geçici olduğunu ve ekonomiye müdahale edilmediği takdirde, bu dengesizliklerin piyasa mekanizması tarafından kendiliğinden giderileceğini, devletin geliri dağıtıcı politikalar uygulamaması gerektiğini savunmuşlardır. Devletin gelir eşitsizliklerini gidermek amacıyla uygulayacağı politika ve düzenlemelerin, toplumsal refahı azaltacağını, eşitsizlikleri de gidermeyeceğini iddia etmişlerdir.

Klasik liberal iktisadi düşüncenin "laissez faire"ci tarafsız devlet anlayışı, 1870'lerde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte sorgulanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren neo-klasikler, devletin ekonomideki yerini, klasiklerden farklı bir şekilde tanımlamışlardır. Klasik iktisadi düşünceye önemli katkılar sağladığı kabul edilen neo-klasik iktisadi düşünce, "Piyasa Başarısızlığı Teorisi"ni geliştirmiş, piyasa ekonomisinin optimum sosyal refahı sağlamada tek başına yeterli olamayacağını, piyasa ekonomisinin yanında bir de kamu ekonomisine ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur. Ayrıca, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, rekabete ve piyasalara işlerlik kazandırmak amacıyla devletin, sınırlı bazı müdahalelerde bulunması gerektiğini kabul etmiştir. Özetle, klasik iktisatçılar, devletin her türlü müdahalesini şiddetle eleştirirken, neo-klasik iktisatçılar; aksak rekabetin olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılması ve toplumsal refahın

artırılması noktasında, devletin müdahalesini gerekli görmüşlerdir. Fakat bu müdahalenin kısmî olması gerektiğini savunmuşlar, bireycilik anlayışı konusunda da klasik iktisadi düşünceye sadık kalmışlardır.

1929 Büyük Bunalımı ile birlikte, klasik liberalizmin piyasa ekonomisinin kendi hatalarını, kendi kendine düzelteceği görüşü tamamen sarsılmış, Keynes tarafından devletin aktif bir şekilde ekonomiye ve dolayısıyla piyasalara müdahale etmesi gerektiği görüşü savunulmaya başlanmıştır. Keynes'e göre, ekonomi klasik iktisadi düşüncenin savunduğu gibi, kendiliğinden ve daima tam istihdam seviyesine ulaşmamaktadır, devlet kamu harcamaları ve vergiler yoluyla ekonomiye müdahale etmeli ve tam istihdam seviyesine ulaşılmasını sağlamalıdır. Dolayısıyla, klasik liberalizmin "tarafsız devlet" ve "gece bekçisi devlet" anlayışı yerini, Keynesyen iktisadın "fonksiyonel devlet", "refah devleti" anlayışına bırakmıştır. Böylece, sınırlı devlet müdahalesini savunan neo-klasik iktisadi düşüncenin ve aktif devlet müdahalesini savunan Keynesyen iktisadi düşüncenin görüşleri, toplumsal ve ekonomik yaşama sosyal refah devleti uygulamaları olarak yansımış ve klasik liberalizm dönüşüme uğramıştır.

Dünyada 1970'lere kadar uygulanan Keynesyen politikalar sonucunda, devletin ekonomideki rolü ve ağırlığı artmış, kamu kesimi genişlemiş ve bir refah dönemi yaşanmıştır. Fakat 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon krizi, Keynesyen modelin öngördüğü refah devleti anlayışının ve ekonomi politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren, klasik liberalizmin 20. yüzyıl temsilcileri olarak ifade edilen ve liberalizmin yeniden özüne dönmesi gerektiğini savunan neo-liberal iktisadi düşüncenin görüşleri egemen olmaya başlamıştır.

Neo-liberal iktisadi düşünce, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini,

ekonomideki rolünün ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Devletin ekonomiye müdahalelerinin bireysel gelişimi engelleyeceğini ve ekonomiyi verimsizleştireceğini iddia etmiştir. Ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklere, özel mülkiyete, piyasa ekonomisine büyük önem vermiş ve kollektivist sistemleri şiddetle eleştirmiştir. Ayrıca neo-liberal iktisadi düşünce, özel sektörün kamu sektöründen etkinlik ve verimlilik açısından daha üstün konumda olduğunu, kamu girişimciliği yerine, özel girişimciliğin özendirilmesi gerektiğini ve özelleştirmeler yoluyla kamu kurumlarının tavsiye edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Neo-klasiklerin “piyasa başarısızlığı” teorisine karşılık, neo-liberaller, “kamu ekonomisinin başarısızlığı” teorisini geliştirmişlerdir. Neo-liberal iktisatçılar, devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmasının ve kamu kesiminin büyümesinin sosyal maliyetini araştırmışlardır. Devletin büyümesinin ve başarısızlıklarının sonuçlarını ekonomik ve politik yozlaşmaya neden olacağını iddia etmişlerdir. Bu nedenle, devletin ekonomiye keyfi müdahalelerinin önlenmesi ve ekonomideki ağırlığının azaltılması için devletin görev ve yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat burada da tartışmaya açık bir durum söz konusudur. Devletin özellikle ekonomik alandaki görev ve yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması durumunda, ekonomik yapının ve koşullarının sürekli değişmesi göz önüne alındığında, yasaların da sürekli değişmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, M. (2010), "Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah", *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 53/ Bahar 2010 ISSN: 1301-0549, 05 Şubat 2010.
(http://www.yesevi.edu.tr/yayinlar/index.php?action=show_article&bilig_id=42&article_id=445).
- Akalin, G. (2002), *Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz*, TİSK Yayın, No: 215, Ankara. Aralık 12 2010.
(<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=68>)
- Aktan, C. C. (1992), *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme*, Takav Matbaası, Ankara.
- Aktan, C.C. (1994)(a), *Çağdaş Liberal Düşünce de Politik İktisat*, Takav Matbaacılık, Ankara.
- Aktan, C. C. (1994)(b), *Gerçek Liberalizm Nedir?* Mart Matbaacılık Tic. ve San. Ltd. Şti, İstanbul.
- Aktan, C.C. (1996), "Yirmi Birinci Yüzyıl, Türkiye ve Sivil Toplum", *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar, Sayı:2, Sayfa: 57-58.
- Aktan, C.C. (1997), *Anayasal İktisat*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Aktan, C.C. (1998), *Türkiye Dünyanın Neresinde 1999 Raporu*, Ege İş Adamları Derneği Dizgi-Meta Basım. İzmir.
- Aktan, C. C. ve D. Özkıvrak, (1999), *Devlet mi? Piyasa mı? Kamu ve Özel Sektör Arasında Performans Karşılaştırmaları*, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Serisi No: 2, TOSYÖV Yayınları, Ankara,
- Aktan, C. C. (2002), "Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Global Değerler", 25 Şubat 2010.
(<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-dunya/dunya-duzeni.htm>).

Aktan C. C. ve D. Özkıvrak, (2003), "Sosyal Refah Devleti" 21 Şubat 2011.

(<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/kavram.htm>). 21 Şubat 2011

(<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/ozellikler.htm>). 21 Şubat 2011

Aktan C. C. ve İ. Y. Vural, (2004), "Yeni Ekonomi ve Rekabet" TİSK Yayınları, 26 Aralık 2010

(<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2388>).

Aktürk, A. A. (2010), "Demokrasi, Öngörülebilirlik, Şeffaflık, Kamu Hizmeti ve Enerji Sektörü"

12 Ocak 2010.

(<http://www.enerjivadisi.com/n.php?n=demkrasi-ongorulebilirlik-seffaflik-kamu-hizmeti-ve-enerji-sektoru---2010-01-12>).

Akyüz, Y. (1977), *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*, AÜSBF Yayınları, Ankara.

Bağdadioğlu, N. "İktisadi Sistemlerin Mukayesesi ve Piyasaya Dayalı Liberal Düzen", 15

Mart 2010.

(<http://www.ekodialog.com/Liberalizm/iktisadi-sistemler-liberal-duzen.html>).

Balyemez, B. (2003), "Mukayeseli Üstünlükler Teorisinde David Ricardo'nun Görüşlerinin

İhracata Yönelik Dış Ticaret Uygulanabilirliği ve Mukayeseli Üstünlükler", *PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, ISSN 1305-7979 - Yıl:3 Sayı:1. 21 Aralık 2010..

(www.paradoks.org/old/makale/yil3_sayi1/bulentbalyemez31.pdf).

Bocutoğlu, E. vd.(1998), *İktisata Giriş*, Derya Kitapevi, Trabzon.

Bourderon, R. (1989), *Faşizm İdeoloji ve Uygulamalar (Faşizm, Nazizm ve Falanjizmin)*

Karşılaştırmalı Çözümleme ve Denemesi, Çeviren: Kenan Somer, Onur Yayınları, Ankara.

Caniklioğlu, M. (1996), *Liberalizm*, BDS Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ö. (1999), "Liberalizmin Temel İlkeleri", *Yeni Türkiye*, Ankara.

Çetin, H. (2001), "Liberalizmin Temel İlkeleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,

2(1): 219-237.

Çetin, H. (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1): 79-95.

Demir, Ö. (1996), *Kurumsal İktisat*, Vadi Yayınları, Ankara.

Demir, O. (1997), *Ekonomide Devlet*, SPK Yayınları, Ankara.

Devrim, F. (1983), *Maliye Politikası*, DEÜİİBF Yayını, İzmir.

Eker, Aytaç ve Diğerleri, (1994), *Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)*, Takav Matbaacılık, Yayıncılık San. Ve Tic. AŞ. Ankara.

Erdoğan, M.(1998), *Liberal toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitapevi, Ankara.

Erdoğan, M. (2001), *Dersimiz Özgürlük*, Pınar Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M. (2002), *Türkiye Özgürleşebilir mi?*, Liberte Yayınları, Ankara.

Friedman, M. (1998), *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çeviren: Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Göze, A. (1977), *Liberal, Marxist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Gray, J. (2000), *Liberalizmin İki Yüzü*, Dost Kitabevi, Ankara.

Göze, A. (1995), *Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, Beta Yayınları, İstanbul.

Güvenç, N. (2000), *Hayekizm*, BDS Yayınları, İstanbul.

Hayek, F. A. V. (1997), *Kanun, Yasama ve Özgürlük, Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni*, Çeviren: Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Hayek, F. A. V. (2004), *Kölelik Yolu (The Road to Serfdom)*, (Çevirenler: Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Aslan), Liberte Yayınları, Ankara.

Heaton, H. (1985), *Avrupa İktisat Tarihi*, Çev. O. Aydoğmuş, M. Kılıçbay, V. Yayınları, Ankara.

Hunt, E. K. (2005), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Dost Kitapevi, Ankara.

- Kazgan, G. (1997), *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Locke, J. (2002), *Sivil Toplumda Devlet Uygar Yönetim Üzerine İkinci Deneme*, Çeviren: Serdar Taşçı-Hande Akman, Metropol Yayınları, İstanbul. (The Second Treatise of Civil Government (1690))
- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Ankara.
- Mill, J. S. (1986), *Faydacılık*, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- Muter, N. (1999), *Vergi Teorisi*. Emek Matbaası: Manisa.
- Nadaroğlu, H. (1985), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım, İstanbul.
- Orhan, O. Z. ve S. Erdoğan (2003), *Para Politikası*, Palme Yayıncılık, İstanbul.
- Ölmezoğulları, N. (2003), *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Özdemir, S. (2005), "Refah Devletinin Gelişme ve Büyüme Dönemlerinde İş Piyasaları", Cilt: 55, Sayı:1, s. 695-733, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını. İstanbul, 21 Ocak 2011.
(http://www.sosyalsiyaset.net/documents/is_piyasalari.htm).
- Özdemir, S. (2007), "Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti", İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 57. 18. Ocak. 2011.
(<http://makale.suleymanozdemir.com/Kitap1-RefahDevleti.pdf>).
- Özel, M. (1994), *Birey-Burjuva-Zengin*, İz Yayınları, İstanbul.
- Özgülven, A. (1991), *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Öztürk, N. (2005), "Neo-liberal Yaklaşımlar Çerçevesinde Devletin Ekonomide Yarattığı Sorunlar", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Sayı: 23, Cilt:6, s.205-210.
- Öztürk, N. (2007), *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Özyurt, H. (2007), *İktisadi Planlama*, Derya Kitapevi, Trabzon.

- Parasız, İ. (1999), *Mikro Ekonomi*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Sallan Gül, S. (2006), *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskaçında Refah Devleti*, Ebabel Yayıncılık, Ankara.
- Sambur, B. (2010), "Liberalizm Bireyi Tanırdan Değil, Devletten Korur" 18.04.2010.
(<http://www.birikimhaber.com/Haber/Gundem/18042010/Liberalizm-bireyi-Tanridan-degil-devletten-korur.php>).
- Savaş, V. F. (1997), *İktisatın Tarihi*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, İstanbul.
- Savaş, V. F. (1998), *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Savaş, V. F. (2000), *Politik İktisat*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Saygılıoğlu, N. ve S. Arı (2003), *Devlet, Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Sloman, J. (2003), *İktisat Mikro*, Çev: Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Şan, G. (2010), "Ekonomik Sistemler ve Kamu Yönetimi Paradigmasındaki Değişim Temelinde Kamusal ve Yerel Mal ve Hizmet Kavramının Kapsamındaki Değişimin Yönetimde Reform Bağlamında Değerlendirilmesi" Aylık Bilimsel Siyasi Dergi, 40. Sayı. 12. Ocak 2011.
(<http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=1181>)
- Şaylan, G. (1981), *Çağdaş Siyasal Sistemler*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Şaylan, G. (2003), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Şen, H. (2009), "Yaşanan Son Krizle Birlikte Devlet Ekonomiye Geri mi Dönüyor? ", MÜSİAD Yayınları, 11 Ocak 2011.
(http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalaryayin/pdf/cerceve_dergisi_50.pdf).
- Şener, O. (1998), *Kamu Ekonomisi*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Toprak, M. (1997). *Yeni İktisat*, İz Yayıncılık, İstanbul.

- Türk, İ. (2004). *Maliye Politikası*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Üstel, F. (1999), *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Dost yayınları, Ankara.
- Vergara, F. (2006), *Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik*, (Çeviren: Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yayla, A. (1992), *Liberalizm*, Turhan Yayınevi, Ankara.
- Yayla, A. (1993), *Liberal Bakışlar; Totaliterizm, Adalet, Sosyalizm, Bilgi Çağı, İnsan Hakları, Liberalizm, Demokrasi*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Yayla, A., (2000), *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yereli, A. B. (2003), *Ekonomik Özgürlükler Türkiye'de Birey-Devlet İlişkisi*, Damat Matbaacılık, Ankara
- Yıldırım, N. (2002), *Serbet Piyasa Ekonomisi Hakkında Genel Bilgiler*, Gazi Kitapevi Fersa Matbaacılık, Ankara.
- Yılmaz, A. (2001), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Vadi Yayınlar, İstanbul.
- Yılmaz, H., (1993), *Eski Dünyadan Yeni Dünyaya Amerikalı Sosyal Bilimcilerin Gözüyle Sovyetler Birliği ve Doğu Arupa'da Leninizmin Çözülüşü*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Yürüşen, M. (1998), *Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çok Kültürlülük ve Liberalizm*, LTD Yayınları, Ankara.
- Wolf, C. Jr. (1998), *Piyasa veya Devlet, Mükemmel Olmayan İki Alternatif Arasından Seçim*, Çeviren: Sedef Akgüngör ve Ali Rıza Karacan, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

Ayşegül TAYYAR, 1974 yılında Amasya'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Amasya'da tamamlamıştır. 2002 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde lisans öğrenimine başlamış, 2006 yılında lisans eğitimini tamamlamıştır. 2006 yılında Tarım Bakanlığı bünyesinde, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nde çalışma hayatına başlamıştır. Halen Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya devam etmektedir. 2007 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır.